

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Kristina Rupert

Topografija Požeške županije do 1526. godine

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Neven Budak

Zagreb, listopad, 2013.

SADRŽAJ

1. Uvod	3
2. Požeška županija u srednjem vijeku – stanje istraženosti i historiografija	5
3. Diplomatički izvori kao osnova bavljenja topografijom Požeške županije u srednjem vijeku	11
4. Geografske značajke prostora i granice Požeške županije u srednjem vijeku	17
4. 1. Geografska obilježja	17
4. 2. Prostor Požeške županije.....	22
4. 3. Požeški arhiđakonat	27
5. Posjedi Požeške županije u srednjem vijeku	32
5. 1. Posjedi sjevernog dijela Požeške županije.....	32
5. 2. Posjedi zapadnog dijela Požeške županije.....	45
5. 3. Posjedi južnog dijela Požeške županije.....	63
6. Ceste, utvrde i naselja na prostoru Požeške županije tijekom srednjeg vijeka.....	96
6. 1. Ceste	96
6. 2. Utvrde.....	99
7. Zaključak	120
8. Summary.....	122
9. Bibliografija.....	123
9. 1. Objavljeni izvori	123
9. 2. Literatura	123
10. Karte	128

1. Uvod

Povijesna geografija kao znanstvena disciplina stvara nužne preduvjete za bavljenje ostalim aspektima društvenog razvoja nekog prostora u prošlosti. Iz toga i proizlazi njezina važnost, posebice za one dijelove hrvatskog povijesnog prostora koji su tek nedavno ušli u fokus intenzivnijeg zanimanja domaće historiografije.

U ovom radu istražuje se topografija srednjovjekovne Požeške županije. To je područje većeg dijela današnje Požeško-slavonske županije, u koji tada nije pripadao pakrački kraj, i Brodsko-posavske. Kao vremenski okvir uzeto je razdoblje od 1210. godine, odnosno njezina prvog dokumentiranog spomena u povijesnim vrelima, pa sve do pada pod osmansku vlast krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina XVI. stoljeća. Pri tome veliki poraz ugarske vojske na Mohačkom polju 1526. godine načelno predstavlja simboličnu vremensku granicu koja označava kraj jednog vremena na razini cijelog Ugarskog kraljevstva, a ne samo dijela o kojemu se ovdje govori.

Za prostor srednjovjekovne Požeške županije nemamo sačuvan niti jedan poznati narativni izvor, primjerice putopis ili geografski opis, koji bi govorili o njenom krajobrazu, funkcioniranju naselja i načinu života tamošnjih stanovnika pa je istraživanje ovoga tipa isključivo usmjereno na diplomatsku građu. Riječ je o ispravama s obiljem podataka o zemljišnim posjedima, a radilo se o tužbama, sudskim presudama, darovnicama ili oporukama. U opisima granica posjeda spominju se različite vrste drveća, obradive površine, šume, močvare, rijeke, doline, stijene, naselja, utvrde, ceste i druge prepoznatljive oznake na terenu dragocjene za topografska istraživanja. Diplomatička građa, mahom objavljena u nekoliko zbirki izvora, kao i prethodna djelomična istraženost ovog problema, posebice unutar hrvatske, a onda i mađarske historiografije, utjecala je na moju odluku o bavljenju baš ovim područjem.

Stoga ću se najprije kronološkim slijedom osvrnuti na historiografske radove koji su se do sad pozabavili topografijom pojedinih dijelova Požeške županije, ali i onim temama koje su usko vezane uz ovu problematiku, te svakako mogu poslužiti prilikom daljnjih istraživanja. Nadalje, pokušat ću približno odrediti granice županije i usporediti s granicama Požeškog arhidakonata, smjestiti u prostor zemljišne posjede, podijeliti ih u pojedine skupine ovisno o njihovom geografskom položaju unutar županije i utvrditi kada se i koliko često spominju u ispravama. Osim toga, potrudit ću se ubicirati utvrde za koje se u vrelima navodi da su se

nalazile na opisanom prostoru i predstaviti abecednim redom radi lakše preglednosti. Konačno, rekonstruirati ću trase najvažnijih cesta, te popisati, ako već ne i identificirati, naselja na ovom području, uzimajući pri tome u obzir geografske odrednice pojedinih dijelova županije, jer je u srednjem vijeku okoliš, više nego što je to danas slučaj, utjecao na mjesto i način življenja.

Bavljenje poviješću nekoga prostora podrazumijeva usmjerenost istraživača na njegove geografske i kulturne odrednice, što za sobom nužno povlači interdisciplinarni pristup u kojem se prepliću različite druge znanosti kao što su geografija, povijest umjetnosti, lingvistika i arheologija. Prilikom obrade teme i sama ću se oslanjati, koliko mi to mogućnosti dopuštaju, na dosege u tom slučaju pomoćnih znanstvenih disciplina.

2. Požeška županija u srednjem vijeku – stanje istraženosti i historiografija

Istraživanjem prostora srednjovjekovne Slavonije, prije domaćih povjesničara, sustavno se bavio još mađarski povjesničar Dezső Csánki. Njegov priručnik *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (poglavlje *Pozsegavármegy*) i danas je nezaobilazan pri bavljenju temama vezanim uz Požešku županiju.¹ Slijedom njegova rada išao je Josip Bösendorfer, ali, mora se naglasiti, manje uspješno od svoga prethodnika. On je u knjizi *Crtice iz slavonske povijesti* kronološki posložio i objavio zabilješke o svakom pojedinom posjedu, preuzimajući ih od Csánkija, no bez kritičkog aparata i jasnog naznačavanja izvora informacija.²

Od starije generacije hrvatskih povjesničara za ovu temu važni su Gjuro Szabo, Petar Ćuk i Julije Kempf. Szabo je svojim radom pridonio identifikaciji nekih toponima i hidronima zapadnoga dijela županije. Pri tome je posebno važan članak *Lijesnica*, u kojim je uspio rekonstruirati smjer kojim je tekla međa s Križevačkom županijom, ali i odrediti teritorij na kojemu su se prostirali posjedi Račaša i Ljesnica te ubicirati neke od toponima navedenih u srednjovjekovnim ispravama, a tiču se opisanog prostora.³ Ćuk se bavio prvenstveno poviješću plemstva, ali se nezaobilazno dotaknuo zemljišnih posjeda na kojima je to plemstvo živjelo ili koje je baštinilo. Njegova rasprava o plemićkim rodovima na prostoru Požeške županije objavljena je u dva dijela u *Radu JAZU*. U prvom se dijelu bavio genealogijom plemićkih rodova, dok je u drugom govorio o posjedima kojima je upravljala požeška utvrda na prostoru srednjovjekovne Požeške županije.⁴ Kada je riječ o Požeštini, neizostavna su dva djela lokalnog povjesničara Julija Kempfa: *Iz Požeške kotline: zemljopisne i povjesne crtice za mladež sa 130 slika* i *Požega: zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slobodnog kraljevskog grada Požege i Požeške županije*. Ponovno objavljivanje ovih djela uvelike govori o njihovoj važnosti za povijest i kulturu požeškoga kraja.⁵

¹ Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1894).

² Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti* (Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Feifera, 1910).

³ Gjuro Szabo, „Lijesnica,“ *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva* 10 (1908-1909): 40-46.

⁴ Petar Ćuk, „Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestoga vijeka,“ *Rad JAZU* 229 (1924): 49-100 i 231 (1925): 38-101.

⁵ Julije Kempf, *Iz Požeške kotline: zemljopisne i povjesne crtice za mladež sa 130 slika* (Požega: 1914), isti, *Požega: zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slobodnog kraljevskog grada Požege i Požeške županije* (Požega: Tiskara D. Rališ, 1925).

Prilikama na prostoru srednjovjekovne Požeške županije i arhidakonata bavio se i Josip Buturac. On je u nekoliko radova pridonio razrješavanju problema vezanih za topografiju opisanog prostora. U članku *Plemićke obitelji i njihovi posjedi ili gospoštije u požeškom kraju od XIII-XVI. stoljeća* pokušao je odgonetnuti na kojem su se prostoru nalazili zemljišni posjedi pojedinih plemićkih obitelji. Kao najveći problem prilikom toga ističe nedostatak podataka u vrelima. Unatoč tome, autor je uspio ubicirati neke zemlje u vlasništvu, najčešće, nižega plemstva, koje je nastanjivalo ovaj prostor.⁶ U radu *Naselja Požeštine u kasnom srednjem vijeku* Buturac navodi da se na rečeno prostoru nalazilo 200 naselja, koja i spominje u djelu, od čega je uspio ubicirati njih 70, služeći se prvenstveno ispravama koje se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu.⁷

Nakon Csánkija i Bösendorfera, sredinom 70-ih godina XX. stoljeća Georg Heller objavio je sličan pregled popisanih toponima koji je sadržavao i podatke iz kasnijeg razdoblja, ne samo srednjovjekovlja, pod nazivom *Comitatus Poseganensis*. Za razliku od Bösendorferovog djela, Hellerovo djelo, kao i ono Csánkijevo, sadrži bilješke s informacijama od kud su navedeni podaci preuzeti.⁸

Godine 1977. izašao je zbornik radova *Požega 1277–1977*. povodom sedamstopenesete obljetnice prvog spomena Požege. U njemu je objavljeno nekoliko članaka vezanih za srednji vijek na ovom prostoru. Ivica Degmandžić pisala je o razvoju naselja u antici i srednjem vijeku, pružajući nam mnoštvo nedovoljno proanaliziranih podataka.⁹ Josip Adamček u članku *Požega i Požeška županija u srednjem vijeku* dao je sustavan pregled razvoja Požeške županije, osvrnuvši se posebice na gospodarske prilike i društveni razvoj ovog prostora.¹⁰ Zorislav Horvat i Ivan Mirnik svojim radom o graditeljstvu u Požeškoj kotlini prikazali su dotadašnji doseg u proučavanju romaničke i gotičke arhitekture.¹¹

Članak Nade Klaić *Ecclesia seu monasterium Sancti Michaelis de Rudina*, koji je jako važan za topografiju zapadnoga dijela srednjovjekovne Požeške županije, izašao je 1986. u

⁶ Josip Buturac, „Plemićke obitelji i njihovi posjedi ili gospoštije u požeškom kraju od XIII-XVI.,” *Rad JAZU* 229 (1924): 49-100; 231 (1925): 38-101.

⁷ Josip Buturac, „Naselja Požeštine u kasnom srednjem vijeku,” *Vjesnik Historijskog arhiva Slavonska Požega i Muzeja Požeške kotline* 1 (1963) 9-26.

⁸ Georg Heller, *Comitatus Poseganensis* (München: G. Ganschow, 1975).

⁹ Ivica Degmandžić, „Požega i okolica. Studije o razvoju naselja“ u: *Požega 1277-1977*, ur. Ive Mažuran (Slavonska Požega: Skupština općine Slavonska Požega - Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, 1977), 99-110.

¹⁰ Josip Adamček, „Požega i Požeška županija u srednjem vijeku,” u: *Požega 1277-1977*, ur. Ive Mažuran (Slavonska Požega: Skupština općine Slavonska Požega – Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, 1977), 111-120.

¹¹ Zorislav Horvat, Ivan Mirnik, „Graditeljstvo srednjeg vijeka u Požeškoj kotlini,” u: *Požega 1277-1977*, ur. Ive Mažuran (Slavonska Požega: Skupština općine Slavonska Požega – Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, 1977), 121-157.

Vjesniku Muzeja Požeške kotline. Autorica je u radu prezentirala dotadašnja postignuća historiografije o rečenoj temi. Koristeći se ispravama iz XIV. stoljeća, došla je do zaključka da je ban Borić bio osnivač samostana u Rudini, a njegovi nasljednici patroni nad samostanom i pripadajućim mu posjedima.¹²

Arheologija općenito na ovom prostoru nije do danas polučila velike rezultate, jer su istraživanja rijetko provedena. Radovi Dubravke Sokač Štimac o lokalitetu Rudina predstavljaju iznimku u tom pogledu. Autorica je u njima govorila o romaničkoj i gotičkoj arhitekturi samostanskog kompleksa te pronađenim grobovima.¹³

Godine 2004. Naklada Sap izdala je djelo Josipa Buturca *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)*. Uvodni dio djela čini rad *Crkveno-kulturna povijest Požege i okolice 1227-1977.*, koji je 1977. godine samostalno izašao u nakladništvu Hrvatskoga književnoga društva Sv. Ćirila i Metoda. Za bavljenje poviješću Požeštine u srednjem vijeku važniji je drugi dio kao zbirka tekstova isprava i regista dokumenata koje je Buturac prikupio, a tiču se Požeške županije i arhiđakonata.¹⁴

U novije vrijeme hrvatska historiografija o srednjovjekovnoj Požeškoj županiji uvelike je obogaćena radovima Marije Karbić i Stanka Andrića. Njihovi radovi postali su nezaobilazna literatura za upoznavanje i bavljenje bilo kojim aspektom povijesti ovoga dijela Slavonije.

Članak Stanka Andrića *Benediktinski samostan sv. Mihovila Arhiđakona na Rudini* velik je doprinos poznavanju povijesti i funkcioniranja ove opatije, upravljanja njenim posjedima, položaja opata te njihova odnosa s patronima samostana. Andrić se, prilikom analize isprava nastalih u periodu od druge polovine XIII. stoljeća do pada Požeštine pod osmansku vlast (1526.), služio objavljenom diplomatskom građom, kao i neobjavljenim dokumentima, koji su kroz njegovu interpretaciju donijeli novi pogled na povijest razvoja benediktinskog samostana sv. Mihovila. Na kraju rada kronološkim je redom autor naveo sve poznate mu isprave koje donose bilo kakvu informaciju o samostanu.¹⁵

Nakon toga Andrić je objavio članak *Pregled povijesti cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Kutjevu (Honesta Vallis)*, u kojem je i ovaj put iscrpno analizirao događanja

¹² Nada Klaić, „Ecclesia seu monasterium Sancti Michaelis de Rudina,“ *Vjesnik Muzeja Požeške kotline* 4-5 (1986): 33-59.

¹³ Dubravka Sokač-Štimac, „Prvi rezultati arheoloških iskapanja na Rudini u požeškoj kotlini,“ *Vjesnik Muzeja požeške kotline* 4-5 (1986): 5-32.

Dubravka Sokač-Štimac i Tone Papić, „Rudina kod Slavonske Požege,“ *Arheološki pregled* 28 (1987): 175-179.

¹⁴ Josip Buturac, *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.)* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 2004).

¹⁵ Stanko Andrić, „Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkandela na Rudini,“ *Zlatna dolina: godišnjak Požeštine* 4 (1998): 31-57.

vezana za još jedan samostan, ovaj put cistercitski, na prostoru Požeštine. Rad je jednako koncipiran kao i onaj o Rudini. Na kraju također donosi kronološku događajnicu vezanu za ovu instituciju.¹⁶

Radom *Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji psunjsko-papučkog kraja* Andrić je uvelike unaprijedio bavljenje povijesnom geografijom zapadnog dijela Požeške županije u srednjem vijeku. Analizom neobjavljene građe, ali i ponovnim čitanjem onih izvora koji su već prethodno korišteni u iste svrhe, ukazao je na greške prilikom ubikacije posjeda Koprivne i Zelne, posebice u radovima Nade Klaić, ali je isto tako obratio pozornost na drugačiji način percepcije okoliša kod srednjovjekovnog čovjeka, dokazavši da je rijeka koja se u ispravama naziva *Pukur* ustvari današnja Bijela.¹⁷

Važno Andrićevo djelo za prostor srednjovjekovne Požeške županije svakako je rad *Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: Prilozi za lokalnu povijest*, koji je izašao u tri dijela u časopisu *Scrinia Slavonica*. U njemu je autor kronološki donio podatke o svakom pojedinom posjedu koji se nalazio na obroncima spomenutih gora, ponudio rekonstrukciju njihovih međa i ubicirao spominjana naselja, utvrde i hidronime.¹⁸

Marija Karbić istraživala je prvenstveno plemstvo na prostoru srednjovjekovne Požeške županije. U svom doktorskom radu bavila se razvojem roda bana Borića i donijela pregled zemljišnih posjeda koje su pojedine grane roda baštinile, pa je rad utoliko zanimljiv za bavljenje topografijom mahom južnog dijela županije.¹⁹

Osim doktorskog rada, Karbić je napisala nekoliko članaka koji se pobliže bave posjedima pripadnika roda bana Borića te njihovim upravljanjem i diobom. To su *Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća*²⁰ i *Dioba posjeda i plemićki rod: Primjeri iz Slavonije*.²¹

Povijesnom geografijom Požeške županije bavio se i mađarski povjesničar Pál Engel, koji je uvelike pomogao ovoj disciplini povijesne znanosti izradom interaktivnog zemljovida

¹⁶ Stanko Andrić, „Pregled povijesti cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Kutjevu (Honesta Vallis),“ *Zlatna dolina: godišnjak Požeštine* 5 (1999): 63-90.

¹⁷ Stanko Andrić, „Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji psunjsko-papučkog kraja,“ *Scrinia Slavonica* 3 (2003): 70-94.

¹⁸ Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: Prilozi za lokalnu povijest (prvi dio),“ *Scrinia Slavonica* 8 (2008): 55-112.

Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: Prilozi za lokalnu povijest (drugi dio),“ *Scrinia Slavonica* 9 (2009): 57-98.

Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: Prilozi za lokalnu povijest (treći dio),“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 87-130.

¹⁹ Marija Karbić, „Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji“ (dr. rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2005).

²⁰ Marija Karbić, „Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća,“ *Scrinia Slavonica* 5 (2005): 48-61.

²¹ Marija Karbić, „Dioba posjeda i plemićki rod: primjeri iz Slavonije,“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 70-86.

Kraljevine Ugarske, Hrvatske i Slavonije s različitim informacijama o pojedinim posjedima koje je autor obradio. Valja naglasiti da rečeni zemljovid nije dovršen u potpunosti zbog autorove smrti. Njegova manjkavost očituje se u izostanku pružanja informacija o vodotokovima, koji su uvelike određivali svoj okolni prostor u srednjem vijeku.²²

Pál Engel započeo je još za života rad koji bi se ticao Požeške županije. U njemu bi se našli isječci isprava koji su se odnosili na toponime srednjovjekovne Požeške županije. Nažalost, rad nije stigao dovršiti, no njegov rukopis koji je ostao neobjavljen od velike je koristi prilikom bavljenja ovakvim temama.²³

Osim spomenutog doprinosa, ovaj mađarski povjesničar zapodjenuo je zanimljivu raspravu s Nenadom Moačaninom oko doprinosa srednjovjekovnoj topografiji Požeštine u Moačaninovoj knjizi koja se bavi analizom poreznih popisa iz kasnijeg osmanskog razdoblja.²⁴ Premda Moačaninova obrana jest temeljena na činjenici da se u svom radu nije fokusirao na čitanje naziva pojedinih naselja, a posebice na rekonstrukciju izgleda Požeške županije u razdoblju koje je prethodilo dolasku Osmanlija, još uvijek ostaju brojne mogućnosti usporedbi nazivlja naselja u dvama navedenim vremenskim razdobljima, što bi svakako moglo unaprijediti hrvatsku historiografiju.

*

Literatura koja se bavi organizacijom prostora na području Požeške županije tek je u novije vrijeme uznapredovala kroz radove Marije Karbić, Stanka Andrića i pokojnog mađarskog povjesničara Pála Engela. Od vremena Dezse Csánkija, koji je udario temelje ovakvom pristupu bavljenja poviješću, do pojave rečenih povjesničara koji su stasali u posljednjih desetak godina, nije bilo nekog većeg pomaka. Uzrok za takvu situaciju prvenstveno možemo tražiti u nedostupnosti građe koja, nakon izlaska edicije *Codex Diplomaticus*, na hrvatskom prostoru više nije objavljivana jer se izvorni tekstovi nalaze u Državnom arhivu u Budimpešti. Velik je problem također činila i jezična barijera, odnosno

²² Pál Engel, *Magyarország a középkor végén: Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről./ Hungary in the Late Middle Ages: Digital vector map and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary.* (CD-ROM) (Budapest: Térinfo Bt, MTA Történettudományi Intézet, 2001).

²³ Pál Engel, *Pozsega megye* (rukopis).

²⁴ Pál Engel, „Novi izvori za srednjovjekovnu topografiju Požege,“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 30 (1997): 291-293; Nenad Moačanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog Carstva (1537-1691)* (Jastrebarsko: Naklada Slap, 1997); Nenad Moačanin, „Osmansko-turski porezni propisi i historijska geografija (osvrst na primjedbe P. Engela),“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 30 (1997): 294-299.

međusobno nerazumijevanje mađarskih i hrvatskih povjesničara, što je rezultiralo nemogućnošću suradnje i nadopunjavanja sve do najnovijeg vremena.

3. Diplomatički izvori kao osnova bavljenja topografijom Požeške županije u srednjem vijeku²⁵

Pri istraživanju služila sam se dokumentima koji su objavljeni u zbirkama izvora *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavonie et Dalmatie, Pisani spomenici Požege i okolice (1210. – 1536.)* te, u manjoj mjeri, *Zsigmond-kori oklevéltár*.

Srednjovjekovne isprave koje čine osnovni materijal za pisanje ovoga rada različitog su karaktera. Radi se o darovnicama, tužbama, sudskim presudama, žalbama, kupoprodajnim ugovorima i oporukama. Uglavnom ih je izdavao Požeški zborni kaptol sv. Petra, koji je uživao status vjerodostojnog mjesta (*locus credibilis*). Nerijetko je, prema kraljevim naredbama, provodio istrage nakon međusobnih sukoba lokalnog plemstva,²⁶ utvrđivao i revidirao granice²⁷ i uvodio nove vlasnike u posjede.²⁸ Osim njega, u nekoliko je navrata naredbe upućene s dvora koje su se odnosile na prostor srednjovjekovne Požeške županije izvršavao Bosanski kaptol u Đakovu.²⁹ Razlog međusobnog preklapanja rada tih dviju institucija istog karaktera leži u srednjovjekovnoj birokratskoj praksi, koja nije strogo prostorno razgraničavala nadležnost svake pojedine ustanove sa statusom vjerodostojnog mjesta. S obzirom na to da je Požeška županija bila usko vezana uz vladajuću kuću, nerijetko nailazimo na kraljevske isprave koje se tiču teritorija ove županije, odnosno plemićkih obitelji

²⁵ Usporedi s analizom izvora u: Silvija Pisk, „Topografija Garića, Gračenice i Moslavine od 1163. do 1400.“ (mag. rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2006.), 11-15. U spomenutom radu nije riječ o istom prostoru, ali u oba slučaja dokumente su izdavali kaptoli ili su to bile kraljevske isprave pisane po određenim formulama te nailazimo na sličnosti.

²⁶ Npr.: 13. studenog 1397., Višegrad; Kralj Sigismund izdaje naredbu Požeškom kaptolu sv. Petra da ispita zemljišni spor između Jakoba, sina Leukuša iz Vrbove, i Demetrija, sina Tome iz Gornje Orpljovice, oko posjeda Orpljovice. Buturac, *Pisani spomenici*, 235.; 22. prosinca 1397., Požega – Kaptol; Požeški kaptol sv. Petra izvješćuje kralja Sigismunda da je poslao s kraljevim izaslanikom Tomom, sinom Nikole iz Breznice, svoga povjerenika Ivana. Oni su na posjedu Orpljavica ispitali spor između spomenutih plemića, Jakoba, sina Leukuša iz Vrbove, i Demetrija, sina Tome iz Gornje Orpljovice. Buturac, *Pisani spomenici*, 235.

²⁷ Npr.: 29. ožujka – 29. svibnja 1330.: Požeški zborni kaptol označuje međaše posjeda Gradišće i Orpljavica kojima je vlasnik magistar Nikola Giletov. CD IX, 504-507.; 26. kolovoza 1326.: Požeški kaptol sv. Petra svjedoči da su pred njim utvrđeni međaši između posjeda plemića Berislavića Grabarskih u okolini Slavenskog Broda i magistra Nikole Treutula. CD IX, 306-307.

²⁸ Npr.: 4. svibnja 1383.: Požeški kaptol sv. Petra izvješćuje kraljicu Mariju da je uveo palatina Nikolu Gorjanskog u posjed *Posamezew* u Požeškoj županiji. Buturac, *Pisani spomenici*, 230 – 231.

²⁹ Npr.: 13. prosinca 1374.: Bosanski kaptol izvješćuje kralja Ludovika da je, po njegovom nalogu, omeđio posjede u Posavini, Vrbovu i Tvrđić. CD XV, 88-90.; 9. lipnja 1388.: Bosanski kaptol izvještava kralja Sigismunda da je uveo u posjed Odolja u Požeškoj županiji Elizabetu, ženu Dionizija, i Klaru, ženu Nikole. Buturac, *Pisani spomenici*, 232.

koje su ovdje dobivale zemljišne posjede zbog odanosti kralju.³⁰ Osim toga susrećemo i dokumente koje je izdavao županijski³¹ ili kraljevski sudac.³²

U ispravama s kraja XIII. i iz prve polovice XIV. stoljeća, čitajući ih kronološkim slijedom, možemo pratiti razvoj administrativnog jezika. U početku se posjed, u pravilu, označavao terminom *terra*. On je tijekom vremena očito postao preuzak da bi se isključivo njime opisivalo stanje na terenu, te se početkom XIV. stoljeća počinje koristiti izraz *possessio*,³³ koji sada označava cjelokupno imanje na kojem su se nalazila selišta, obradive površine i šume. Nailazimo i na sintagmu *porcio possessionaria*,³⁴ ako je riječ samo o jednom njegovom dijelu, te *particula terre*,³⁵ ako se zemljište dijelilo na još manje čestice, što nas navodi na zaključak da je u tom periodu došlo do usitnjavanja zemljoposjeda u većini slučajeva kroz međusobne kupoprodajne odnose tamošnjeg plemstva, kao i zbog diobe unutar plemićkih rodova te podjele imovine među nasljednicima.

S vremenom se mijenjala struktura isprava koje se bave zemljišnim posjedima. Tijekom XIII. i u prvoj polovici XIV. stoljeća dominiraju detaljni opisi granica ili pojedinih dijelova obradivih površina, dok se u kasnijem periodu isprave svode samo na navođenje imena određenog zemljišta,³⁶ eventualno nabranje pojedinih pripadnosti nekom posjedu bez preciznog opisa njihova prostiranja.³⁷ Možda je razlog tomu činjenica da su se međe s vremenom ustalile i bile prihvaćene među ljudima koji su živjeli na tom prostoru onakve kakve su definirane stoljeće ili dva ranije. Zemlja se dijelila među nasljednicima, ali u ispravama uvijek susrećemo isto ime posjeda. Tako je bilo moguće da nekoliko plemića baštini dijelove istog posjeda.³⁸ Izgledno je da su se vlasnici s vremenom mijenjali, ali granice su posjeda uvijek ostajale iste.

³⁰ Npr.: 19. prosinca 1323.: Kralj Karlo daruje Nikoli i Petru, sinovima File, posjede Orahovicu i Dubovac u Požeškoj županiji. CD IX, 159-162.

³¹ Npr.: 15. siječnja 1367.: Požeški župan Ivan i suci Dominik i Mihael svjedoče da su se Toma i Ivan, plemići iz Orljavice, nagodili glede baštine. CD XIV, 3-5.

³² Npr.: 20. kolovoza 1372.: Nikola Zeech, sudac kraljevske kurije, određuje novo ročište u parnici između braće Zudor i Ladislava, sina Leukusa, iz Vrbove, a glede posjeda Orljavica. CD XIV, 429-430.

³³ Usporedi; 1273., ... *terram Aryaicha vocatam in comitatu de Pasagua...*, CD VI, 54-55. i 20. kolovoza 1372., ...*possessio Oryavicha...*, CD XIV, 429-430. U oba slučaja se govori o posjedu Orljavica.

³⁴ ...*totam porcionem suam possessionariam in Predyssinch habitam...*, CD X, 393., ...*quam scilicet porcionem possessionis (Predesinch) sue...*, CD X, 645-646., ... *tota porcio possessionaria in possessione Pryzawywe vocata...*, CD XII, 4. i sl.

³⁵ ...*quod ipsi thotales (!) particulas terre eorum ipsis iure hereditario contingentes...*, CD XI, 601.

³⁶ Usporedi npr. CD III, 206-207. s Buturac, *Pisani spomenici*, 263-267.

³⁷ Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

³⁸ Godine 1406. posjed Komorica bio je podijeljen između magistra Stjepana, sina Tome iz Vrbove i Paule, kćeri Ambrozove iz Komorice koja je svoj dio dala nekolicini ljudi u zalog., Buturac, *Pisani spomenici*, 245.

Prilikom opisa međa, autori isprava, točnije rečeno, srednjovjekovni zemljišni posjednici, služili su se različitim geografskim i topografskim oznakama, stablima i grmolikim biljkama te nekretninama susjeda kako bi opisali položaj svoje imovine.

U srednjovjekovnim dokumentima od geografskih oznaka susrećemo brda, doline, vodotoke, jezera i ribnjake. U ispravama se spominju gore *Pizun*³⁹ (Psunj) i *Požeška gora* (Papuk).⁴⁰ Nailazimo, također, i neka manja reljefna uzvišenja koja danas najčešće nije moguće smjestiti u prostor zbog promjene njihova imena. Rijetko susrećemo doline koje su imale svoj naziv. Većinom ih se u izvorima opisuje kao velike, male, suhe, vlažne i slično.⁴¹

Tekućice se spominju najčešće imenom, posebice kad su u pitanju velike rijeke, poput Orljave (*Oriava*) ili pak Save (*Zawa*). One su do danas zadržale sličan ili isti naziv te ih je lako locirati u odnosu na one manje, ali, isto tako, valja biti oprezan jer im se tok i vodostaj s vremenom mijenjao pa, ako nastojimo precizno odrediti granice nekog posjeda, može doći do zabuna. S manjim vodotocima, odnosno potocima, još je teža situacija. Neki su od njih tijekom vremena mijenjali ime, nekima se ono možda i zadržalo, ali tok im nije ostao isti, a neki su do danas presušili. Kada je riječ o manjim tekućicama, u latinskim ispravama često je korištena slavenska riječi *potok*. Ta imenica nekada stoji kao zasebna riječ u rečenici, kao u slučaju *Zaraz pataka*,⁴² a ponekada je sastavni dio imena tekućice, kao npr. *Nagpatakfew*.⁴³ Potoci često nose isti naziv kao i posjed kojim teku, odnosno na kojem izvire.⁴⁴ Situacija je ustvari obrnuta. Tekućica je vjerojatno bila ta koja je okolnom prostoru davala ime.⁴⁵ Zato susrećemo u izvorima mađarski izraz *melléke* koji je označavao predio kojim je tekla pojedina tekućica.⁴⁶ Jezera i ribnjaci spominju se u slučaju da se nalaze na granici dvaju posjeda. Oni u izvorima koji su mi bili dostupni za ovaj prostor nemaju posebno istaknuto ime.

Topografske oznake poput cesta, crkava, utvrda i naselja također su služile kao elementi za određivanje granica posjeda. Prometnice koje u izvorima susrećemo kao *via magna* ili *via antiqua* ponekad se odnose na one koje su izgrađene još u vrijeme dok je na ovom prostoru postojala rimska uprava, premda to nije pravilo.⁴⁷ S obzirom da nam je danas

³⁹ ...ad collem magnum Pizun..., CD III, 97-99.

⁴⁰ ...sumpmitate montis Pasaga... CD IV, 433-436. Papuk se u srednjem vijeku nazivao Požeškom gorom. Vidi: Andrić, „Podgorje Papuka...(prvi dio)“, 57-59.

⁴¹ Npr.:...ad parvam vallem..., (mala dolina), CD VIII, 402-403., ...in sicca valle... (suha dolina) CD V, 44.

⁴² CD IV, 433 – 436.

⁴³ Idem.

⁴⁴ Npr.: posjed *Coprina* – rječica *Coprina*, CD IV, 433-436., posjed *Hursoua* – rječica *Hursoua/Hursoa*, CD IV, 476-477., CD V, 46-47., posjed *Oryawicha* - rječica *Oriawicha* CD V, 84-85. itd.

⁴⁵ Degmedžić, „Požega i okolica“, 104.

⁴⁶ Npr. Crkvenik – *Crkvenikmelléke* – Pocrkveničenje, Andrić, „Podgorje Papuka...(drugi dio)“, 58.

⁴⁷ Bilješka 153: „Vrela navode nekoliko 'kraljevskih cesta' i 'vojnih cesta' u središnjoj Hrvatskoj, katkada označenih kao *via* ili *strata antiqua*, *antiquissima*, *vetera* ili *magna* koje obično označavaju antičke ceste, sad u

relativno poznato kako su se protezale antičke ceste, bar one veće i važnije, njihov nam spomen u izvorima uvelike pomaže locirati pojedine posjede preko kojih su prelazile, premda i u ovom slučaju treba biti oprezan pri zaključivanju jer su i one vjerojatno u nekim svojim dijelovima mijenjale smjer zbog promjene važnosti određenih naselja koja su spajale.⁴⁸ Od većeg značaja svakako su bile i kraljevske ceste, koje također nalazimo zabilježene kao dio ovog prostora.⁴⁹ Osim spomenutih, nailazimo i na putove koji su nosili vlastito ime, kao na primjer *via Ban*⁵⁰ ili *Ducauta*⁵¹ po nekoj srednjovjekovnoj upravnoj funkciji. One prometnice koje u srednjovjekovnim dokumentima nalazimo zabilježene isključivo pod terminom *strata* odnose se većinom na komunikacije manjeg značaja, koje su prolazili kroz vinograde, preko posjeda, između oranica, odnosno riječ je o komunikacijama od lokalnog značaja.

Poznato je da je u srednjem vijeku postojao velik broj župa koje su nakon osmanskih osvajanja prestale postojati te ih je gotovo nemoguće smjestiti u prostor. One župne crkve koje su zadržale isti titular do danas ili čija nam je promjena titulara poznata mogu pripomoći kod utvrđivanja geografskog smještaja posjeda na kojem su se nalazile.⁵²

Utvrde (*castellum* ili *castellum fossatis*) su najčešće nosile ime posjeda na kojem su bile podignute. Ako kaštel do danas nije u potpunosti razoren i ako je zadržao isto ili slično ime, moguće je utvrditi gdje je bio smješten posjed na kome se nalazio. Velik je problem i činjenica da arheološka istraživanja srednjovjekovnih utvrda na prostoru Požeštine gotovo da i nisu provedena te su manji burgovi čije se zidine nisu sačuvale do danas pali u zaborav i gotovo ih je nemoguće ubicirati.⁵³

Naselja u vrelima susrećemo pod terminima *villa* (selo), *oppidum* (trgovište) ili *civitas* (grad). Njihov položaj unutar pripadajućeg posjeda vrlo je teško odrediti. Neko je naselje moguće locirati jedino ako se razvilo kao podgrađe utvrde koja još i danas stoji na istome mjestu ili ako je zadržalo isto ili slično ime od srednjega vijeka do danas. Sela su dobivala

funkciji srednjovjekovnih prometnica.“ Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju: od konca 4. do konca 11. stoljeća* (Zagreb: Plejada, 2011.), 47.

⁴⁸ U antičko vrijeme, kako su pokazala arheološka istraživanja, čvorište cesta na prostoru Požeštine bio je Incerum, naselje koje se nalazilo na mjestu današnjeg sela Tekić, istočno od Požege, dok je u srednjem vijeku središnje naselje i jedino gradsko naselje u pravom smislu riječi u Požeškoj županiji bio grad Požega, koji je s obzirom na svoju upravnu važnost morao biti cestovno povezan prostorom koji mu je gravitirao.

⁴⁹ *...magnum stratam regalem...* CD V, 44.

⁵⁰ CD III, 97-99.

⁵¹ Idem.

⁵² Župna crkva u naselju Kaptol, koje se razvilo kao podgrađe Zbornog kaptola sv. Petra (*Capituli ecclesie beati Petri de Posaga*), zadržala je titular do danas, primivši još jedan novi nešto kasnije. Tako danas nosi ime Crkva sv. Petra i Pavla.

⁵³ Od svih utvrda na prostoru Požeštine arheološka istraživanja provedena su jedino na ostacima utvrde Zbornog kaptola sv. Petra 2001. godine. Željko Tomičić, Marko Dizdar, Tatjana Tkalčec, Daria Ložnjak, „Izvešće o arheološkim istraživanjima nalazišta Stari grad Kaptol u Kaptolu kraj Požege,“ Zagreb: Institut za arheologiju, 2001. Nalazi se u arhivu Gradskog muzeja u Požegi.

ime na različite načine, često prema svom vlasniku⁵⁴ ili nekom njegovom prethodniku koji je prije baštiniio to naselje i okolnu zemlju, ali i biljnim⁵⁵ ili životinjskim⁵⁶ vrstama karakterističnim za taj prostor i sl. S obzirom na jezičnu izmiješanost koja je, očito, postojala na prostoru Požeške županije, u ispravama susrećemo imena naselja sastavljena od mađarskih i slavenskih,⁵⁷ odnosno latinskih i slavenskih riječi.⁵⁸ Važno je primijetiti da je u tim slučajevima prefiks bio taj koji je bilježen u stranom, mađarskom ili latinskom, obliku, a glavni dio imena je bio slavenskog podrijetla.⁵⁹ Način zapisivanja pojedinih imena ponekad se razlikuje čak i unutar pojedinog dokumenta zbog nepostojanja grafije kojom bi se zapisivao slavenski jezik, no do spomenutih razlika dolazilo je i zbog različitoga podrijetla pisara, koji nije nužno morao biti Slaven, štoviše, često su kaptolski pisari bili germanskog ili romanskog podrijetla.⁶⁰ Na prostoru o kojem govorimo postojao je samo jedan grad u pravom smislu značenja te riječi. To je bila Požega.⁶¹ Ona se u vrelima spominje kao *Posagawar*.⁶²

Biljni svijet – odnosno grmovi, šume i pojedina stabla – također se koristio prilikom označavanja granica posjeda. Ispod stabala nalazili su se kameni ili zemljani međaši ili bi granica bila obilježena križem urezanim u koru drveta.⁶³ Neke su šume nazvane imenom.⁶⁴ Vrsta drveća i grmolikog bilja imenovana je na sva tri jezika kojima se služilo na tom prostoru – latinskom, mađarskom i slavenskom. Nerijetki su slučajevi spajanja slavenskih naziva s mađarskom riječi *fa*, koja znači *drvo*.⁶⁵ Nailazimo i na izvedenice iz mađarskog jezika koje su poprimile drugačiji izgovor u slavenskom jezičnom okružju.⁶⁶ Također, susrećemo i slavenske riječi na koje su dodavani latinski nastavci za padeže.⁶⁷

⁵⁴ Npr. *Adryanfalu*/Andrijino selo (Andrijevc), CD VII, 346.

⁵⁵ Npr. *Berezolch*/Brestovac, CD VIII, 39.

⁵⁶ Npr. *Wlchyak*/Vučjak, CD VI, 321-322.

⁵⁷ ... *possessiones Alsowkamaricha et Felselkaproncha vocate in comitatu de Posaga existentes...*, CD X, 633-635.; ...*possessiones Felsew Orboua et Alsow Orboua vocate...*, CD XII, 366 – 369 (mađ. *felső* – gornja, *alsó* – donja).

⁵⁸ ...*possessiones Superioris et Inferioris Orboua vocate in comitatu de Posaga existentes...*, CD XII, 366-369.

⁵⁹ Laszlo Hadrovics, „Mađarski elementi u srednjovjekovnom latinitetu Hrvatske,“ *Starine* 54 (1969), 5-16.

⁶⁰ Pogledaj iscrpnije: Stjepan Pavičić, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govor u Slavoniji*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1953.

⁶¹ Danijel Jelaš, „Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku“ (mag. rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2011), 41-44.

⁶² Npr. Buturac, *Pisani spomenici*, 263-267., Buturac, *Pisani spomenici*, 281-289. i sl.

⁶³ „...*vnde transiens uadit ad locum, vbi, dum ducatum regeremus, aprum interfecimus ac propriis manibus crucem in quandam arbore incidimus...*“, Kralj Andrija spominje u ispravi iz 1210. godine da je jednom prilikom dok je bio u lovu urezao znak križa na jedno stablo. CD III, 97-99.

⁶⁴ Npr. ...*ad angulum silve Clakoch...*, CD XV, 88-90.

⁶⁵ Npr. *harazthfa* (hrv. *hrast* + mađ. *fa* – drvo), CD XI, 147.

⁶⁶ Npr. *tyzafa* (usp. mađ. *fűzafa*) – vrba, CD IV, 433-436., *reketyafa* (reketya + fa = hrv. *rakita*, lat. *salix*, hrv. *drvo*, lat. *arbor*) – vrba, CD IV, 618-619; Hadrovics, „Mađarski elementi u srednjovjekovnom latinitetu Hrvatske,“ *Starine* 54 (1969.), 5-16., Silvija Pisk, „Šume i drveće u latinskim srednjovjekovnim dokumentima:

Međe su se utvrđivale i s obzirom na susjede i njihovu imovinu. Tako susrećemo mnoga imena većinom danas nepoznatih ljudi.⁶⁸ Njihov spomen u izvorima teško da nam može pomoći točno odrediti mjesto gdje se neki posjed nalazio, jer u većini slučajeva nemamo potpune podatke o promjeni vlasništva nad nekim posjedom.

U određenoj mjeri važan je i dio isprave koji sadrži imena svjedoka u sudskim procesima, kupoprodajnim ugovorima ili darovnicama. Naime, u ispravama je često naveden i posjed ili mjesto iz kojeg potječe pojedini svjedok ili pak posjed kojim pojedini svjedok trenutačno upravlja. Ime tog zemljišnog dobra – koje je često bilo i sjedište neke plemićke obitelji, gdje je ona živjela i odakle je upravljala svom ostalom imovinom – ujedno je postalo svojevrsno prezime.⁶⁹

*

Kao što smo vidjeli, postoji više načina kako možemo ubicirati neki posjed. Najlakša je situacija ako se naselje koje je na njemu nastalo sačuvalo do danas pod istim ili sličnim imenom ili ako su mu granice bile tekućice čiji su nam tokovi poznati i danas. U srednjovjekovnim izvorima spominju se vrste drveća, grmova, močvare i lokalni putovi koji nam nikako ne mogu pomoći oko otkrivanja njihova položaja. S istim se problemom susrećemo i u slučajevima kada su imena posjeda zapisana na način koji je danas gotovo nemoguće pročitati. Povjesničaru posao dodatno otežava korištenje latinskog jezika, u kojem se nalaze primjese slavenskog i mađarskog zapisane latinskom grafijom.

primjer moslavačkog kraja,“ *Ekonomska i ekohistorija, Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 4 (2008.): 64-70.

⁶⁷ Npr. ...*ad alia parte arbor qui vocatur cerrum...*, CD IX, 10-11.

⁶⁸ Npr. ...*quod quandam particulam terre ipsorum hereditarie Aryavycha vocate, contiguam et commetancam terre supradicti magistri Aladaru similiter Aryavycha vocate...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 147., *Prima meta incipit subtus domum eiusdem Marcelli...*, CD VII, 383-384. i sl.

⁶⁹ Npr. *Andreas, filius Derzerlay de Chernelk ili Lucas et Johannes, filii Bartholomei de Oryava*, Buturac, *Pisani spomenici*, 281-282.

4. Geografske značajke prostora i granice Požeške županije u srednjem vijeku

4. 1. Geografska obilježja

Geografska obilježja nekog prostora uvjetuju njegovu naseljenost, gospodarski, ali djelomično i kulturni napredak. Baveći se prošlošću nekog kraja bilo bi pogrešno zanemariti reljefne i klimatske uvjete, blizinu ili udaljenost vodenih tokova od naselja, vrstu tla, raznolikost vegetacije. U različitim povijesnim razdobljima ovi su se čimbenici mijenjali i tako – ponekad manje, a ponekad više – pogodovali razvoju zajednica koje su nastanjivale pojedine regije. Opstanak na nekom području ovisio je o njihovoj mogućnosti da se prilagode danim uvjetima, ali i o spremnosti da ih modificiraju vlastitim naporom. Predindustrijska društva bila su više izložena negativnim čimbenicima prirode nego današnji ljudi zbog niže razine tehnološke razvijenosti koja pogoduje izravnijem i trajnijem utjecaju na okoliš. Stoga su elementarne nepogode, epidemije bolesti i glad uzrokovale velike pomore stanovništva. Nepristupačni tereni – močvare i brdoviti krajevi – većinom su se izbjegavali. Čovjek se tada, u većini slučajeva, morao prilagođavati svojoj okolini.

Prostor srednjovjekovne Požeške županije pripadao je jugozapadnom dijelu Panonske nizine i bio je okružen reljefnim uzvišenjima Ravne Gore, Papuka i Krndije na sjeveru te Psunjem, Požeškom Gorom i Dilj-gorom na jugu. Kotlina nastala navezivanjem spomenutih gora jedne na drugu činila je njen najveći dio. Označeno područje određivale su također rijeke Drava i Sava sa svojim pritokama. Navedene uzvisine, prvenstveno Papuk, činile su i razdjelnicu slivova ovih vodotokova, od kojih je dominantnu ulogu u kreiranju krajobraza imao duži i vodom bogatiji savski slijev. Idući od zapada prema istoku, između Moslavačke Gore i Psunja, čine ga Pakra i Bijela. Unutar kotline nalazi se porječje Orljave, koje je u srednjem vijeku bilo vrlo bogato vodom. Ova rijeka nastaje od dvaju potoka, Maslešice i Dragičevca, i odvodnjava svojim tokom, od sjevera prema jugu, cijeli prostor Požeške kotline, uključujući putem u svoje korito Lonđu, Lonđicu i Veličanku. Njihovi tokovi u nizini sve donedavno nisu bili regulirani pa su često plavili okolni prostor, stvarajući močvare, posebice oko donjeg toka Lonđe. Nerijetko nam o tome svjedoče isprave o zemljišnim posjedima u kojima se spominju bare i vlažne doline prilikom opisa granica.⁷⁰ Ova pojava zasigurno je

⁷⁰ Npr.: *...ad calistam...*, CD III, 206-207., *...de loco arundinoso...*, CD IV, 433-436., *...et sic pervenit in Oriavam, in qua eundo superius ad priorem metam, ubi est Nenina mlaka*. Ova bara imala je i svoje ime. Očito

imala negativne posljedice kada je u pitanju bilo naseljavanje na rečenom prostoru zbog visokog rizika od zaraze malarijom. Unatoč izbjegavanju takvih područja, ponekad se nikako nije mogla suzbiti nastala epidemija tako da su poplave obližnjih rijeka ozbiljno negativno utjecale na demografsku sliku okolnog prostora. Izlivanje Save i Drave bila su obilnija i duž svoga su toka pretvarala natopljene ravnice u neprohodne i nenastanjene predjele prekrivene gustim šumama koji su činili razgraničenja između pojedinih srednjovjekovnih županija. Poplave su se događale sezonski, najčešće u proljeće, prilikom topljenja snijega u Alpama i na okolnim gorjima, te u jesen, za vrijeme obilnih kiša, no i tijekom zimskih mjeseci, kada je dolazilo do stvaranja ledenog pokrova na rijekama koji bi svojom težinom istiskivao ostatke vode iz korita.⁷¹

Različiti ljetopisi iz razdoblja ranog srednjeg vijeka govore o veličini i snazi rijeka koje protječu jugoistočnim područjem Panonije te o njihovoj razornoj moći i uvjetima nemogućima za život uz dijelove njihovih vodotokova.⁷² Međutim, takva svjedočanstva zabilježena ipak valja uzimati s određenom dozom opreza jer su se njihovi autori često služili nekim općim frazama prilikom opisa geografskih karakteristika nekog mjesta. S obzirom na poznate nam pojave koje se događaju danas uz velike rijeke na ravničarskom prostoru, možemo pretpostaviti da je dolazilo i do promjena njihovih tokova, meandriranja, što je dovodilo do uništenja obradivih površina.⁷³ Osim močvarnih predjela, ni gorski krajevi nisu bili pogodni za život, također zbog prekrivenosti gustim šumama, veće hladnoće te izloženosti jačim strujanjima vjetra. Stoga u razdoblju od XII. do XVI. stoljeća veliki značaj dobivaju pobrđa i prigorja, na kojima krčenjem nastaju obradive površine. Čak i jedno od tumačenja po kojem je Požega dobila ime ima veze s krčenjem šuma. Naime, s okolnih požeških gora eksploatirana je ruda i to na način da se kamen žegao, od čega i dolazi ime Požega, kako bi se

da nije presušivala tako često. CD V, 44., ...*ad quodam Kalyzta...*, CD V, 466-467., *Prima meta incipit iuxta quoddam malaka...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 134., itd.

⁷¹ Bösendorfer, *Crtice*, 7-13., Josip Riđanović, „Geografski položaj Slavonske Požege i Požeške kotline u Hrvatskoj i Jugoslaviji,“ u: *Požega 1227-1977*. ur: Ive Mažuran (Požega: Tisak: Grafički zavod Hrvatske, 1977), 1., 9., Mirko Marković, *Slavonija-povijest naselja i podrijetlo stanovništva* (Zagreb: Golden marketing, 2002), 17-19.

⁷² U *Analima Franačkog Kraljevstva* može se naći tvrdnja da su franački vojnici oboljeli dok su nastojali prijeći Dravu. ...*Pannoniam superiorem intravit: et duo quidem, id es dexter ac sinister, tardius ingressi sunt, eo quod unus Alpium transitu, hostium manu resistente, prohibebatur, alter et longitudine itineris et Dravo flumine quod traiciendum erat inpediebatur; medius autem, qui per Carantanos intrabat, quamquam in tribus locis ei resisteretur, felice usus fortuna, ter hoste superato, Dravo etiam transmisso, celerius ad destinata loca pervenit*. Vidi u: Franjo Rački, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquum illustrantia* (Zagreb, 1877), 324 (Dalje; Rački, *Documenta*). Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 35, 43.

⁷³ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 35, 43., Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija*, 23-24., Andrea Kiss, „Floods and Long-term Water-level Changes in Medieval Hungary“ (Ph. D. diss., Central European University, 2011), 21, 38.

lako iz njega izdvajala ruda, za što je bila potrebna velika količina drva.⁷⁴ Taj proces nije karakterističan isključivo za Požešku županiju. Prema vršenim istraživanjima, mjerenjem količine peludi u tlu došlo se do zaključka da je sječa šuma radi širenja obradivih površina uznapredovala u XI. stoljeću i početkom XII. stoljeća, što je povoljno djelovalo na proizvodnju hrane. Unatoč tim poduhvatima, cijeli je europski kontinent i dalje bio vrlo pošumljen.⁷⁵

Panonski dio današnje Hrvatske ima kontinentalnu klimu koju karakteriziraju vruća ljeta i hladne zime s temperaturnim prosjecima u hladnijem dijelu godine ispod 0° C. Klima zapadne Slavonije pod utjecajem je okolnog gorja, što znači da postoje regionalne razlike između prostora uz riječni tok Save i onog priplaninskog, dok Požeška kotlina ima posebne karakteristike. Ljeti su u njoj temperature nešto više u odnosu na okolna područja zbog konkavnog oblika reljefa. Za ovaj su prostor svojstvene i veće temperaturne razlike između zimskih i ljetnih mjeseci nego na rubovima planina koje ga okružuju. Reljefna barijera koju čini slavonsko gorje također utječe na količinu padalina, koja se smanjuje idući od zapada prema istoku. Tako gorski vijenac Požeške kotline povećava količinu oborina na svom širem prostoru. Za razliku od njega, područje uz Savu ima ih manje.⁷⁶

Dana slika rezultat je suvremenih istraživanja i odnosi se na današnje stanje, no, općenito gledajući, klima iz razdoblja srednjeg vijeka do danas se nije umnogome promijenila. Unatoč tome, utvrđeno je da je nakon posljednjeg glacijalnog razdoblja dolazilo do izmjena relativno toplijih i hladnijih perioda koji su se događali u kraćim vremenskim intervalima od nekoliko stotina godina. Informacije s hrvatskog povijesnog prostora koje bi nam kazivale o klimatskim uvjetima u srednjem vijeku previše su oskudne su da bismo mogli precizno govoriti o njihovim karakteristikama, posebice kada je riječ o ranom srednjem vijeku, no logično se nameće ideja da prije opisani prostor smjestimo u širi europski kontekst jer je klima fenomen koji ima globalne razmjere. Naravno, pri tome valja imati na umu postojanje određenih varijacija vezanih za regionalni smještaj nekog teritorija. Stoga načelno možemo povezati rezultate znanstvenih istraživanja koja su provedena mjerenjem debljine leda na Grenlandu i s dijelom Europe o kojemu je riječ u ovom radu. Tim ispitivanjima dokazano je da je u periodu od VII. do XI. / XII. stoljeća došlo do zatopljenja u odnosu na prethodno, antičko razdoblje.

⁷⁴ Degmedžić, „Požega i okolica“, 104.

⁷⁵ Ivan Cvrković, Mladen Friganović, Radovan Pavić, Veljko Rogić, Miroslav Sić, ur., *Geografija SR Hrvatske*, sv. 3 (Zagreb: Školska knjiga, 1975), 23-26., 27-37.

⁷⁶ Idem. 23-26.

O klimatskim promjenama na hrvatskom povijesnom prostoru u ranom srednjem vijeku pisali su Goldstein i Gračanin, uspoređujući iskaze raznih antičkih kroničara koji su zabilježili oštre i duge zime na prostoru savsko-dravsko-dunavskog međuriječja i franačku zabilješku iz prve polovine IX. stoljeća koja govori o ratnom pohodu kneza Ljudevita Posavskog, koji je u prosincu 819. godine iz Panonije prodro u Dalmaciju preko planinskih prepreka koje bi, da je riječ o oštrom i hladnom zimskom razdoblju, bile pokrivene snijegom i neprohodne.⁷⁷

S druge, pak, strane znanstvenici su došli do zaključka da je nakon X. stoljeća još više zatopljilo i taj je period trajao sljedećih četiristo godina, nakon čega je nastupilo tzv. malo ledeno doba, koje je završilo krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća. U prilog ovoj drugoj teoriji ide činjenica o pljačkaškim pohodima i seobi Vikinga, koji su tijekom IX. i X. stoljeća, vjerojatno iz gore navedenih razloga, mogli ploviti do Labradora (Vinland), Grenlanda te diljem europskog kontinenta. Imena spomenutih dvaju otoka, koja su ostala sačuvana do danas, također ukazuju na klimatski povoljne uvjete za bujanje vegetacije u područjima koja su dosta sjeverno udaljena od ekvatora. Osim toga, razvijeni srednji vijek razdoblje je koje karakterizira snažan društveni razvoj, do kojega je moglo doći prvenstveno na temelju agrarne revolucije, s obzirom na usmjerenost srednjovjekovnog čovjeka k poljoprivrednoj proizvodnji, a kojoj su nužno morali biti uzrok povoljni klimatski uvjeti. Taj period doživio je svoj vrhunac netom prije širenja epidemije kuge od 1346. do 1349. godine.⁷⁸ Dakle, razdoblje koje obuhvaća ovaj rad karakterizirano je dvama klimatskim epohama. Prvo je od njih toplije i naziva se *srednjovjekovno toplo razdoblje* ili *srednjovjekovna klimatska anomalija*, a drugo, koje je uslijedilo nakon toga, *malo ledeno doba*.⁷⁹

Rimljani su, naselivši područje jugozapadne Panonije, sa sobom donijeli vinovu lozu. Premda se smatra da je njen uzgoj u ranom srednjem vijeku zamro, u kasnijim razdobljima iz isprava kojima su utvrđivane granice posjeda na prostoru Požeške županije vidljivo je da se ta poljoprivredna kultura ponovno proširila u zapadnom dijelu današnje Slavonije.⁸⁰ Defteri iz sredine XVI. stoljeća jednako tako opisuju okolni prostor Požege, točnije padine Požeške gore, kao vinorodan kraj, pa nije teško pretpostaviti da je slična situacija na tom prostoru

⁷⁷ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 39. Gračanin, *Južna Panonija*, 28., *At Liudewitus occasionem nanctus cum valida manu Decembrio mense Dalmatiam ingressus ferro et igni devastat.*, Rački, *Documenta*, 322.

⁷⁸ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 39.

⁷⁹ Srednjovjekovno toplo razdoblje = Medieval Warm Period (MWP), *srednjovjekovna klimatska anomalija* = Medieval Climate Anomaly (MCA), *malo ledeno doba* = Little Ice Age (LIA), Kiss, „Floods...“, 14.

⁸⁰ Prilikom opisivanja granica pojedinih zemljišnih posjeda, nerijetko se spominju vinogradi. Npr. CD IV, 433-436., CD V, 149-150., CD VI, 139-140., 325-326., 343-345. itd.

vladala i svega nekoliko desetljeća ranije. Osim vinograda, grad je bio okružen livadama, voćnjacima i vrtovima.⁸¹ To potvrđuju i srednjovjekovni izvori, koji često spominju livade i različite voće.⁸² Prostor je bio pogodan za uzgoj žitarica, izuzev močvarnih predjela, a u zapisima iz ranog osmanskog razdoblja navodi se da često dolazi do uništenja usjeva prilikom neprijateljskih pohoda.⁸³ Već smo govorili o gustim šumama koje su prekrivale velike površine. Kao što navodi Knezović u jednom svom članku: „Srednji vijek prvenstveno je svijet izgrađen od drva.“⁸⁴ Ono je ostalo tijekom cijelog srednjeg vijeka najkorištenije sredstvo za izradu nastambi i pokućstva. Tek su se u razvijenom srednjem vijeku počele graditi kamene utvrde i kuće.⁸⁵ Od njega su se izrađivali namještaj, oruđe, poljoprivredni alati, mostovi i različita plovila. Šume su bile prostor na kojem su živjele divlje i poludivlje životinje, čak i one domaće tjerane su u šumu na ispašu. Tamo su rasle različite jestive biljke, izvor hrane srednjovjekovnog čovjeka.⁸⁶ U izvorima se spominju stabla hrasta, brijesta, graba, javora, jablana, bukve, lješnjaka, trešanja, divljih krušaka, oraha, lijeske itd.⁸⁷

Životinjske vrste i njihova staništa od srednjega vijeka do danas nisu se uvelike promijenili, a tek rijetke od njih nestale su s ovoga prostora zbog čovjekove intervencije u modernom vremenu. O tome nam svjedoče različiti toponimi koji sadrže imena divljih zvijeri, poput Medvednice iznad Zagreba, gdje odavno više ne žive medvjedi, ili Vučjaka kod Požege, gdje je vuk odavno iščezao.⁸⁸ Velike šumske površine, o kojima smo već govorili, bile su nastanjene krupnom divljači, a rijeke ribom, pa možemo pretpostaviti da je ljudska prehrana uključivala i tu vrstu mesa.⁸⁹ Iz izvora se također može naslutiti da su se ljudi bavili uzgojem stoke jer se nerijetko spominju livade koje su se kosile za proizvodnju sijena, što je također utjecalo na raznolikost u prehrani, na što ukazuju i grobni nalazi nađeni na

⁸¹ Podaci iz popisa poreza odmah po osnutku osmanske uprave na prostoru srednjovjekovne Požeške županije iz 1540., 1545. i 1561. godine govore o vlasnicima i njihovim posjedima u „nevjerničko“ vrijeme. Nenad Močanin, *Požega i Požeština*, 27-31.

⁸² Npr.: kruška („...*ad pirum...*“) CD III, 206-207., oraha („...*ad arborem nuscus...*“) CD IV, 433-436., kupine („...*per quosdam rubos...*“) CD V, 84-85., trešnja („...*ad arbores duorum cerasorum...*“), CD V, 321-322.

⁸³ Evlija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama* (Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1973.), 233-239. (Dalje: Čelebi, *Putopis*).

⁸⁴ Knezović, „Šume i šumsko drveće...“, 52-63.

⁸⁵ Još početkom XV. stoljeća, kad su već počele osmanlijske provale na obližnji prostor, u dokumentu od 27. kolovoza 1413. godine nailazimo na spomen utvrde izrađene od drva (...*castellum ligneum fossatis...*). Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

⁸⁶ Knezović, „Šume i šumsko drveće...“, 53, 57-59.

⁸⁷ Npr.: bukva (*bykfa*), CD V, 411-414., cer (*tulfa*), CD V, 149-150., hrasta (*harazthfa*), CD V, 200-202., Usporedi sa Silvija Pisk, „Šume i drveće u latinskim srednjovjekovnim dokumentima: Primjer moslavačkog kraja“, *Ekonomika i ekohistorija* 4 (2008): 64-70.

⁸⁸ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 47.

⁸⁹ Čelebi, *Putopis* 233-239.

ranosrednjovjekovnom lokalitetu u Brodskom Drenovcu.⁹⁰ Može se pretpostaviti da je ljudska prehrana, osim mesa domaćih životinja, sadržavala i ribu jer se u dokumentima nerijetko spominju ribnjaci.⁹¹

Andrea Kiss navodi u svom doktorskom radu da se prosječna naseljenost Ugarske krajem XV. stoljeća kretala približno od 9,9 do 10,6 stanovnika po kilometru kvadratnom. Prostor savsko-dravsko-dunavskog međuriječja odskakao je od tog prosjeka. Njegova naseljenost iznosila je otprilike 14,3 stanovnika po kilometru kvadratnom. Prema tim pretpostavkama, prostor ovog proučavanja bio je vrlo naseljen. Njegova naseljenost vjerojatno je bila veća početkom XV. stoljeća i smanjivala se prema njegovu kraju zbog čestih provala Osmanlija, koje su uzrokovale migracije stanovništva prema sjeveru i sjeverozapadu.⁹²

*

Premda je teritorij Požeške županije u srednjem vijeku zauzimao za život dobar, brežuljkasti prostor na kojem su se poklopili različiti povoljni uvjeti, od klime, vrste tla do bogatstva vodom, danas nam je očito da je postojala ovisnost tadašnjeg stanovništva o usklađenoj izmjeni godišnjih doba i vremenskim uvjetima. Poremećaj samo jedne karike u lancu – bila to suša, poplava, snažan vjetar – značio je pojavu gladi ili epidemija bolesti. Unatoč ljudskoj intervenciji, koja se očitovala kroz krčenje šuma da bi se dobile obradive površine, sadnju različitih biljnih kultura i uzgoj domaćih životinja, nije se moglo puno učiniti zbog tehnološke nerazvijenosti, tako da je ljudski opstanak ponajviše ovisio o njegovu okolišu.

4. 2. Prostor Požeške županije

Slamanjem Donjopanonske kneževine, koja je bila pod franačkim nadzorom početkom X. stoljeća za najezde Mađara, prostor srednjovjekovne Slavonije našao se na granici hrvatskog i utjecaja novonastalog ugarskog kraljevstva.⁹³ Nakon gašenja kraljevske loze

⁹⁰ *...riwlo qui transit per fenetum...*, CD V, 200-202., Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 48., Vinski, Gasparini, Ercegović, *Ranosrednjovjekovno groblje u Brodskom Drenovcu*, Zagreb 1958., 135.

⁹¹ *...ubi est piscina...*, CD V, 411-414., *...ad clausuram ipsius aque vbi pisces capiuntur...*, CD V, 466-467. Ribnjaci se često nalaze uz neke crkvene ustanove jer se riba jela u vrijeme posta. Tako su jezera koja se nalaze u parku Ribnjak u Zagrebu služila nekada kao stvarni ribnjaci za biskupa i kaptolske kanonike.

⁹² Kiss, „Floods...“, 41-44.

⁹³ Gračanin, *Južna Panonija*, 270.

smrću kralja Zvonimira uslijedilo je razdoblje borbe za prijestolje, na koje je pretendirao, osim Petra Snačića, kojega je dio plemstva prozvao svojim vladarom, i ugarski kralj Ladislav. No tek se njegov nasljednik Koloman uspio okruniti za hrvatskoga kralja u Biogradu 1102. godine.⁹⁴ Još iz vremena Ladislavove vladavine sačuvano je pismo koje je on poslao montekasinskom opatu Oderiziju, u kojem navodi da je „*stekao gotovo čitavu Slavoniju*“. Goldstein stoga naglašava da je spomenuti kralj pribavio, priskrbio (*acquisivi*) određeni prostor, a ne osvojio vojnom silom, kako događaje iz XI. stoljeća tumači mađarska historiografija.⁹⁵ Andrić tumačenje suvremene mađarske historiografije da je prostor južno od Drave još prije kraljeva Ladislava I. i Kolomana bio uključen u teritorij južnih ugarskih županija Baranje, Šomođa i Zale smatra kontradiktornim, navodeći da je upravo činjenica da su se središta svih tih županija nalazila sjeverno od spomenute rijeke, bez obzira na njihovo upravno prostiranje, dokaz da međuriječje nije bilo sastavnim dijelom Ugarskog kraljevstva jer bi se – da je na tom prostoru vrijedila vlast ugarskoga kralja – županijska središta sa svojim teritorijima već tada nalazila i južno od Drave. On stoga zaključuje da je proces širenja južnougarskih županija preko rijeke vjerojatno tekao usporedno s osnivanjem novih u međuriječju tijekom XII. stoljeća.⁹⁶

Nakon uspostavljanja vlasti Arpadovića nad čitavom Hrvatskom i Slavonijom teritorij je bio podređen upravi jedne osobe, koja je nosila titulu bana ili hercega. Tek krajem XII., odnosno početkom XIII. stoljeća došlo je do podjele na dva upravna središta. Jedno je bilo pod nadzorom slavonskog, a drugo hrvatsko-dalmatinskog bana.⁹⁷ O tome kako je i kada nastao županijski sustav u Slavoniji postoje oprečna mišljenja u hrvatskoj historiografiji. Nada Klaić navodi da se takav sustav uprave razvija s dolaskom Ladislavove vlasti na ovaj prostor.⁹⁸ Beuc vjeruje da nema govora o tome da je nastao baš u vrijeme kraljevanja spomenutog vladara,⁹⁹ dok Budak smatra vjerojatnim da je takav način funkcioniranja naslijeđen iz još ranijeg razdoblja i samo prilagođen novim uvjetima.¹⁰⁰ Kao i prethodna dva povjesničara, i Grgin smatra kako je izglednije da su županije nastale kao društveno-organizacijski prežetak predarpadovićevskog razdoblja, koji se tijekom XII. stoljeća uklopio u

⁹⁴ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971), 491-517. Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994), 48-54.

⁹⁵ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 438.

⁹⁶ Stanko Andrić, „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije,“ u *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102-1918.*, ur. Milan Kruhek (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 89-90.

⁹⁷ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 491-517. Budak, *Prva stoljeća*, 48-54.

⁹⁸ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976, 357-265.

⁹⁹ Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1985., 54.

¹⁰⁰ Neven Budak, *Stenografski zapisi okruglog stola o županijama u hrvatskoj od srednjeg vijeka do danas*. 1992., 6.

novi državni sustav, poprimivši ugarsku terminologiju.¹⁰¹ Teritorij kojim je upravljao ban, slavonski *regnum*, tijekom XIV. i XV. stoljeća nije se podudarao s geografskim prostorom koji danas nazivamo Slavonijom, već je pod svojom nadležnošću imao Zagrebačku, Križevačku i Varaždinsku županiju, dakle nije mu bio dodijeljen nadzor nad Požeškom i Vukovskom županijom. Imao je upravne ovlasti nad prostorom koji je najvećim dijelom zauzimala Zagrebačka biskupija. Ono što je prostor južno od Drave činilo zaokruženom cjelinom jest porez, *marturina* ili *kunovina*, koji je – unatoč tome što se ubirao i na prostoru Ugarske i na prostoru Hrvatske – bio slavonska posebnost, jer je iznosio manju vrijednost nego u ostatku kraljevstva. Tako je kralj Sigismund 1397. naveo u svom dekretu da se spomenuti porez treba ubirati na prostoru Kraljevine Slavonije, kao i na teritoriju Požeške i Vukovarske županije.¹⁰²

Sa sigurnošću možemo reći da je u prvotnoj fazi cijeli prostor Slavonije bio načelno u vlasništvu kralja te su se lokalne upravne jedinice nazivale kraljevskim županijama, no paralelno s razvojem ovoga modela upravljanja dolazilo je do prelaska zemlje u vlasništvo Crkve i visokog plemstva, što je narušilo idealan sustav kraljevskih županija tako da vladarski patrimonij više nije činio temelj županijskog ustroja. Taj je prijenos vlasništva počeo već krajem XII. stoljeća i trajao sve do osmanlijskih osvajanja.¹⁰³ Plemstvo na prostoru Ugarskog kraljevstva, pa tako i Požeške županije, svoj je povlaštenu status u društvu definiralo u odnosu na količinu posjedovane zemlje. Taj varijabilni parametar nužno je podrazumijevao raslojavanje unutar plemstva. Na dnu skale nalazilo se niže plemstvo s malim zemljišnim posjedima. Srednje plemstvo činili su vojni ili upravni službenici nižeg ranga, dok su visokom plemstvu pripadali državni službenici koji su bili bliski vladarskoj kući i obavljali važne državne dužnosti, a ujedno su posjedovali velike zemljišne posjede. Bez obzira na opisane podjele unutar toga sloja, pravno gledajući, među njima nije bilo razlike, što je omogućavalo mobilnost na skali. To je činilo diferencijaciju ugarskog plemstva u odnosu na ono zapadnoeuropsko.¹⁰⁴

¹⁰¹ Borislav Grgin, „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku,“ u *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 23.

¹⁰² Andrić, „Upravna zasebnost...“, 91, 93-94. „...regni nostri Sclauonie, necnon comitatum de Posega et de Valko.“, János M. Bak, Pál Engel, James Ross Sweeney, ur. *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301-1457./ Decreta regni medievalis Hungariae 1301-1457.*, sv. 2. (Salt Lake City: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1992.), 23.

¹⁰³ Borislav Grgin, „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku,“ u *Hrvatske županije kroz stoljeća* ur. Ivo Goldstein (Zagreb: Školska knjiga, 1996.), 23. (dalje: Grgin, „Županije...“).

¹⁰⁴ Martyn C. Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary* (New York: Palgrave, 2000), 58-61, Damir Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga,“ *Povijesni prilozi* 31 (2006): 11-21., Borislav Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku,“ *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požezi* 1 (2012): 109-110.

Izvori koji govore o Požeškoj županiji prije početka XIII. stoljeća nisu nam poznati. Prvi dostupni dokument koji ju spominje isprava je kralja Andrije II. iz 1210. godine, u kojoj je zemlju zvanu Lijesnica izdvojio iz nadležnosti Požeške županije i predao templarima.¹⁰⁵ O tome kada je i kako uspostavljena nema vijesti. Tijekom XIII. stoljeća kralj je stanovništvo podvrgnuo pod svoju sudsku vlast i vojnu službu, postavljajući župane (*comes*) iz redova odanog visokog plemstva.¹⁰⁶ Župan je prvenstveno imao vršiti dužnost suca, nadzirati i sazivati vojsku te upravljati njome, upravljati kraljevskim posjedima na prostoru županije, voditi brigu o pobiranju poreza i globa te nadzirati funkcioniranje kraljevske utvrde.¹⁰⁷ Prvi poznati župan Požeške županije, Ladislav, spominje se u ispravi kralja Andrije iz 1221. godine u kontekstu razmjene dobara slavonskoga bana i vukovskog župana. Na tog istog Ladislava nailazimo i u nekoliko kasnijih isprava pomoću kojih možemo pratiti njegovo napredovanje od dvorskoga suca, preko palatina pa sve do slavonskoga bana i vojvode. S obzirom na to, Andrić zaključuje da je Požeška županija imala poseban status kada joj je za župana dodijeljena osoba tako visokoga ranga na dvoru.¹⁰⁸

Do sada nam nije poznat niti jedan dokument koji bi eksplicitno mogao svjedočiti koje su bile točne granice Požeške županije tijekom srednjeg vijeka ili bar nekog kraćeg vremenskog perioda, niti je taj problem moguće jednodimenzionalno sagledati.¹⁰⁹ Naselja sjeverozapadnoga dijela promatranoga prostora, kao i ona na istoku, ponekad su izlazila iz nadležnosti Požeške županije, u prvom slučaju u korist Križevačke, a u drugom Vukovske županije. Razlozi za to nisu poznati, ali može se pretpostaviti da je do takvih slučajeva dolazilo uslijed promjene vlasništva nad pojedinim zemljištima ili pak zbog zabuna činovnika kraljeve kancelarije, što je svakako manje vjerojatno. Tako je, na primjer, slučaj s benediktinskim samostanom Bijela i njegovim posjedom kod Sirača. Ona je, nakon što su se ustalile granice (XIII. stoljeće), pripala Križevačkoj županiji.¹¹⁰ Načelno govoreći, Požeška je županija zauzimala prostor od Papuka i Krndije na sjeveru do Save na jugu te od potoka Sloboštine (Lijesnice), Psunja i Ravne Gore na zapadu do Dilj-gore i vododijelnice Lonđe i

¹⁰⁵ *...terram quandam nomine Lesnissa de comitatu de Posega exceptam...*, CD III, 97-99., Szabo, „Lijesnica“, 40.

¹⁰⁶ Buturac, *Pisani spomenici*, 13/14.

¹⁰⁷ Grgin, „Županije...“, 23.

¹⁰⁸ Andrić, „Područje požeške županije...“, 231. *Eapropter vestris supplicationibus grato concurrentes assensu castrum de Posega cum pertinentiis suis, quod tu frater archiepiscopo ad opus ecclesie Colocensis, specialiter pro hereticis de finibus illis penitus profligandis...*, CD III, 264.

¹⁰⁹ Andrić, „Područje požeške županije...“, 230.

¹¹⁰ Buturac, *Pisani spomenici...*, 14., Stanko Andrić, „Benediktinski samostan Svete Margarete u Bijeli“, u *Tkalčić. Godišnjak društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 9 (2005): 9.

Vuke na istoku.¹¹¹ Detaljnije opise međa moguće je ustanoviti tek pomnijom analizom izvora i pokušajem ubikacije opisanih zemljišta u njima, što nije nimalo lak zadatak s obzirom na iščezavanje nekih toponima tijekom vremena, mijenjanje imena naselja ili otežanu čitljivost pojedinih imena u izvorima zbog različitosti grafije kojom su zabilježena u odnosu na današnju.

Središte županije bila je požeška utvrda, koja se prvi put izravno spominje 11. siječnja 1227. godine u buli pape Hadrijana III. Taj dokument svjedoči o kupnji utvrde od strane kaločkog nadbiskupa Ugrina koji ju sebi priskrbljuje u namjeri da iz nje kao središta spriječi krivovjerje koje se počelo širiti iz Bosne.¹¹² Kupnju utvrde potvrdili su i kralj Andrija II. te njegov sin Bela.¹¹³ Premda se u ispravi spominje nastojanje suzbijanja hereze, ne možemo sa sigurnošću tvrditi je li se ona i proširila na uži prostor oko Požege, jer za to nemamo konkretnih potvrda u drugim dokumentima. Osim toga, ne znamo o kakvoj je vrsti krivovjerja riječ. Iz teksta bule nije vidljivo od koga kaločki biskup kupuje Požegu, od kralja ili neke treće osobe, no pouzdano znamo iz drugih izvora da ona nije dugo ostala u njegovom vlasništvu. Uskoro se opet našla pod kraljevskom upravom. S obzirom na to da se u Ugrinovo vrijeme ne spominje niti jedan župan, smatra se da je sam nadbiskup obnašao ovu čast dok je utvrda bila u njegovim rukama.¹¹⁴

*

Premda je teško odrediti točne granice Požeške županije u srednjem vijeku, jasno je da je to bio velik prostor, kojeg su činili cijela Požeška kotlina, obronci gorja koje se uzdiže na zapadu i uski dio slavonske Posavine na jugu. Uprava nad središtem županije u većem dijelu srednjega vijeka bila je u rukama kraljevske dinastije, izuzev perioda Ugrinova vlasništva i, kako ćemo kasnije vidjeti, u kasnom srednjem vijeku pred pad u osmanske ruke, lokalnoga plemstva.

¹¹¹ Andrić, „Područje požeške županije...“, 230.

¹¹² *Eapropter vestris supplicationibus grato concurrentes assensu castrum de Posega cum pertinentiis' suis, quod tu frater archiepiscopo ad opus ecclesie Colocensis, specialiter pro hereticis de finibus illis penitus profligandis...*, CD III, 264., Nada Klaić, „Iz problematike srednjovjekovne povijesti Bosne,“ *Prilozi* 14-15, (1978): 51-52.

¹¹³ Degmedžić, „Požega i okolica,“ 102-107.

¹¹⁴ Adamček, „Požega i požeška županija,“ 14-17., Buturac, *Pisani spomenici*, 15-17.

4. 3. Požeški arhiđakonat

Promjena političkih okolnosti u XI. stoljeću na prostoru savsko-dravsko-dunavskog međuriječja dovela je i do učvršćivanja crkvene uprave na tom teritoriju. Nedostatak sačuvanih izvora ili njihova neotkrivenost do danas onemogućavaju nam da cjelovito sagledamo na koji je način provođeno uređivanje mreže crkvenih institucija. Postoje tek neke naznake koje nam šturo govore s kojom je namjerom i u kojem smjeru tekao spomenuti poduhvat. Izuzetan značaj imao je svakako osnutak Zagrebačke biskupije. Njeno osnivanje, odnosno uspostavljanje njenih granica prema Pečuškoj biskupiji, važno je za ovaj rad jer su se njene granice podudarale sa zapadnim granicama Požeške županije. Dakle, pod čijom je nadležnošću bila Slavonija neposredno prije osnutka Zagrebačke biskupije? Neki povjesničari pretpostavljaju da je teritorij južno od Drave pripadao Pečuškoj i Bačkoj biskupiji sve do osnutka još jedne nove biskupije na zapadu. Ipak, oko njihova rasprostiranja postoje mnoge nesuglasice, koje do danas nisu riješene u historiografiji, a tiču se prvenstveno pripadnosti Srijema jednoj od spomenutih biskupija.¹¹⁵

Starija mađarska historiografija zagovarala je teoriju o ranoj pripadnosti Slavonije Ugarskoj, kojoj se suprotstavio još Vjekoslav Klaić. On je ispravu Stjepana I. iz 1009. godine, kojom je navodno utemeljena Pečuška biskupija i kojom su postavljene njene granice, smatrao kasnijom krivotvorinom. Prednost pred njom dao je ispravi koju je izdao Ladislav I., a koja svjedoči o njegovoj presudi oko spora za teritorij iz 1093. godine između Pečuške biskupije i Kaločke nadbiskupije. Osim toga dokumenta, pozivao se i na povelju Andrije II. kojom je 1235. potvrđena granica između Zagrebačke i Pečuške biskupije te u kojoj se striktno naglašava da je opisana međa nastala u vrijeme Ladislava I., a ne Stjepana I., kako su isticali Klaićeви neistomišljenici.¹¹⁶ Za razliku od njega, Ferdo Šišić u razmatranju je ovoga problema bio proturječan sam sebi. Ukratko, u djelu *Povijest Hrvata* istaknuo je da se teritorij na kojem je neposredno prije uspostavljen utjecaj Arpadovića poklapa s novoosnovanom Zagrebačkom biskupijom, što bi značilo da je Požeška županija već prije toga bila inkorporirana u Ugarsko kraljevstvo, a nedugo zatim naveo je da Pečuška biskupija do tada nije imala nadzor nad prostorom južno od Drave.¹¹⁷

¹¹⁵ Gračanin, *Južna Panonija*, 270-271., Stanko Andrić, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod: Bibliotheca Croatica – Slavonica, Sirmiensia et Baranyensia, 2001.), 50-52.

¹¹⁶ Andrić, *Potonuli svijet*, 50-52.

¹¹⁷ Šišić, *Povijest Hrvata*, 619.

Svakako vjerodostojniju argumentaciju za pokušaj rješavanja ovoga problema u korist teorije o kasnijem potpadanju srednjovjekovne Požeške županije i istočnog dijela Slavonije pod ugarski crkveni utjecaj dao je Josip Bösendorfer. On je smatrao da je na cjelokupnom prostoru južno od Drave u isto vrijeme uspostavljena vlast sjevernih susjeda, ali je Ladislav I. prostor Požeštine izuzeo iz zapadnog dijela zbog njegove lakše komunikacije s istočnom Slavonijom koja je prirodno uvjetovana položajem gorskoga masiva koji ju čini. Zatim ju je pripojio Pečuškoj biskupiji, a ne Zagrebačkoj, koja je bila tek u nastajanju.¹¹⁸ Tu njegovu tezu preuzeo je i Ivo Goldstein u svojoj knjizi *Hrvatski rani srednji vijek*, navodeći da je „*podređivanje jedne slavonske biskupije ugarskom primasu trebalo to područje orijentirati prema Ugarskoj, iako je Ladislav razgraničio Zagrebačku biskupiju s Pečujskom tako da joj je pripojio Požešku kotlinu.*“¹¹⁹

Premda je priznao Goldsteinovo tumačenje kao moguće, Stanko Andrić smatra da to nije dovoljno argumentirano da bi se pobila ideja da je prostor srednjovjekovnog Požeškog arhiđakonata bio pod nadzorom Pečuške biskupije još od njenog osnivanja 1009. godine. S jedne strane, smatra mogućim da je pečuški biskup bio nadređen postojećoj crkvenoj mreži samostana i župa na opisanom prostoru južno od Drave ovisno o rasprostiranju svjetovne vlasti, koja u to vrijeme tamo također nije bila strogo definirana. Tomu u prilog dodaje činjenicu da na zapadu nije postojalo crkveno središte koje bi po jačini moglo parirati onom pečuškom te nije bilo potrebno stvarati strogo određenu granicu.¹²⁰ S druge, pak, strane navodi mogućnost da je ova biskupija ispočetka bila podređena Ostrogonskoj nadbiskupiji te je kroz XII. stoljeće prešla u nadležnost Bačke nadbiskupije, premda su joj susjedne biskupije, Kaločka i Vesprimska i dalje ostale pod upravom ostrogonskog nadbiskupa. Stoga nagađa da možda još u XII. stoljeću Pečuška biskupija nije upravljala teritorijem južno od rijeke Drave te je tako novoosnovana Zagrebačka biskupija bila u fizičkom doticaju sa sebi nadređenom Kaločkom nadbiskupijom. Tome u prilog navodi i činjenicu da nema spomena Pečuškoj biskupiji 1239. i 1244. godine prilikom kraljeva darivanja dijela Vukovske županije bosanskom biskupu.¹²¹

Nasuprot spomenutim autorima, Hrvoje Gračanin nije se priklonio nijednoj od navedenih teza, ističući samo da oko ovoga problema i danas postoje rasprave, te se usmjerio na, po mome mišljenju, važnije pitanje koje se tiče načina učvršćivanja crkvene uprave tijekom XI. stoljeća na teritoriju južno od Drave, spominjući različite intervencije sa sjevera,

¹¹⁸ Bösendorfer, „*Istočna granica...*“, 169.

¹¹⁹ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 439.

¹²⁰ Andrić, „*Područje požeške županije...*“, 228.

¹²¹ Andrić, „*Upravna zasebnost...*“, 91.

što crkvene, što kraljevske vlasti. Zamijetio je val podizanja te obnavljanja crkava i samostana na tom prostoru. Jedan od primjera za ovaj fenomen svakako je izgradnja benediktinskog samostana na Rudini nedaleko od Požege. Zatim je istaknuo da su spomenutom poduhvatu s druge strane pogodovali zakoni Ladislava I. i Kolomana kojima se nalaže obvezan pokop vjernika uz crkve.¹²² Takvo ponašanje svjetovne vlasti i uplitanje u vjerska pitanja kao što je osnivanje Zagrebačke biskupije i postavljanje biskupa bez obzira na odredbe Lateranskog koncila iz 1059., koji zabranjuje svjetovnu investituru, najbolji je pokazatelj povezanosti, pa možemo čak reći i ovisnosti, vladarske loze Arpadovića o mreži crkvenih institucija prilikom uspostavljanja vlasti u savsko-dravsko-dunavskom međuriječju.

Činjenica je da se nakon uspostavljanja Zagrebačke biskupije devedesetih godina XI. stoljeća prostor zapadnog međuriječja crkveno i politički usmjerava sjeverno k Ugarskoj jer je novoosnovana biskupija podređena Ostrogonskoj nadbiskupiji, a ne Splitskoj, kako bi logično slijedilo prema povijesnom pravu s obzirom da je Sisačka biskupija, koja joj je prethodila na tom prostoru u antici i ranijim razdobljima ranog srednjeg vijeka, bila podređena Splitskom nadbiskupu.¹²³ Što se događa u to vrijeme s istočnim dijelom međuriječja, kojem pripada i srednjovjekovna Požeška županija? Kako doznajemo iz već spomenute isprave Andrije II. od 21. rujna 1235. godine, kralj Ladislav razgraničio je Zagrebačku biskupiju s Pečuškom biskupijom, a na samoj granici nalazio se Požeški arhidakonat.¹²⁴ Tako je iz Andrijine povelje, koja je u hrvatskoj historiografiji, za razliku od mađarske historiografije, uzeta kao relevantan izvor, moguće utvrditi i njegovu među prema zapadu.¹²⁵ Nju su činile rijeka Sava te uzvodno njena pritoka Lijesnica sve do izvora,¹²⁶ zatim je linija razdvajanja obilazila „cijelu Požegu“¹²⁷ te skretala prema Dravi, gdje se zaustavljala nasuprot ušća potoka Olme,¹²⁸ koji se ulijeva u spomenutu rijeku sa sjevera. Ta točka čini razgraničenje Pečuške s

¹²² Gračanin, *Južna Panonija*, 270-271.

¹²³ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 439.

¹²⁴ Bösendorfer, *Istočna granica...*, 169.

¹²⁵ Vidi: Andrić, „Područje požeške županije“, 227.

¹²⁶ Potok Lijesnica bio je sporni hidronim sve dok Gjuro Szabo nije dokazao u svom članku *Lijesnica*, objavljenom u *Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva*, da je riječ o današnjem potoku koji se naziva *Sloboština*. Do te spoznaje došao je uspoređujući nekoliko srednjovjekovnih popisa župa Zagrebačke biskupije. Spomenuti potok izvire na Psunju i teče prema Okučanima, gdje se ulijeva u rijeku Savu. Vidi: Gjuro Szabo, „Lijesnica“, 40-46.

¹²⁷ Naziv „cijela Požega“ (*tota Posoga*) podrazumijevao je u srednjem vijeku širi prostor, od Psunja, Papuka i Krndije pa sve južno do Save, dakle čitavu Požešku županiju. Tek se kasnije, u vrijeme Osmanlija, naziv Požega ustaljuje kao ime gradskog naselja koje je nastalo u podnožju utvrde tijekom srednjega vijeka, a nazivalo se do tada Požegavar (*Posegawar*)., Buturac, *Pisani spomenici*, 12.

¹²⁸ Stanko Andrić spomenutu Olmu (Almu) smatra potokom koji se danas naziva Almás, a teče s mađarske strane i u Dravu utječe nasuprot hrvatskom mjestu Čađavica. Vidi: Andrić, „Područje požeške županije“, 227.

Vesprimskom biskupijom.¹²⁹ Osim spomenutog dokumenta, iz kasnijeg razdoblja imamo popise ubiranja papinske desetine koji sadrže svaku pojedinu župu u Požeškom arhidakonu koja je platila ovaj porez te se i na temelju njega može djelomično rekonstruirati sporna granica.¹³⁰

Pečuška biskupija, u sklopu koje se nalazio i Požeški arhidakon, bila je podijeljena na osam sastavnih jedinica, od čega su se četiri nalazile južno od rijeke Drave (Osuvački, Vukovski, Markijski, Požeški arhidakon). Nije poznato kada je došlo do ovakve podjele spomenute biskupije. Detaljniji opis teritorija koji je zauzima Požeški arhidakon poznat nam je iz izvora XIV. i XV. stoljeća, a može se pretpostaviti da je i prije zauzima isti prostor. Njegov se opseg u većini slučajeva podudara s granicama županije, ali ponekad ih je i prelazio. Tako je zadirao na prostor Baranjske županije, uređujući crkvene odnose u Orahovici i njenoj bližoj okolini, kao i na prostor Vukovske županije oko Gorjana i Nevne.¹³¹ Činilo ga je više od stotinu župa, što je jako velik broj u odnosu na površinu koju je zauzimala ova institucija.¹³²

Glavna ustanova koja je uređivala crkvene odnose na prostoru arhidakona bio je Požeški kaptol sv. Petra, na čelu s prepozitom, koji je ujedno obnašao i dužnost arhidakona. Kaptol se prvi puta neizravno spominje u ispravi iz 1217. godine. U istoj ispravi nalazimo i spomen požeškog prepozita Tiburcija. Prema najnovijim istraživanjima pretpostavlja se da je osnovan krajem 12. stoljeća, za vrijeme pečuškoga biskupa Kalana. Ova ustanova djelovala je kao *locus credibilis* od dvadesetih godina XIII. stoljeća te je izdavala isprave o zemljišnim posjedima i promjeni njihovih vlasnika na svom prostoru. Instituciju su činili crkva i samostan, u kojemu se nalazilo dvanaest kanonika.¹³³

¹²⁹ ...Ubi et sedem fundavit episcopalem videlicet Zagradiensem, cuius sedis dyocesim a sede Quinqueecclesiensi super Lysniche fluehtum, quod alio nomine Wolko vocatur, terminavit, ab inde per Zavam descendendo. Quidquid autem Zave concludit fluvius, ad ius dyocesanum et iustam decimam Quinqueecclesiensis ecclesie cometatur, et ab illo fluento Lisniche totam circuendo Posogam et ad Quinqueecclesiensem dyocesem regirando revertitur directio ad metam seu terminum super Dravam ex opposito fluvii Olma dicto, qui de parte septemtrionali in eundem Drave fluvium cadens ab occasu solis Quinqueecclesiensem ecclesiam a Wesprimiensi ecclesia metaliter dividit et seiungit..., CD III, 445.

¹³⁰ Josip Buturac, *Župe požeškog arhidakona g. 1332.-1335.*, 1-2.

¹³¹ Andrić, „Područje požeške županije“, 232.

¹³² Josip Buturac, *Župe požeškog arhidakona g. 1332.-1335.*, 1-2.

¹³³ Andrić, „Područje požeške županije“, 232., Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, (Zagreb: Golden marketing, 2001), 107-148.

*

Širenjem političke vlasti južno od Drave na tom prostoru došlo je i do učvršćivanja mreže crkvenih institucija koja je kraljevskoj kući uvelike pomogla uspostaviti svoju upravu i kontrolirati novostečeni teritorij – do te mjere da se stvorila ovisnost svjetovne vlasti o crkvenoj upravi. Premda se Požeški arhidakonat nije u potpunosti podudaraao s granicama Požeške županije, već ih je prelazio, zadirući u teritorij susjednih županija, njegovo središte, Kaptol sv. Petra, bilo je također mjesto gdje su se uređivali i svjetovni posjedovni odnosi.

5. Posjedi Požeške županije u srednjem vijeku

5. 1. Posjedi sjevernog dijela Požeške županije

Posjedi o kojima će biti riječi u ovom poglavlju prostirali su se jednim svojim dijelom obroncima Psunja, Papuka i Krndije. Njihove sjeverne granice ujedno su činile i sjevernu granicu Požeške županije, koja je većinom išla bilom Papuka. Među prema zapadu, na tom sjevernom dijelu, činila je rijeka *Pukur* (Bijela),¹³⁴ dok je istočna međa sezala do šireg prostora oko Kutjevačke rijeke, koji je bio objedinjen u posjed Kutjevo u vlasništvu Cistercijskog samostana Blažene Djevice Marije.

Bedeč i Terpyn

Zemlje *Bedeč* i *Terpyn* u ispravi iz 1232. godine spominju se kao cjelina. One su se nalazile otprilike između gornjeg toka Crkvenika (*Circonic*) na istoku, i Bijele (*Pukur*) na zapadu te bila Papuka (*Zelemen*), koje je činilo sjevernu granicu. Taj prostor, kako kaže isprava, bio je pretežno šumovit. Manji dio, svega 30 rala, otpadao je na obradive površine.¹³⁵ Ove zemlje bile su u posjedu jedne od grana roda *Zsadány* (*Sudan/Ždan*), koja se kasnije prozvala Veličkima po svom posjedu s kojega su upravljali ostatkom imovine u Požeškoj županiji.¹³⁶

Spomenute zemlje prvi put se spominju u ispravi koju je izdao Pečuški kaptol u travnju 1232. godine, nakon što ih je kupio Ivanko sin Abrahamov iz roda *Zsadány*.¹³⁷ Isprava izdana od strane kaločkog nadbiskupa Ugrina iz 1234. godine spominje zemlju *Bedeč* kao susjedni posjed zemlji *Zelbarouna* koju je Ivanko kupio od Jakova i Petke.¹³⁸ Sačuvan je i njen prijepis izdan u travnju 1232., koji je izdao pečuški prepošt Farkaš.¹³⁹ U dokumentu od

¹³⁴ Stanko Andrić u svom članku *Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji* objašnjava da je rijeka u izvorima zvana *Pukruch* ustvari današnja Bijela, analizirajući opise granica posjeda koji su se nalazili uz njen tok. Andrić, „Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji“, 70-90.

¹³⁵ CD III, 357-358., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 1.

¹³⁶ Petar Ćuk smatrao je da je ime roda *Sudan* izvorno slavensko i da dolazi od riječi *sud*, *suditi* te da pripada grupi imena koja su nastala prema službi rodonačelnika obitelji. Nasuprot tome, Stanko Andrić, kao i mađarski povjesničar Ján Karácsonyi, njihovo je ime povezao s poznatim mađarskim rodom *Zsadány*. Usporedi: Ćuk, „Požeško plemstvo...“, 87-88., i Ján Karácsonyi, *Amagyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, sv. 3. (Budapest: 1900), 1-3., Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 72-73.

¹³⁷ CD III, 357-358., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 1.

¹³⁸ CD III, 426., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 1.

¹³⁹ CD IV, 376-377., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 1.

21. studenog 1250., koja potvrđuje da je rod Rád stekao neke posjede u Požeškoj županiji, nesumljivo se govori o zemlji *Terpyn*, premda joj se ime izrijekom ne spominje, no u izvoru stoji da se posjed *Hursowch* nalazi u susjedstvu posjeda Ivanke sina Abrahamova. Te dvije zemlje graniče na potoku Crkveniku (*fluuium qui vocatur Cirkonit*).¹⁴⁰

Horsowch / Hrušovac

Posjed Hrušovac (*Horsowch*) nalazio se na sjeverozapadnom dijelu Požeške kotline, u podnožju Papuka, a granica mu se protezala sve do njegova hrpta prema sjeveru. Zauzimao je šire područje oko potoka Brzaje (*Cirkonit*).¹⁴¹ Dolina spomenutog potoka u izvorima je zabilježena u mađarskom obliku *Cerkvenikmelléke* (okolica Crkvenika).¹⁴² Njegov naziv Hrušovac/*Horsowch* do danas se sačuvao u imenu zaselka Kruševo, koje se nalazi na njegovu nekadašnjem teritoriju.¹⁴³ Nedaleko od današnjeg sela Striježevice podignuta je utvrda Kamengrad, koja mu je pripadala.¹⁴⁴ Preko njega je prelazila *via magna*.¹⁴⁵

Horsowch se spominje dva puta 1250. godine. Dana 21. studenog kralj Bela IV. izdao je dokument kojim je potvrdio darivanje šest posjeda, od kojih je jedan i *Horsowch*, braći iz roda Rád, tada već pokojnom Tomi, Filipu i Lovri, zbog njihova isticanja u borbi protiv Tatara.¹⁴⁶ U drugoj od isprava iz 1250. godine njegovo se ime navodi usputno u sklopu opisa nekog mjesta. Isprava iz 1266. godine spominje svećenika Kristofora iz Kruševa.¹⁴⁷ Posjed *Horuskoch* zabilježen je i u ispravi izdanoj 1. svibnja 1283. godine prilikom opisa granica susjedne mu zemlje Orljavice.¹⁴⁸ Pet godina nakon toga (1288.), u kupoprodajnom dokumentu koji svjedoči da je župan Grgur, sin Zoyde, prodao Zoydi, sinu župana Matije, posjed Jelševac, spomenuto je kako s njim graniči posjed Hursouch.¹⁴⁹

¹⁴⁰ CD IV, 434. Potok *Cirkonit* je ustvari ondašnji Crkvenik, a današnja Brzaja. Susrećemo ga u opisu granica zemlje Hrušovac na temelju čega je Stanko Andrić zaključio da je riječ o istoj tekućici., Stanko Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije...(drugi dio)“, 59.

¹⁴¹ CD IV, 433-436.

¹⁴² Csánki, *Magyarország*, 404.

¹⁴³ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije...(drugi dio)“, 58-60., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 14.

¹⁴⁴ Szabo, *Sredovječni gradovi*, 118.

¹⁴⁵ CD IV, 433-436.

¹⁴⁶ Idem.

¹⁴⁷ *Christoforus sacerdotus de Crussowa*, Buturac, *Pisani spomenici*, 175., Engel, *Pozsega megye* (rukopis),

14.

¹⁴⁸ „...ad metam Horuskoch et et seoaratur de terra comitis Nicolai...“, CD VI, 428-429.

¹⁴⁹ „...ad metas et terminos terre Hursouch...“, CD VI, 626-627.

Cherkvenig / Crkvenik

Potok Crkvenik, današnja Brzaja, dao je ime cijelom okolnom prostoru. Osim posjeda Huršovac, čiju je južnu granicu činio, određivao je na sjeveroistočnoj strani međe posjeda u izvoru zabilježenog pod nazivom *Cherkvenig*.¹⁵⁰ Prema jugu granica ovog posjeda je sezala do rijeke Orljave (*in aquam Oriava*), a zapadno se prostirao do Psunja (*in montem Puzun*). Sjeverozapadno je graničio s Ivankovim sinovima Benediktom i Ivankom.¹⁵¹ U potonjem slučaju vjerojatno je riječ o posjedima *Bedeck* i *Terpyn*, koje je Ivanko kupio još 1232. godine od Mortuna.¹⁵² Osim toga, posjed Crkvenik spominje se još 1266. godine zajedno s Radovancima (*Rodouanch*). Dokument u kojem su opisane njihove granice darovnica je kraljice Marije županu Mihovilu Hontpázmány.¹⁵³

Bucola / Bokolja

Zemlja zvana Bokolja nalazila se zapadno od današnjeg sela Smoljanovci, na mjestu gdje se nalazi selo Klisa, sjeverozapadno od Požege.¹⁵⁴ Posjedom je tekla rijeka Orljava.¹⁵⁵ Na njemu se nalazilo središte župe s crkvom svete Margarete.¹⁵⁶ Na posjedu je postojala i istoimena utvrda.¹⁵⁷

Bokolja se spominje 1250. godine, kada ju je Bela IV. drovao požeškoj grani roda, kao i 1266., kada se javlja kao posjed Ivanke iz spomenutoga roda Zsadány.¹⁵⁸ Nakon toga na nju nailazimo dva puta u zapisima nastalim prilikom prikupljanja papinske desetine između 1332. i 1335. godine.¹⁵⁹

¹⁵⁰ Csánki, *Magyarország*, 404., Bösendorfer, *Crtice*, 133., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 4-5.

¹⁵¹ ...*terras nostras Cherkvenig uidelicet...*, CD V, 411-414.

¹⁵² CD III, 357-358.

¹⁵³ CD V, 411-414.

¹⁵⁴ Csánki, *Magyarország*, 394., Bösendorfer, *Crtice*, 131., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 22., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 3.

¹⁵⁵ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 3.

¹⁵⁶ *Item Posa sacerdos de Pochocala de Sancta Marharetha XXVIII./ Item Posse de Bakalha solvit III grossos. Buturac, Pisani spomenici*, 172-176.

¹⁵⁷ ...*oppidum Bokolyawasar...*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 22.

¹⁵⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 3.

¹⁵⁹ Buturac, *Pisani spomenici*, 172-176.

***Stražemlyemelléke* / Stražeman**

Stražeman se također nalazio sjeverozapadno od Požege. Zauzimao je šumoviti prostor Papuka i njegovo podnožje. Pál Engel smatrao je da su njegove granice sezale na jug sve do današnjeg Viličsela i posjeda Požeške utvrde.¹⁶⁰ Točan opis granica se ne nalazi u obrađenim ispravama koje govore o ovom posjedu, pa stoga nije moguće provjeriti Engellovu tvrdnju.

Iza naziva Stražeman u srednjem vijeku krilo se nekoliko različitih toponima i jedan hidronim. Prije svega, tako se zvao potok koji je dao ime cijelom okolnom prostoru, kao što je to općenito slučaj. Sličan naziv nosilo je i naselje, *Strasonila*, te utvrda smještena nekoliko kilometara sjevernije od njega.¹⁶¹ Josip Buturac smatrao je da je upravo po utvrdi naselje i plemićka obitelj s ovog prostora dobio ime. Toj se tvrdnji s pravom suprotstavio Stanko Andrić, dokazujući da je utvrda nastala mnogo kasnije od sela.¹⁶²

Stražeman se u izvorima najčešće spominje u sklopu imena plemića koji su si dali pridjevak Stražemanski. Prvi takav slučaj nalazimo u ispravi od 5. srpnja 1378. godine, u kojoj susrećemo svjedoke na sudu Petra i Jakova, sinove Luke Stražemanskog (*de iuxta Strasenylia*).¹⁶³ U ispravi izdanoj 7. prosinca 1381. spominje se Nikola Mihaelov Stražemanski (*de Ztrasemlya*).¹⁶⁴ Od 1416. do 1419. u više dokumenta Sigismundove kraljevske kancelarije spominje se plemić Marko Stražemanski (*de Stresemlye/Strasemlye/Stresemlye*).¹⁶⁵ Dana 7. prosinca 1419. Zborni kaptol sv. Petra izdao je dokument u kojem se nalazi prijepis isprave kralja Sigismunda od 3. lipnja iste godine. U njemu se kao svjedok u sudskom procesu spominje Marko Nikolin Stražemanski (*de Strazemlye*).¹⁶⁶ U nekoliko isprava između 1494. i 1518. zabilježen je najutjecajniji izdanak obitelji Stražemanskih, Juraj, koji je vršio dužnost bana u Srebreničkoj i Jajačkoj banovini. Pridjevak koji je uvijek stajao uz njegovo ime od tada se počinje bilježiti i u mađarskom obliku *Stresemley*, *Zthresemley* i sl.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Vidi: Engel, *Hungary in the Late Middle Ages* – CD ROM-karta.

¹⁶¹ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 209-230., Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“ 67-68.

¹⁶² Buturac, *Pisani spomenici*, 42., Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 67-68.

¹⁶³ CD XV, 390.

¹⁶⁴ CD XVI, 235-236., 242-123.

¹⁶⁵ ZsO; sv. 5: br. 1463, br. 1845, br. 1964, br. 2107; sv. 6: br. 1129, br. 1223, br. 1583; sv 7: br. 169, Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 68.

¹⁶⁶ ZsO, sv 7: br. 1140, Buturac, *Pisani spomenici*, 263-267.

¹⁶⁷ Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 69.

Draga

Posjed Draga se spominje 1324. godine zajedno s posjedima Gadilopotok, Horvati i Radovanci.¹⁶⁸

Gadilopathaka / Gadilopotoka

Gadilopotoka je posjed koji se nalazio negdje oko Drage, u blizini posjeda Radovanci. U poznatim nam izvorima spominje se samo 1324. godine.¹⁶⁹

Neganoch / Neganoć

Pored Radovanaca u srednjem vijeku nalazila se zemlja Neganoć. Spominje se 1324. godine.¹⁷⁰

Rodoanch / Rodounch / Rodouanchycha / Radovanci

Posjed Radovanci prostirao se na širem području današnjeg sela Radovanci, sjeverozapadno od grada Požege, između posjeda Stražemana na zapadu i Velike na istoku.¹⁷¹ Idući prema sjeveru, granica mu je sezala do bila Papuka (*in cacumine montis qui Zelemen vocatur*). U ispravi iz 1266. godine navodi se da su susjedi ove zemlje bili sinovi Ivanke, Benedikt i Aladar, dakle velički plemići. Međe s posjedom Velika činili su potoci Veličanka (*aquam Welika*) i Radovanka (*rivulum Radouanchycha*).¹⁷² Naselje koje se nalazilo na posjedu nosilo je isto ime. U ispravama se spominju Gornji Radovanci i Donji Radovanci.¹⁷³ Preko njega je prelazila *via magna*.¹⁷⁴

Posjed Radovanci u poznatim ispravama spominje se prvi put prilikom opisa granica u dokumentu od 5. srpnja 1250. godine, koji je izdao kralj Bela IV. kako bi rodu Zsadány

¹⁶⁸ ...*in possessionibus Draga, Gadilopathaka, Horuaty, Raduanch...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 9.

¹⁶⁹ ...*in possessionibus...Gadilopathaka...*, Engel, rukopis, 11.

¹⁷⁰ ...*in possessionibus...Neganoch...*, Engel, rukopis, 18.

¹⁷¹ Csánki, *Magyarország*, 424., Bösendorfer, *Crtice*, 149., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 177., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 29.

¹⁷² CD V, 411-414.

¹⁷³ *Alsó Raduanch*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 29., *Inferior Radounch*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 177.

¹⁷⁴ CD V, 411-414.

potvrdio kupnju posjeda Velika.¹⁷⁵ Šesnaest godina nakon toga (1266.) kraljica Marija izdala je ispravu kojom je potvrdila da je županu Mihaelu iz roda Hontpázmány dala dva posjeda, Cernik i Radovance. Ova listina daje nam najbolji opis međa spomenutog posjeda. U njoj je zabilježena i istoimena rječica, koja je tekla opisanom zemljom.¹⁷⁶ Godine 1324. spominje se dio ovog posjeda (*portiones suas ... Roduanch*), pri čemu se navodi da je bio u vlasništvu Aladara, sina Demetrija iz Radovanaca.¹⁷⁷ Na njegov spomen u ispravama nailazimo još 1412.

I tijekom XIV. i XV. stoljeća posjed Radovanci se spominje kroz imena svojih vlasnika. Tako se u ispravi izdanoj 16. lipnja 1372., kojom je Karlo Drački naložio Požeškom Kaptolu sv. Petra da ispita kakvi su se sukobi dogodili u selu *Rasthychu*, u Vukovskoj županiji. U njoj se spominje Alk, sin Aladara iz Radovanaca (*Alk, filius Aladarii de Radovanch*). Zatim, godine 1374., Demetrije i Ladislav, sinovi Antuna iz Radovanaca, navode se kao susjedi posjeda Velika u ispravi koju je izdao Požeški kaptol sv. Petra.¹⁷⁸ Nakon toga spominju se još jednom 1435. godine.¹⁷⁹

Wohanouch

Pored Radovanaca nalazio se posjed *Wohanouch*, a spominje se u jednoj ispravi iz 1324. godine.¹⁸⁰

Welica / Welika / Velyke / Welike / Welyke / Velika

Srednjovjekovni posjed Velika, naselja (Gornja i Donja Velika) na njemu i utvrda dobili su naziv prema potoku Velika (*aqua Welika, rivulus Welica*), koji je tekao tim predjelom i nedaleko od grada Požege ulijevao se u Orljavu.¹⁸¹ Prostor oko njega u izvorima

¹⁷⁵ ...*continuat* terre Rodoanch..., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 29.

¹⁷⁶ ...*rivulum Radovanchycha*..., CD V, 411-414.

¹⁷⁷ ... *portiones suas ... Roduanch* ..., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 29.

¹⁷⁸ CD XV, 48-52.

¹⁷⁹ ...*due possessiones convicine Radoyench*, Csánki, *Magyarország*, 424.

¹⁸⁰ ...*in possessionibus ...Wohanouch*..., Csánki, *Magyarország*, 155., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 243., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35.

¹⁸¹ Csánki, *Magyarország*, 398., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 231., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35.

se može naći pod nazivom *Velikemelléke* (Poveličje).¹⁸² Posjed se na sjeveru prostirao do bila Papuka, gdje je graničio s posjedom Radovanci. Na istoku mu je susjed bila zemlja Zbornog kaptola sv. Petra, a granica s njom jednim je dijelom prolazila koritom potoka Bistre, koji se još i danas tako naziva. Većim dijelom prema zapadu granica je bila postavljena paralelno s „velikom cestom“ do crkve Svete Marije. Odatle je skretala prema istoku i pratila uzvodno potok Veličanku.¹⁸³ Isprava iz godine 1435. svjedoči nam da je Velika tada imala status trgovišta (*oppidum*). U njoj se nalazila plemićka kurija, samostan i crkva Blažene Djevice Marije. Ovaj dokument sadrži popis sela koja su se nalazila na posjedu roda Zsadány. Većina od njih pripadala je opisanom posjedu.¹⁸⁴

Plemićki posjed Velika vrlo je dobro dokumentiran, što svakako možemo zahvaliti okolnosti da je bio u vlasništvu već spominjanog uglednog roda Zsadány, čija je jedna grana uzela pridjevak „Velički“.¹⁸⁵ Prvi se put spominje 5. srpnja 1250. godine, kada je kralj Bela IV. Ivanki, Abrahamovom sinu, potvrdio kupnju četiriju posjeda na prostoru Požeške županije, između ostaloga i Velike, uz detaljan opis međa.¹⁸⁶ S obzirom da je rečeni Ivanka na ovom prostoru sagradio utvrdu, a kasnije njegovi potomci svom imenu dodali pridjevak „Velički“, Stanko Andrić smatra da je upravo ovo bilo središnje mjesto iz kojega su upravljali svojim okolnim imanjima.¹⁸⁷ Velički su visoko kotirali među plemstvom Požeške županije, ali i šire, te su se često spominjali u različitim dokumentima kao svjedoci u parnicama,¹⁸⁸ vlasnici zemlje,¹⁸⁹ suci, nositelji titule podžupana¹⁹⁰ i župana¹⁹¹ ili osobe bliske kralju,¹⁹² ali i kao protagonisti sukoba među lokalnim plemstvom.¹⁹³

¹⁸² Czánki navodi da se toponim *Welykemellyke* spominje 1498. godine kao dio naziva roda Glesen, u službi svojevrstnog prezimena, a 1397. u imenu jednog od kraljevih ljudi. Czánki, *Magyarország*, 430., Bösendorfer, *Crtice*, 154.

¹⁸³ ... *ad culmen montis, quidicitur Scelemen... inter 2 rivulos Yelsceuch et Bystra... planiciem rediens ad magnam viam...sitam iuxta ecclesiam Sancte Marie...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35., Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 73-74.

¹⁸⁴ Czánki, *Magyarország*, 394, 398, 399., 401., 406., 408., 416-418., 420., 423-425., 427., 431., 434-435., Buturac, *Pisani spomenici*, 40-42, 276., Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 80.

¹⁸⁵ U ispravi izdanoj dana 23. ožujka 1335. godine spominje se pomoćni sudac Beke, izdanak veličke grane roda Zsadány. Da je spomenuti Beke doista iz toga roda, doznajemo iz dokumenta izdanog 10. veljače 1336. godine, gdje je detaljno navedeno njegovo rodoslovlje. Oslovljava ga se kao *nobilis vir magister Beke filius Thome Filii Benedicti Filii Iwanka de genere Sudan de Velyke. ...nos comes Beke viceiudex Duymi comitis de Posaga...* CD X, 204-205., Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 76.

¹⁸⁶ Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 73-74., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35.

¹⁸⁷ Andrić, Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 72-73.

¹⁸⁸ Velički plemići Nikola Ladislavov, Ivan Nikolin te Ivanka i David spominju se kao svjedoci u sporu oko trgovišta i utvrde Orljavice između Forisa od Peterda i Ladislava Čeha Levanjskog 1445. godine. Buturac, *Pisani spomenici*, 286-292. Ladislav, sin Tome Veličkog, nalazio kao svjedok prilikom zalaganja nekog selišta na posjedu Orljavica od strane požeškoga kaštelana Petra njegovu ocu Pituzu. Buturac, *Pisani spomenici*, 235.

¹⁸⁹ Dana 15. ožujka 1349. u Budimu je izdan dokument u kojem se spominje neka zemlja koja je pripadala sinovima Nikole i Bekea Veličkih, koji su, pak, bili sinovi Tome iz Velike (*terra filiorum Nicolai et filiorum Beke, filiorum Thome de Welike*). CD, XII. 306. Nikola, sin Bekov, u ispravi iz 1366. godine naveden je kao vlasnik zemlje *Fenewal*, odnosno *Fenyőalja* (nema podataka gdje se nalazila). Czánki, *Magyarország*, 408, 434.

Važna isprava za vlasništvo nad posjedom Velika svakako je ona iz 1470., sporazumno sklopljena između Jurja i Nikole Bekefy Veličkih te Nikole, Ivana, Mortuna i Franje Grabarskog koji su pripadali rodu Berislavića Grabarskih o međusobnom nasljeđivanju u slučaju izumiranja jedne od loza. U ispravi se spominju udjeli u Velikoj, Bukovlju, Fenyőu, Čaglinu, Petnji, Glogovici, Vrhovini, Zahumlju, Posadju i Keszőu u Požeškoj županiji. Grabarski su u ugovor unijeli sve svoje posjede u Požeškoj i Vukovskoj županiji.¹⁹⁴ Iz razdoblja od 1517. do 1524. dostupne nam isprave svjedoče da se ovaj ugovor između dvije plemićke obitelji obistinio, jer se na posjedu Velika spominju samo Berislavići Grabarski. Nadalje, važan dokument za povijest ovoga roda i njihovog posjeda Velika onaj je iz 1488. godine. On sadrži popis zemalja u vlasništvu požeškog izdanka roda Zsadány. To su: utvrda Velika, Gornja i Donja Velika (*Felsew Welyke, Also Welyke*), obje Orehovice (*utraque Orehowycza*), Pribynya, Oresan, Szkerbczi i Zloboghyane.¹⁹⁵

Zanimljivo je da se 1537. u dvije isprave spominje Stjepan Velički od Radovanaca (*de Welykey de Radowancz*).¹⁹⁶ Kako tumačiti Stjepanovo ime predstavlja zagonetku jer nam je poznato kako su Berislavići Grabarski naslijedili Veličke petnaestak godina ranije.

Capitulum ecclesie beati Petri de Posega / Zborni kaptol sv. Petra

Posjed Zbornog kaptola svetog Petra nalazio se sjeverno od grada Požege gdje se danas prostire naselje Kaptol, nastalo kao podgrađe utvrde spomenute institucije.¹⁹⁷ Na

¹⁹⁰ Ladislav, sin Nikole Veličkog, godine 1357. spominje se kao nositelj titule podžupana zapadnog dijela županije Zala. Godine 1372. isti se plemić spominje kao požeški podžupan i familijar Ladislava Pjasta. Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 77.

¹⁹¹ U periodu od šest godina, točnije od 1419. do 1425., službu požeškog župana obnašao je Nikola Bekefy Velički. Kao njen obnašatelj spominje se 1419., kada je vodio istragu o sukobima na posjedu Podvršje između podložnika Dominika Podvrškog i Tamásyjevih. Nailazimo na njegov spomen i 1421. godine. Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 72-73., Buturac, *Pisani spomenici*, 261-267.

¹⁹² Godine 1280. Benedikt dobiva od kraljice Elizabete posjed Vrbovu u Posavini jer joj je posudio 200 maraka da bi otkupila svoga sina Ladislava IV. iz zarobljeništva. Benedikt joj je tada predao svoju zemlju Podgorje da bi u potpunosti izravnali dugove jer je prvotna Vrbova vrijedila više od 200 maraka. CD IV, 442-443. Nikola, sin Benediktov, Velički bio je dvorski vitez, a 24. lipnja 1409. vodio je skup požeškog plemstva kad se riješavao spor oko nasljedstva Dimitrija Brestovačkog. Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 72-73., Czánki, *Magyarország*, 434.

¹⁹³ Kralj Ludovik naređuje Bosanskom kaptolu 18. rujna 1355. da istraži sukob između Nikole, sina magistra Teutusa, i Nikole Veličkog, a on ga 9. studenog iste godine izvještava da su optužbe protiv Nikole, sina Bekea Veličkog, koji je pred požeškim sudom ranio tri familijara Nikole, sina Teutusovog, istinite. Velički su vodili dugi niz godina spor sa Stjepanom Dubovačkim oko posjeda Gornje i Donje Vrbove. Dana 21. lipnja 1356. godine pred Požeškim kaptolom sv. Petra rečeni Stjepan prepušta spomenute posjede Veličkima. To se suđenje nastavilo sve do 23. kolovoza 1382., kada se pred kraljevskim sudom u Višegradu nalaze plemići Velički i Gorjanski zbog istoga problema. CD XII, 306.; CD XII, 366-370.; CD XVI, 306-315., Buturac, *Pisani spomenici*...197., Andrić, *Potonuli svijet*, 97-98.

¹⁹⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 321-322.

¹⁹⁵ Czánki, *Magyarország*, 394, 398, 419, 424-425.

¹⁹⁶ Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 84-86.

zapadnoj strani graničio je s Velikom, čije su nam granice detaljno opisane u dokumentu iz 1250. godine, o čemu je već bilo riječi. Sjeverno se protezao do hrpta Papuka,¹⁹⁸ uz posjed Orahovica.¹⁹⁹ S istočne strane granica mu u ispravama nije strogo definirana, ali znamo da se spominje kao susjedni posjed zemljama *Puzadi, Coprini* i *Blathi*.²⁰⁰ Južna mu je granica dosegala sve do posjeda Požeške utvrde.²⁰¹

Crkvena institucija, koja je s okolnim naseljem ujedno bila sjedište posjeda, u dokumentima koje je izdavala kao *locus credibilis* samu je sebe nazivala *Capitulum ecclesie beati Petri de Posega*.²⁰² Osim službenog naziva, u ispravama se spominje i u mađarskom obliku *Posegazenthpether*.²⁰³ Andrić navodi pretpostavku da se u lokalnom govoru vjerojatno naseljeno mjesto skraćeno nazivalo *Szentspéter* ili Petrovci. Potvrdu za to nalazi u popisima iz osmanskog razdoblja, koji merzu pored Kaptola imenuju istim nazivom u slavenskom obliku, dakle Petrovci.²⁰⁴

Nažalost, povelja o osnivanju Zbornog kaptola nije sačuvana, ali se pretpostavlja da je osnovan u vrijeme biskupa Kalana pred kraj XII. stoljeća. Iz 1217. godine potječe najstariji dokument Pečuškog zbornog kaptola, a u njemu se spominje požeški prepošt Tiburcije (*Tyburcius*).²⁰⁵ Najstariji pak izdani dokument ove institucije, prema mišljenju Tadije Smičiklase, potječe iz 1221. godine. S obzirom na to da je njegova pravna djelatnost s vremenom rasla i prelazila granice Požeške županije, broj se isprava povećavao, te je nemoguće u ovome radu navoditi svaki pojedini dokument u kojem se spominje Požeški zborni kaptol niti govoriti o njegovom funkcioniranju kroz nekoliko stoljeća postojanja. Važno je samo naznačiti da je sačuvana isprava od 15. studenog 1535. godine, kojom su se uredila vlasnička prava nad zemljom u Brestovcu, Malom Brestovcu i Dolcu, vjerojatno njen posljednji sačuvani dokument.²⁰⁶ Pod osmansku vlast sa svojim posjedom mogao je pasti 1537. godine, zajedno sa većim dijelom Požeštine.

¹⁹⁷ Csánki, *Magyarország*, 423., Bösendorfer, 148., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 99., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 25.

¹⁹⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35.

¹⁹⁹ Vidi Engel, *Hungary in the Late Middle Ages* – CD ROM-karta.

²⁰⁰ CD IV, 433-436.

²⁰¹ Vidi Engel, *Hungary in the Late Middle Ages* – CD ROM-karta.

²⁰² O funkcioniranju Kaptola sv. Petra, od hrvatskih povjesničara, pisao je Ante Gulin u svojoj knjizi *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, a kada je riječ o mađarskoj historiografiji u tome se u najnovije vrijeme posebice istako László Koszta nizom radova koji se bave ovom temom.

²⁰³ Naziv *Posegazenthpether*, odnosno *Požeški Sveti Petar*, prvi put susrećemo u izvoru iz 1478 godine. Czánki, *Magyarország*, 422.

²⁰⁴ Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 96.

²⁰⁵ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 25., László Koszta, „Članovi požeškog kaptola,“ *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 66-67.

²⁰⁶ Buturac, *Pisani spomenici*, 377-379.

Templarski posjed

Na prostoru Požeške županije u poznatim nam dokumentima nailazimo na spomen templara. Za neke njihove posjede pouzdano znamo gdje su se nalazili, dok jednom od njih položaj možemo odrediti tek približno. *Magister Johanes preceptor de Posaga* se spominje u ispravi iz 1250. kao svjedok kada kralj Bela daruje Tomi, Filipu i Lovri iz roda Rád neku zemlju u Požeškoj županiji.²⁰⁷ Lelja Dobronić navodi da je spomenuta funkcija *preceptor* korištena isključivo kod viteških redova. Tek godine 1321. susrećemo spomen templarskog središta, odnosno sad već središta ivanovaca, koji su naslijedili njihovu imovinu nakon ukidanja reda.²⁰⁸ Jedanaest godina kasnije (1332.) spominje se *castrum crucifcorum*.²⁰⁹

Gdje se nalazio rečeni domus? U spomenutoj ispravi iz 1250. godine piše da je bio smješten u blizini potoka *Posona* i *Posoga*, te graničio sa zemljom Puzadom. Dakle, nalazio se u sjevernom dijelu županije između posjeda Kaptola sv. Petra i cistercitskog posjeda na istoku.²¹⁰ Lelja Dobronić stoga zaključuje da je šumoviti predio iznad današnjih mjesta Kaptola, Vetova i Kutjeva pripadao ovim redovima. Nadalje, tvrdi da se *domus* nalazio na Poganoj gradini iznad današnjeg sela Doljanovci, pozivajući se na istraživanja Zorislava Horvata i Ivana Mirnika,²¹¹ premda njih dvojica izrijeком naglašavaju da rečeni ostatci sakralnog objekta imaju „vezu s cistercitema,“ a ne templarima ili ivanovcima.²¹²

Podgorya / Podgorje

Sjeveroistočno od Kaptola nalazio se manji posjed Podgorje. Danas se na tom mjestu nalazi istoimeno selo.²¹³ Godine 1288. kraljica Elizabeta dala je posjed Vrbovu Dominiku, sinu Ivanke, u zamjenu za Podgorje uz dodatnu naknadu od 200 maraka.²¹⁴ Nakon toga Podgorje se spominje samo u imenima plemića koji su naziv posjeda uklopili u svoje ime.²¹⁵

²⁰⁷ CD IV, 433-436.

²⁰⁸ ...in *Possegaria (!)*, in *domo nostra de veteri castellaria...*, CD IX, 10-11.

²⁰⁹ Dobronić, „Posjedi,“ 61.

²¹⁰ CD IV, 433-436.

²¹¹ Dobronić, „Posjedi,“ 61., Dobronić, *Templari i ivanovci*, 109.

²¹² Horvat i Mirnik, „Graditeljstvo,“ 136-137.

²¹³ Csánki, *Magyarország*, 422., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 164., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 24.

²¹⁴ CD VI, 421-422.

²¹⁵ Npr. *Ladislao, filio Marci de Podgorya, Stephano de Podgorya, Stephano et Mathia de Podgorya*, Buturac, *Pisani spomenici*, 289, 317., 332.

Adryanfalu / Andrijino selo (Andrijevc)

Posjed Andrijevc bio je u vlasništvu Kaptola sv. Petra.²¹⁶ Na njemu se nalazilo istoimeno selo.²¹⁷ U ispravi iz godine 1292. ne spominje se točno ime posjeda, ali se usporedbom s tekstom dokumenta iz 1299. može zaključiti na koju se zemlju odnosi opis granica.²¹⁸ Rubom ovog posjeda prolazila je cesta, a preko njega je tekao potok *Sulch pothoka*.²¹⁹ Pál Engel smjesto ga je pored današnjeg sela Treštanovci, točnije na prostor Šeovaca.²²⁰

Tristanovac / Tristanova Zemlja

Zemlja Tristanovac nalazila se u susjedstvu Andrijevac, na prostoru današnjih Treštanovaca.²²¹ Spominje se 1299. prilikom darivanja zemlje knezu Zahu, Farkaševom sinu, od strane Požeškog Kaptola.²²² U ispravama se spominju plemići iz Podgorja koji su u svoje ime uvrstili naziv posjeda s kojeg potječu.²²³

Puzada, Coprina i Blathka

Posjedi *Puzada, Coprina* i *Blatha* nalazili su se između posjeda Zbornog kaptola sv. Petra i posjeda cistercitske opatije s njihove istočne strane. Njihov točan položaj nemoguće je odrediti jer se u tekstu izvora u kome se nalazi opis granica spominju do danas neidentificirani toponimi, a graničnike su često činile točke u prirodi postavljane na biljnom pokrovu, kao što su stabla i grmovi, koji se nisu do danas mogli očuvati.²²⁴ Stanko Andrić *Puzadu* je smjestio na širi prostor današnjeg sela Vetova.²²⁵

Navedene tri zemlje spominju se 21. studenog 1250. godine u ispravi kojom je kralj Bela IV. dao Filipu i Lovri od roda Rád, kao i njihovom pokojnom bratu Tomi šest posjeda u

²¹⁶ ...*particulam terre, de terra ecclesie nostre exceptam particulam terre...*, CD VII.84-85.

²¹⁷ CD VII. 345-346.

²¹⁸ Usporedi CD VII, 84-85; CD VII. 345-346.

²¹⁹ ...*fluvium Sulch pothoka...pervenit ad metam terre,que est iuxta viam...*(možda cesta koja danas spaja Kaptol i Eminovce), CD VII, 345-346.

²²⁰ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 1.

²²¹ ...*terras comitis Trystani...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 34.

²²² CD VII, 346.

²²³ ...*nobilibus Stephano et Mathia de Podgorya...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 332., 333.

²²⁴ CD IV, 433-436.

²²⁵ Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 78., 81., Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 113.

Požeškoj županiji u znak zahvalnosti zbog sudjelovanja u borbi protiv Tatara.²²⁶ Isprava od 8. prosinca 1392. još nam jednom svjedoči da se ove zemlje nalaze u vlasništvu veličkih plemića.²²⁷

***Honesta Vallis de Gotho* / Časna Dolina Kutjevačka**

Honesta Vallis de Gotho naziv je za cistercitski samostan i njegov posjed smješten u kutu koji čine južni obronci Krndije uz rječicu Gotov(a) ili Kotov(a), danas zvanu Kutjevačka rijeka, po kojoj je cijelo područje uz njen tok dobilo ime. Samostan je utemeljio kaločki nadbiskup Ugrin koji je u svojoj nadležnosti imao i požešku utvrdu.²²⁸ Nadbiskup je sam odredio mjesto na kojem će biti podignut samostan, a potom je ondje 1232. godine osnovana zajednica kao kći one u Bakonyu, zvanom još i Zirc u Veprimskoj biskupiji.²²⁹ O njegovom osnivanju bilo je riječi godinu dana prije toga (1231.) na općem kapitulu cistercitskog reda. Iz zapisnika doznajemo da je taj čin povjeren opatima Szentgotthárda, Cikádora i Pilisa. Da je do utemeljenja i došlo sljedeće godine potvrđuju svi katalozi cistercitskih opatija iz srednjeg vijeka.²³⁰

Osim samostana, na posjedu se nalazila i župna crkva sv. Jurja.²³¹ Upravo od njenoga patrona potječe mađarsko ime *Gothozenthgyurg* (*Gotószentgyörgy*),²³² zabilježeno u 15. stoljeću, koje u prijevodu znači Kutjevački Sveti Juraj. Ona je bila smještena u današnjem selu Kuli.²³³

Isprava koju kralj Bela XIV. izdao 21. studenog 1250. godine u znak zahvalnosti članovima roda Rád zbog isticanja u borbi protiv Tatara jako je važna za barem približno određivanje granica kutjevačkog posjeda. Naime, vladar je braći Filipu, Lovri i pokojnom Tomi (očito njegovim nasljednicima) darovao zemlje koje su se nalazile u neposrednoj blizini cistercitskog posjeda, a tri od njih, *Puzada*, *Coprina* i *Blathka*, graničile su istočno s crkvom u Kutjevu (*eclessia de Kothoa*).²³⁴ Kada je riječ o istočnim granicama posjeda, treba obratiti pozornost na izvješće koje je Požeški kaptol 29. svibnja 1330. godine poslao kralju Karlu

²²⁶ CD IV, 433-436.

²²⁷ ZsO sv.1: br. 2712., Buturac, *Pisani spomenici*, 233-234.

²²⁸ CD III, 264.

²²⁹ Andrić, „Pregled povijesti cistercitske opatije“, 64., Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 112.

²³⁰ Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 112.

²³¹ Buturac, *Pisani spomenici...*, 172-175.

²³² Czánki, *Magyarország*, 409. Heller, *Comitatus Poseganensis*, 116.

²³³ Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 114., Andrić, „Pregled povijesti...“, 69., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 11.

²³⁴ CD IV, 433-436.

Robertu nakon ophodnje prilikom koje je došlo do utvrđivanja granica susjednog posjeda Gradište. U toj ispravi navodi se da spomenuti posjed na zapadu graniči sa zemljom crkve u Kutjevu.²³⁵

Da je cistercitska opatija upravljala i posjedima koji se nisu nalazili u njenoj neposrednoj blizini, svjedoči nam isprava izdana 1. kolovoza 1466. godine. U njoj se spominje slobodnjak Grgur, koji je živio na posjedu samostana zvanom Bokodinec (*Bokodynowcz*), kojeg Buturac smješta južno od Kutjeva, oko Pleternice.²³⁶ U ispravi požeškog Kaptola od 20. srpnja 1470. godine također se spominju dva udaljena posjeda u vlasništvu Samostana Blažene Djevice Marije, Laka i Petričevac, koji su ležali u okolici Brčina.²³⁷

Samostan se tijekom XIII. stoljeća razvio u čvrsto organizirano cistercitsko središte. To nam svjedoči pismo koje je 12. svibnja 1234. godine ovoj opatiji uputio papa Grgur IX. s namjerom da njeni redovnici vode hospital u Baču, osnovan pod nadzorom nadbiskupa Ugrina.²³⁸ Njegovu važnost dodatno naglašava dokument nastao 1282. godine u samostanu, koji je ustvari prijepis originala izdanog u Kaptolu svetog Petra. Tekst govori da su braća Matija i Ratold, sinovi bana Rolanda, posjede *Glogovicu* i *Petnu* prvo dali u zalog, a zatim i prodali Benediktu, sinu Ivankovom. Osim što je potvrda o kupnji zemljišnoga dobra, ovaj dokument dokazuje da je cistercitski samostan u Kutjevu služio ponekad i kao *locus credibilis*.²³⁹

U prvoj polovici XIV. stoljeća samostan Blažene Djevice Marije došao je u krizu zbog sukoba oko vođenja posjeda i same crkve, odnosno oko mjesta opata, koji je završio pogubno za Nikolu de Matisa, jednog od redovnika.²⁴⁰ Za naše poznavanje njegove povijesti svakako je važna vizitacija Seyfrieda (Siegfrid) iz Waldsteina po naredbi kralja Ludovika I., obavljena pred kraj 1356. godine. Iz njegova izvješća doznajemo da je samostan bio u lošem stanju, kao

²³⁵ CD IX, 504-507.

²³⁶ Buturac, *Pisani spomenici...*, 119.

²³⁷ Buturac, *Pisani spomenici...*, 36-37., Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 120-121.

²³⁸ CD III, 407-408.

²³⁹ CD VI, 418-420.

²⁴⁰ Iz isprave koju izdaje papinska kancelarija 28. rujna 1337. doznajemo da je u kutjevačkom cistercitskom samostanu došlo do međusobnog previranja između redovnika. Papa Benedikt XII. dobio je pritužbu od Nikole *de Metis*. Spomenuti redovnik izvijestio je da su tamošnji plemići na mjesto opata samostana stavili svog čovjeka, čemu se on usprotivio te su ga utamničili, uslijed čega je od hladnoće ostao bez desne noge. Nikola je nakon toga pušten iz tamnice, a za opata je izabrana druga osoba. Stvar se nedugo zatim opet promijenila jer su vizitatori generalnog kapitula na nagovor okolnih plemića ponovno za opata izabrali njima sklonu osobu, koja im je zauzvrat prepustila dijelove samostanskog posjeda. Na to se spomenuti Nikola ponovno pobunio i bio istjeran iz samostana. Iz toga se razloga obratio papi, koji je nakon toga zagrebačkom i topličkom opatu naredio da izvrše istragu vezanu za ovaj slučaj. Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 115.

i ostali cistercijski samostani na prostoru Ugarske.²⁴¹ Sredinom XV. stoljeća vrela nam govore da je zapao u financijsku krizu. Tad se na njegovom čelu nalazio upravitelj umjesto opata, što dodatno svjedoči o teškom stanju unutar zajednice.²⁴² Iz pisma pape Pija II., napisanog 1460., doznajemo da su Gorjanski već neko vrijeme bili patroni samostana.²⁴³ Nakon njih patronsko je pravo rodbinskim linijama prešlo na rod Iločkih, a zatim na Morea, kojemu ga je prepustio Lovro Iločki.²⁴⁴ Da se financijska situacija i nadalje nije poboljšavala vidljivo je iz čina ostrogonskog kanonika Stjepana Petara, sina Andrijinog, koji se obvezao platiti 17 florena takse koju je trebao podmiriti Stjepan, tek postavljeni opat samostana Blažene Djevice Marije u Kutjevu.²⁴⁵ Čini se da nakon toga samostan doživljava potpunu propast zbog sve češćih napada Osmanlija. To dokazuje činjenica da je papa Aleksandar VI. vratio svotu novca koju je novoizabrani opat Ivan Ivanov dao Svetoj Stolici nakon što je postavljen na njegovo čelo 1493.²⁴⁶

Zelrylch / Zerlić

Južno od Kutjeva nalazio se posjed Zerlić.²⁴⁷ Nailazimo na njegov spomen u dokumentu sročenom u kraljevskoj kancelariji kralja Karla kojim je kralj posjede Tome, Petrova sina, zvane *Graynche* i *Zelrylch* oslobodio plaćanja poreza.²⁴⁸

5. 2. Posjedi zapadnog dijela Požeške županije

Zapadni dio Požeške županije činili su posjedi smješteni mahom na obroncima Psunja. Ovaj je prostor na sjeveru sezao otprilike do gornjeg toka rijeke Bijele, a na jugu je zauzimao zapadni dio slavonske Posavine. Na istoku je prelazio u određenoj mjeri padine Psunja i prostirao se jednim dijelom Požeškom kotlinom, dok mu je zapadna granica – koja je ujedno činila granicu između dviju županija, Požeške i Križevačke, te biskupija, Pečuške i Zagrebačke – bila rijeka *Lesnissa*, odnosno današnjim imenom Rašaška.

²⁴¹ Na njegovu čelu nalazio se stari opat, prema Seyfriedovoj procjeni dosta pobožan. U njemu se nalazilo manje od dvanaest redovnika. Njegovi prihodi su bili relativno mali, 100 maraka godišnje. Turković, *Opatija Blažene Djevice Marije de Gotho* (Zagreb, 1935), 15., Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 116.

²⁴² Buturac, *Pisani spomenici...*, 281-282.

²⁴³ Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 118.

²⁴⁴ Buturac, *Pisani spomenici...*, 123.

²⁴⁵ Idem, 315.

²⁴⁶ Idem, 122.

²⁴⁷ Csánki, *Magyarország*, 433., Bösendorfer, 156., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 248., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 37-38.

²⁴⁸ ...*videlicet Graynche et Zelrylch vocatas...*, CD VIII, 350.

Ezech / Ezek

Pál Engel posjed Ezek smjestio je sjeverozapadno od Požege, na mjesto gdje se danas nalazi naselje Ožegovci.²⁴⁹ Unutar njega se nalazio posjed Završje.²⁵⁰ Bio je u vlasništvu kneza Gileta.²⁵¹ Kroz opis granica zemlje Završje doznajemo da je jednim dijelom ovog posjeda tekla rijeka Orljava.²⁵²

Ezek se spominje 1290., kada knez Gilet daje svoju zemlju Završje kao krvarinu Ipolitu,²⁵³ zatim ponovno 1266.²⁵⁴ Godine 1349. spominje se u ispravi koju izdaje kraljev sudac, kada Koprivnu i Zelnu daje samostanu na Rudini. U opisu granica ovih zemalja nailazimo na *zemlju djece Emerika i Gileta*.²⁵⁵ Pri tome je riječ o posjedu Ezek.²⁵⁶

Orywa / Orljavac

Orljavac (*Orywa*) je posjed koji se nalazio sjeverozapadno od grada Požege, na širem prostoru današnjeg istoimenog sela uz gornji tok rijeke Orljave (*Oryawamelleke*), koja mu je i dala ime, kako je to bio slučaj i kod drugih posjeda u okolici.²⁵⁷ Na njemu se nalazila utvrda (*castrum Orrywa*) pod kojom se razvilo trgovište (*oppidum Oryava*).²⁵⁸

Najstariji poznati spomen posjeda Orljavac imamo u ispravi izdanoj u listopadu 1243. godine, iz koje doznajemo da mu je vlasnica Maha, udovica župana Kleta, te da ga prodaje.²⁵⁹ Potvrdu da se i dalje nalazio u rukama Kletovih nasljednika, unatoč prethodnim nakanama gospodarice Mahe, nalazimo u ispravi iz 1296. koju izdaje Pečuški kaptol.²⁶⁰ Iz oporuke nastale u studenom 1290. godine vidljivo je da ga zajedno s istoimenom utvrdom Grgur Keledov ostavio svoj kćeri Folanti,²⁶¹ što je kralj Andrija potvrdio godinu dana kasnije (28. listopada 1291.).²⁶² Barbara i Katarina, kćeri Nikole Tretula, predale su ga 1432. Petru Čehu

²⁴⁹ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10.

²⁵⁰ *...possessionem suam Zauarsya vocatam intra metas possessionis Ezech...*, CD VI, 702-703.

²⁵¹ *...Iuxta terram comitis Gylety...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10.

²⁵² *...Prima meta incipit iuxta aquam Oryaua...*, CD VI, 702-703

²⁵³ CD VI, 702-703.

²⁵⁴ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10.

²⁵⁵ CD XI, 516.

²⁵⁶ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10.

²⁵⁷ *...transeundo Oriuam...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 19.

²⁵⁸ *Quod ipsa castrum suum Oryawa simul cum suburbio...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 319-320.

²⁵⁹ CD IV, 203-204., CD IV, 218.

²⁶⁰ CD VII, 237-240.

²⁶¹ *...possessio Orywa cum castro suo...*, CD VII, 7-9.

²⁶² CD VII, 53-54.

Levanjskom.²⁶³ Godine 1444. i 1445. oko njega su se vodili sukobi između Forisa de Peterda i Ladislava Čeha Levanjskog. Naime, Ladislav je Forisu oduzeo bez ikakve naknade spomenuti posjed i još neke dragocjenosti.²⁶⁴ Godine 1454., točnije 26. srpnja, njegov novi vlasnik postao je Ivan Korodški.²⁶⁵ O tom nam događaju svjedoči nekoliko sačuvanih dokumenata iz 1454. godine.²⁶⁶ Iz ruku plemića Korodških prešao je u ruke Ivana de Rozgon 1467. godine.²⁶⁷ Krajem XV., odnosno početkom XVI. stoljeća bio je u vlasništvu Franje Hédérwaryja.²⁶⁸

Scelkarona / Zelbaruna / Szélborona

Zelbaruna se prema Helleru nalazila oko današnjeg sela Mijača,²⁶⁹ dok je Engel bio mišljenja da se nalazila nešto zapadnije, u blizinu današnjeg sela Budići.²⁷⁰ Nasuprot njima, Stanko Andrić ju je smjestio u blizinu Bučja, pokušavajući osporiti Čukovu i Szabinu tvrdnju da se *Zelbaruna* nalazila na mjestu novovjekovnog sela Zaile i dokazujući da je srednjovjekovni naziv Pukur odgovara današnjem hidronimu Bijela.²⁷¹ Navedena sela nalaze se u šumi iznad ceste koja spaja Požegu i Pakrac. Zemljom je prolazio tok rijeke Orljave.²⁷² Susjed joj je bio posjed crkve iz Grabova,²⁷³ kao i posjed Bedech.²⁷⁴ Granicu mu je na zapadu činila i rijeka Bijela.²⁷⁵

Među poznatim izvorima posjed *Zelbaruna* spominje se 1232. godine.²⁷⁶ Dvije godine kasnije (1234.) kaločki biskup Ugrin dodijelio je ovaj posjed Ivanki iz roda Sudan.²⁷⁷

²⁶³ Buturac, *Pisani spomenici*, 275.

²⁶⁴ Idem, 281-282., 286-288., 289-292.

²⁶⁵ Idem, 304.

²⁶⁶ *...castrum Orywawara vocata ac pertinenciarum eiusdem in comitatu de Posoga habiti et existencium...vicinorumque et commetaneorum qui premissae statucioni intererunt ac possessionum, villarum et prediorum statuedarum nominibus terminoque assignato eidem nostre personali presencie fideliter rescribatis.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 303-308.

²⁶⁷ Buturac, *Pisani spomenici*, 319-320.

²⁶⁸ Idem, 353-354., 357., 360-361.

²⁶⁹ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 250.

²⁷⁰ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 31-32.

²⁷¹ Andrić, „Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji, 85-88.

²⁷² *...terrain iam dicte ecclesie que Zelbarouna dicitur sitam ad Orauam...*, CD III, 426.

²⁷³ *...per quam distinguitur a terra ecclesie de Grab...*, CD III, 426., Andrić, „Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji,“ 83-84.

²⁷⁴ *...et tendit uersus orientem Kencelberc usque Bedech.*, CD III, 426.

²⁷⁵ *...ad aquam Pucur et per Pueur tandit superius usque ad fontem Luplan...*, CD III, 426.

²⁷⁶ *...teram qui vulgo Scelkarona nuncupatur...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 31-32.

²⁷⁷ CD III, 426.

Odolya / Odolja

U ispravama često nailazimo na spomen posjeda Odolje (*Odolya*) zajedno s utvrdom i trgovištem Orljavac (npr. *oppidum Oryawa, castrum Oryawawar...*).²⁷⁸ Iz isprave nastale 20. svibnja 1454. i one 24. svibnja iste godine doznajemo da se nalazio u njihovoj neposrednoj blizini,²⁷⁹ ali nemoguće ga je točno ubicirati zbog nedostatka informacija u pisanim izvorima. Poznato nam je još da se na njemu nalazila crkva Svete Marije.²⁸⁰

U ispravi nastaloj 1210. godine kojom kralj Andrija potvrđuje templarima dobivene posjede spominje se i jedan neimenovani posjed koji je prije toga bio u vlasništvu Odole, unuka bana Borića. Na njemu se nalazila crkva Svete Marije (*ecclesia sancte Marie*).²⁸¹ Lelja Dobronić smatrala je da se radi o Gori, jer se na tom posjedu nalazila crkva istog titulara kao ona o kojoj nam govori povijesni izvor.²⁸² Za razliku od Dobronić, ostali povjesničari koji su se bavili ovom tematikom smjestili su ga na prostor srednjovjekovne Požeške županije. Gjuro Szabo smatrao je da se sporni posjed nalazio istočno od Ljesnice između Bijelog Brijega i Požege i nazvao ga *Odohila* (Odola).²⁸³ Bösendorfer je mislio da je bio smješten oko Cernika i Drežnika, istočno od Ivandola,²⁸⁴ a prema Josipu Buturacu prostirao se od Rudine i Orljavca, idući prema Ivandolu.²⁸⁵ Nada Klaić je, kao i Szabo, držala da je u rečenom dokumentu riječ o posjedu Odolja, koji se nalazio uz gornji tok Orljave na kojem se nalazila crkva svete Marije.²⁸⁶ Prema njezinom mišljenju, moguće je da je upravo Odolja posjed koji je dan templarima, ali je isto tako napomenula da ne posjedujemo dovoljno dokaza u poznatim nam izvorima da su templari doista postali gospodari te zemlje i kad su to točno prestali biti.²⁸⁷ Juraj Zelić smatrao je da se rečeni posjed nalazio na širem prostoru današnjeg sela Ivandol,²⁸⁸ no nije nam još uvijek poznato je li se tamo nalazila crkva s rečenim titularom. Marija Karbić također se priklanja ideji da se posjed nalazio na prostoru Požeške županije, potkrepljujući to činjenicom da se spominje u istoj ispravi zajedno s Ljesnicom i Račašom, kao i time što

²⁷⁸ Npr. *...castrum et opidi Oryawawar vocati, ac possessionum Odolya...* i sl.; Buturac, *Pisani spomenici*, 281-282., 289-292., 296-297., 305-308., 319-320.

²⁷⁹ Buturac, *Pisani spomenici*, 299-302.

²⁸⁰ *...ac Odolya, in qua similiter ecclesia beate Marie virginis esset edificata...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 281-282.

²⁸¹ CD III, 97-99.

²⁸² Dobronić, *Viteški redovi*, 34.

²⁸³ Szabo, „Ljesnica“, 46.

²⁸⁴ Bösendorfer, *Crtice*, 145.

²⁸⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 32.

²⁸⁶ Usporedi izvore: CD III, 97-99. i Buturac, *Pisani spomenici*, 281-282.

²⁸⁷ Klaić, „Ecclesia seu monasterium“, 36, 42-44., 56-59.

²⁸⁸ Juraj Zelić, „Kamengrad u kamenskom kraju“, *Zlatna dolina* 4 (1998) 186.

Borići na području Gore nisu imali nasljednih zemalja, a prema ispravi, ovdje se radilo o Odolinom nasljednom posjedu.²⁸⁹ Evidentno je da se opisana zemlja koja je predana u ruke templarima nalazila na prostoru koji obuhvaća ovaj rad, točnije na njegovom zapadnom dijelu, ali nemoguće ga je precizno ubicirati.

Zelna / Selna

Posjed Selna nalazio se u susjedstvu posjeda Podvrško oko Bučja, Šnjegovića i Podvrškog, sjeverozapadno od Požege.²⁹⁰ Bio je jednim dijelom u posjedu rudinske opatije.²⁹¹ Preko nje je prelazila velika cesta.²⁹² Dana 15. ožujka 1349. posjede Selnu i Koprivnu kraljevski je sudac dosudio Rudinskoj opatiji.²⁹³

Rodyna / Rudina

Rudina – *ecclesia beati Mihaelis archangeli de Rudyna* – bila je benediktinski posjed koji se nalazio zapadno od Požege.²⁹⁴ Njegovo upravno središte činio je samostanski kompleks nedaleko današnjeg sela Čečevci. Na ovom arheološkom lokalitetu, istraživanom u nekoliko navrata, nalaze se ne samo srednjovjekovni, nego i antički ostaci. Ovdje je pronađen novac iz razdoblja cara Klaudija, rimske freske, staklo, keramika, opeke te grobnica iz razdoblja kasne antike, na čijoj nadgrobnoj ploči je uklesan lik ribe. Srednjovjekovne ostatke čine samostanske zgrade i od njih nešto udaljenija (oko 40 m) jednobrodna crkva (9 x 6 m), starija od opatijske crkve u kojoj su se vršila ukapanja pokojnih redovnika u razdoblju od 11. do 16. stoljeća.²⁹⁵ Na ovom lokalitetu nađeni su najznačajniji ostaci na cijelom prostoru

²⁸⁹ Karbić, „Rod Borića bana,“ 156-157., Karbić, „Posjedi plemićkog roda,“ 52-54.

²⁹⁰ Czánkí, 433., Bosendorfer, 156., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 37.

²⁹¹ ...*terra monasteri de Rudina...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 37.

²⁹² ...*in magnam viam...*, CD XI, 509-517.

²⁹³ ...*instrumenta ipsorum super facto possessionum Kaprinna et Zelna vocatarum in octavis festi beati Michaelis archangeli...*, CD XI, 509-517.

²⁹⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 240-241., 242-244.

²⁹⁵ Cijeli prostor samostana bio je utvrđen zgradama koje su činile zatvorenu geometrijski pravilnu cjelinu, ali i posebnim obrambenim zidom. Središte samostanskog kompleksa činio je klaustar veličine 12 x 12 m, u kojem se nalazio popločeni trijem. U dvorištu je bio bunar i cisterna za vodu. Na južnoj strani nalazila se trobrodna bazilika (14 x 8 m) s tri polukružne romaničke apside. Uz sjeverozapadni ugao bazilike nalazio se zvonik. S njezine južne strane naknadno je nadograđena prostorija koja je na svojoj istočnoj strani imala apsidu građenu u gotičkom stilu. Pročelje bazilike imalo je zatvoreno predvorje. Sakristija (4 x 3,5 m) je bila navezana na baziliku, a zatvarala je klaustar s istoka. Pored nje nalazila se kapela (5 x 3,5 m), koja je na istočnoj strani imala apsidu, a u sjeveroistočnom se uglu nalazila kapitulska dvorana. Sjevernu stranu kompleksa činile su kuhinja i blagovaonica (15 x 5,5 m), koja je imala kat na kojem se vjerojatno nalazila spavaonica za redovnike. U samostanskom su kompleksu vršena ukapanja pokojnika. Grobnice su se nalazile u bazilici, kapeli, klaustaru, gotičkoj zgradi, koja je naknadno sagrađena, pored kapitulske dvorane. U bazilici je nađena i mala kamena

međuriječja Drave i Save. Ovu zbirku čine građevinski elementi s uklesanim reljefima (najpoznatije: 16 rudinskih glava) i natpisi s nadgrobnih ploča. Najvažniji od njih svakako je onaj s tekstom:

+ BRAT

IAN +

Ovaj je tekst za sada najstariji nađeni hrvatski (slavenski) tekst na prostoru savsko-dravsko-dunavskog međuriječja, ali isto tako i najstariji zapis na hrvatskom (slavenskom) jeziku pisan latiničnim pismom.²⁹⁶

U ispravi iz 1210. godine koja govori o templarskim posjedima koje je potvrdio kralj Andrija II. prvi put nailazimo na spomen posjeda Rudine. Iz nje doznajemo da se Rudina nalazila istočno od posjeda Račaške i Ljesnice, ali nije izravno graničila s njima, već ih je spajala cesta zvana *Ducauta (...illa vero descendens de Potuz ducit Rudinam)*, koja je činila granicu dva spomenuta posjeda.²⁹⁷ I u dokumentu iz 1250. spominje se kao susjedna zemlja (*terra monasteri de Rodina*) posjeda Hrušovac.²⁹⁸ Rudina se spominje također u opisu međa zemlje *Banichev* koji se nalazi u dokumentu nastalom 1. svibnja 1283., ali ovaj puta je zabilježen u izvoru pod nazivom *terra ecclesie sancti Michaelis*.²⁹⁹

Iz isprave nastale 1279. godine doznajemo da je u vlasništvu rudinske opatije bila zemlja Lipina (južno od Rudine, oko današnjeg sela Opatovac), koju je opat samostana, Juraj, zamjenio s Grgurom Zavidinim iz roda Borića za posjed Vučjak (jugoistočno od Rudine). Nadalje, iz nje saznajemo da su u tom trenu patroni benediktinske opatije bili Roman te Ivan i Petar, sinovi Oholina.³⁰⁰ Dokument nastao iz pera kraljevskog suca Pavla Nagymartonija 15. ožujka 1349. godine donosi nam priču o sukobu oko posjeda rudinskog samostana Koprivne (*Kaprinna*) i Zelne (*Zelna*). Plemići Juraj i Nikola, Mihovilovi sinovi, a unuci Odolinovi nastojali su dokazati da Požeški kaptol ima patronat nad spomenutim posjedima i samostanom da bi lakše došli do rečenih zemalja.³⁰¹ Iz dokumenta nastalog 5. srpnja 1380. godine u

krstionica, što daje naslutiti da je ta crkva neko vrijeme imala i ulogu župne crkve. Unutar nje sačuvane su i freske, kao i 16 antropomorfnih skulptura koje su činile potkrovni vijenac triju apsida. Dubravka Sokač-Štimac, „Prvi rezultati arheoloških iskapanja,“ 5-32.; Sokač-Štimac i Papić, „Rudina,“ 175-179.; Dubravka Sokač-Štimac, „Arheološka istraživanja na Rudini, u: *Rudina – benediktinska opatija sv. Mihovila*,“ (Požega, 1997), 17-24.

²⁹⁶ Radoslav Katičić, *Na ishodištu. Književnost u hrvatskim zemljama od 7. do 12. stoljeća* (Zagreb, 1994), 123.; Stanko Andrić, „Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkanđela na Rudini,“ *Zlatna Dolina* 4 (1998): 31-32.

²⁹⁷ CD III, 97-99.

²⁹⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 30.

²⁹⁹ CD VI, 428.

³⁰⁰ CD VI, 321-322.

³⁰¹ CD XI, 508-517. Juraj Ćuk smatrao je da su se spomenuti posjedi prostirali oko potoka Pakre na sjeverozapadnoj strani Psunja. Ćuk, „Požeško plemstvo...“, 85-86.

Požeškom kaptolu doznajemo da su se opat Stjepan i cijeli samostan našli u nezavidnoj situaciji jer su njihovi patroni zauzeli zemlje koje su pripadale opatiji. Pri tom se spominju posjedi Koprivna, Selna, Koprivnica (kod Pleternice), Donje Podvršje, Hruševac i *Nyemtza*.³⁰² Andrić analizom ove isprave zaključuje da su u tom trenu nad samostanom patronat imale tri plemićke obitelji – Podvrški, Cernički i Godesanski. Međutim, u periodu između 1396. i 1405. samo se Podvrški spominju kao patroni u malobrojnim ispravama koje iz toga vremena posjedujemo.³⁰³ Nakon toga, prešao je 1405. u ruke Ivana Tamásyja.³⁰⁴ Iz 1396. godine sačuvana je isprava Požeškog kaptola iz koje doznajemo o sukobu nasljednika Ivana Cerničkog, koji nastoje međusobno podijeliti imovinu na tri dijela, uključujući i crkveni posjed Gornji Cernik, na kojem se nalazila crkva Blažene Djevice Marije, pored kojega se nalazila zemlja *Also-Egres* u vlasništvu rudinskog opata.³⁰⁵ Tijekom ljeta 1464. rudinska opatija vodila je spor sa svojim patronima Cerničkima.³⁰⁶ Obje su se strane međusobno optuživale za nanesenu štetu, što je Požeški kaptol uspio u većini i dokazati. U ispravi se spominje samostanski posjed *Guchan* (Gučani?) i Selna te posjed Cerničkih Orljavica i postojanje sajma u Cerniku.³⁰⁷ Iz isprava nastalih 1491. i 1492. doznajemo da su patronat nad samostanom preuzeli Hédérvary.³⁰⁸ Nedugo zatim Franjo Hédérvary zapao je u financijske probleme, pa je morao založiti svoje posjede i patronat nad Rudinom šogoru Stjepanu Rozgonyiju za 20.000 zlatnih florena. Zbog toga je dolazilo do sporova između spomenutih plemića jer je Franjo počeo pregovarati s Emerikom Törökom Enyingijem, što je njegova sestra Katarina Rozgony, prosvjedujući, ipak uspjela blokirati. Usprkos tome, Franjo Hédérvary potpisao je ugovor o međusobnom nasljeđivanju s Franjom Dessewffyem Cerničkim. Kralj Ludovik II. 21. srpnja i 27. srpnja 1525. godine potvrdio je kupnju posjeda i patronata nad Rudinom Dessewffyima Cerničkim od Hédérvarya.³⁰⁹

³⁰² Andrić, „Benediktinski samostan...“, 40.

³⁰³ Idem, 41-42.

³⁰⁴ Pavao Podvrški i Dominik Orljavački ubili su magistra Grgura iz Jakovića i njegovu ženu te su za kaznu morali kralju Sigismund predati posjed Podvršje i patronat nad benediktinskim samostanom sv. Mihaela. Buturac, *Pisani spomenici*, 239-244.

Da se rudinski opati i novi patroni iz obitelji Tamásy baš i nisu slagali doznajemo iz isprave nastale 12. prosinca 1419. godine, u kojoj braća iz spomenute plemićke obitelji opata samostana u Rudini, Stjepana, nazivaju „navodnim“ opatom (...*et quandam Stephanum monachum, assertum abbatem de Rwsina*...). Buturac, *Pisani spomenici*, 261-267.

³⁰⁵ CD XVIII, 98-103.

³⁰⁶ Cernički su zauzeli patronsko mjesto nakon izumiranja loze Tamásy. Premda je potonji rod potpisao ugovor s Hédérvaryjima o međusobnom nasljeđivanju u slučaju izumiranja jednoga od njih 1443. godine. Hédérvary se dugo nisu mogli nametnuti kao patroni nad Rudinom. Andrić, „Benediktinski samostan...“, 47-49.

³⁰⁷ Andrić, „Benediktinski samostan...“, 48.

³⁰⁸ ...*ius patronatus abbacie ecclesie de Rudina/Rwdyna*..., Andrić, „Benediktinski samostan...“, 49.

³⁰⁹ Idem., 50-51.

Rudinska opatija spominje se u popisima papinske desetine pruikupljene od 1332 do 1337. godine. U popisu stoji: *Item dominus Petrus abbas de Rodyna solvit XXVIII grossos.*³¹⁰ Dakle, tadašnji opat Petar platio je 1335. godine 28 groša. U odnosu na ostatak samostana i župa u Požeškom arhidakonu bila je to jedna od većih svota.³¹¹ Opat rudinskog samostana spominje se i u ispravi iz 1500. godine. U njoj je naziv samostana određen u širem regionalnom kontekstu od uobičajenoga, *sancti Michaelis de Sclavonia.*³¹² Uz požeškog prepošta i kutjevačkog opata, opat Rudine imao je važnu ulogu u provođenju papinske volje na prostoru Požeškog arhidakonata. U registru pape Urbana V. tri se puta spominje opat Rudine, ali njegovo nam je ime, nažalost, nepoznato.³¹³

Već u drugoj polovici XV. stoljeća učestale su provale Osmanlija na ovaj prostor. Prilikom jednog takvog napada spaljen je samostan u Rudini, kao i njegov arhiv, u kojem su se nalazile povlastice. Stoga im papa 1450. potvrđuje povlasticu na sedam godina.³¹⁴ Točno pedeset godina kasnije, iz pisma pape Julija II. Požeškom kaptolu, doznajemo da je benediktinski samostan sv. Mihovila napustio opat zbog čestih osmanlijskih napada. Na njegovo mjesto papa postavlja nekog Stjepana Mihovilovog *de Gibolta.*³¹⁵

Coprina / Kaprinna / Koprivna Požeška

Na prostoru današnjeg sela Koprivne Požeške nalazio se srednjovjekovni posjed Koprivna.³¹⁶ Njime je tekao i istoimeni potok (*rivulum Coprina / Kopornopotok*),³¹⁷ po kome je vjerojatno i cijeli okolni prostor dobio ime. U opisu granica spominje se velika cesta koja ujedno čini među ove zemlje.³¹⁸ Iz dokumenta nastalog 1349. doznajemo da se na njemu nalazilo istoimeno selo.³¹⁹

³¹⁰ Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

³¹¹ Idem, 172-176.

³¹² Heller, *Comitatus Poseganensis*, 182.

³¹³ Dana 13. lipnja 1363. godine, zajedno s opatom Kutjeva, u papinskom se pismu navodi rudinski opat kao izvršitelj uvođenja svećenika Petra Petrovog u službu kanonika u Zbornom Kaptolu. Zatim, 26. svibnja 1364. spomenuti crkveni velikodostojnici su dobili naredbu da također uvedu u kanonikat Nikolu Grgurovog *de Gordua*, a 29. lipnja 1366. da varadinskom kanoniku Dominiku Jakobovu predaju dodijeljeni beneficij koji se nalazio na prostoru Pečuške biskupije. Andrić, „Benediktinski samostan...“, 40.

³¹⁴ Andrić, „Benediktinski samostan...“, 47.

³¹⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 354-356.

³¹⁶ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 108, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 16-17.

³¹⁷ CD IV, 433-435., CD IX, 504-507.

³¹⁸ CD IV, 433-435.

³¹⁹ CD XI, 509.

Recessa / Račaša

Račaša je bio veliki templarski posjed. Nakon ukidanja reda prešla je u ruke Ivanovaca.³²⁰ Nalazila se sjeverozapadno od Požege.³²¹ Kako je objašnjeno u ispravi iz 1210. godine, graničila je sa zemljom Ljesnicom, prostirući se sjeverno od nje uz sjeverni tok potoka Ljesnice, koji se danas zove Rašaška.³²² U izvoru stoji da je granica tekla cestom zvanom *Ducauta* i vodila od *Potuz* do Rudine.³²³

O Račaši nemamo mnogo svjedočanstava u ispravama. Prvi se put spominje 1210. godine u ispravi kralja Andrije II.³²⁴ Nakon toga srećemo je 1501. naknadno zabilježenu na omotu popisu župa kao *Razosa*, što je bio slučaj i sa Ljesnicom (*Lesnycza*).³²⁵ Godine 1519. u *Rassi* se nalazio ban Petar Berislavić. Nakon toga, Račaša je prešla u ruke plemstva. Prvo su njome upravljali Tahiji, a zatim knezovi Zrinski.³²⁶

Lesnissa /Lijesnica

Kao što je već rečeno, zapadna granica Požeškog arhiđakonata, odnosno Pečuške biskupije, podudarala se s granicom Požeške županije. Lijesnica je bila posjed koji se nalazio na toj međi u jugozapadnom i zapadnom dijelu županije. Njegova međa prema Zagrebačkoj biskupiji je bila istoimeni potok, Lijesnica / *Lesnissa*. Gjuro Szabo usredotočio se, analizirajući ispravu Andrije II. iz 1210. godine, na spomenuti hidronim i utvrdio da su se pod njime u srednjem vijeku podrazumijevala današnja dva vodotoka, idući od sjevera prema jugu, Rašaška i Sloboština, koja se na prostoru Malog Struga ulijevala u rijeku Savu.³²⁷ U ispravama za prostor oko toka spomenute tekućice nailazimo na naziv *Leznikmelléke*.³²⁸ Prilikom opisa granica posjeda Lijesnice spominju se i neki danas nepoznati toponimi, koje nije moguće ubicirati.³²⁹ Unatoč tome, moguće je zaključiti da se ovaj posjed prostirao, počevši od rijeke Save, uz istočnu stranu potoka Sloboštine i Rašačke sve do vrha Psunja.³³⁰

³²⁰ Dobronić, „Posjedi...“, 58.

³²¹ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 176.

³²² *Prima meta eiusdem terre est secus aquam que dicitur Lesnica...*, CD III, 97-99.

³²³ *...uia descendens de Potuz ducit Rudinam et est pro meta...*, CD III, 97-99.

³²⁴ *Terram etenim Racessan...*, CD III, 97-99.

³²⁵ Dobronić, „Posjedi...“, 57.

³²⁶ Gjuro Szabo, „Lijesnica“, 45.

³²⁷ Idem.

³²⁸ Dobronić, „Posjedi...“, 57.

³²⁹ *Starsa, Dobro reka, Tortiua, Wieperyek/Viperyek, Scelemen*. CD III, 97-99.

³³⁰ Dobronić, „Posjedi...“, 58.

Lijesnica se prvi put spominje u ispravi kralja Andrije II. iz 1210. godine kao nadarbina koju je templarskome redu oporučno ostavio bački palatin Stjepan (*Chepano*), a vladar ju potvrdio.³³¹ Istoimeni hidronim koji nam je u ovom pogledu zanimljiv kao granica županija i biskupija, jest potok Lijesnica (*Lysniche*), a spominje se u tom kontekstu 21. rujna 1235. godine.³³² Za razliku od mađarske historiografije, Szabo i Stanko Andrić smatrali su da je ovaj dokument vjerodostojan u pogledu opisa spomenute međe.³³³ Ovaj potok navodi se ponovno kao granica u popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine (*Leznik*).³³⁴ Nailazimo na njegov spomen i prilikom podjele posjeda između Ivana i Kokasa, sinova Ivana Tibolda.³³⁵ Šezdesetak godina kasnije (1392.) u Sigismundovoj darovnici ponovno je zabilježen *Leznyk* i širi prostor oko njegova toka nazivan *Leznikmelléke*. Godine 1239. pečuški biskup Bartol svjedočio je izmirenju između hercega Kolomana i templarskog reda. Zaključeno je da desetina na posjedu Lijesnica treba pripasti templarima ako se na tom posjedu pronađu zlato i srebro.³³⁶

Podversa / Podworsa / Podvrško/ Podvršje

Posjed Podvrško nalazio se zapadno od Požege. Iz opisa granica posjeda saznajemo da je preko njega prelazila velika cesta.³³⁷ Dijelio se na dva dijela, Gornje (*Felsew Podwers*) i Donje Podvršje (*Alsow Podwres*).³³⁸ Godine 1420. spominje se brdo Gradac u Podvršju i kmetsko selište Banjak prilikom spora između Benedikta, sina Mihajla iz Cernika, koji je bio rođak Ladislava Thamasya i Mihaela iz Podvršja.³³⁹ U kasnom srednjem vijeku na prostoru posjeda podignut je kaštel.³⁴⁰

Iz isprave koju je izdao Požeški kaptol 1264. godine doznajemo da je Podvršje do toga trena bilo u vlasništvu roda bana Borića, točnije njegova člana Matije.³⁴¹ Godine 1405. kralj Sigismund zaplijenio je posjede Pavla iz Podvršja i Dominikovih sinova iz Orljavca, među kojima i Podvršje, jer su sudjelovali u ubojstvu literata Grgura iz Jakovića i njegove žene te

³³¹ ...quos ab hostibus cruris Christi incessanter perferunt, considerantes et ueraci iudicio commendantes, terram quandam nomine Lesnissa de comitatu de Posega exceptam..., CD III, 97-99.

³³² ...Lysniche quod alio nomine Wolko vocatur, abinde per Zavam descendendo..., CD III, 445.

³³³ Szabo, „Ljesnica“, 45., Andrić, „Benediktinski samostan“, 34-35.

³³⁴ ...beate Katarine prope metas Leznik..., Szabo, „Lijesnica“, 41.

³³⁵ Idem.

³³⁶ ... super medietate terrae de Licenissa in comitatu de Possaga..., CD IV, 80-81.

³³⁷ ...per unam magnam viam..., CD V, 321-322.

³³⁸ ...Ffelsew et Alsow Poduersia..., ZsO sv 3: br. 2906., br. 2932., Buturac, *Pisani spomenici*, 250-252, 280., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 166.

³³⁹ Buturac, *Pisani spomenici*, 268.

³⁴⁰ Idem, 363., 364.

³⁴¹ CD V, 321-322.

ga predao Ivanu Thamasyju.³⁴² Nakon toga čina dolazilo je do sukoba između članova roda Thamasy i plemića Podvrških.³⁴³ Godine 1486. vlasnik posjeda Podvrško postaje Nikola Hédérwaryja.³⁴⁴

Arauicha / Orljavica

Jugoistočno od Podvrškog kod današnjeg sela Sinlie nalazio se posjed koji je nosio ime Orljavica. Bio je u vlasništvu bana Rolanda i njegove obitelji.³⁴⁵ Spominje se u poznatim nam ispravama 1278. godine, kada ga banovi sinovi Roland i Matej daju svojoj majci³⁴⁶ te 1279., kada Grgur, opat Rudine, mijenja zemlju s Grgurom, sinom Zavide. Pritom se u opisu međa posjeda Lipinje spominje zemlja Loranda bana.³⁴⁷

Orioicha / Orljavica

Pál Engel u zapadni dio Požeške županije smjestio je još jedan posjed zvan Orljavica. Prema njemu, nalazio se sjeveroistočno od Podvrškog, kod današnjeg sela Šnjegović.³⁴⁸ To znači da se ova Orljavica nalazila tek nešto sjevernije od one koju smo prethodno opisali i da postoji mogućnost da je to isti posjed podijeljen na dva dijela, no za takvu pretpostavku ne postoji potvrda u dostupnim nam izvorima. Ovaj se posjed spominje 1283. godine u ispravi koja opisuje zemlju koja se nalazila na posjedu Orljavici.³⁴⁹ Tom se prilikom spominje i plemić Nikola iz Orljavice.³⁵⁰

Banichev / Baničevac

Zemlja Baničevac (*terra Banichev*) nalazila u susjedstvu posjeda Podvrško,³⁵¹ dakle zapadno od Požege. Spominje se u ispravi nastaloj 1. svibnja 1283., iz koje doznajemo da se

³⁴² Buturac, *Pisani spomenici*, 239-240, 240-241., 242-244., 245., 249.

³⁴³ Idem, 259.

Više o gubitku patronata nad Rudinom te vlasništva nad brojnim zemljišnim posjedima i sukobu plemića Podvrških s rodom Tamasy vidi u Andrić, „Benediktinski samostan Sv. Mihovila...“, 42-43.

³⁴⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 335.

³⁴⁵ ...*quod Matias comes et magister Ratoldus filii Rolandi bani bone memorie fratris...*, CD VI, 237.

³⁴⁶ CD VI, 237.

³⁴⁷ *Prima meta incipit a terminis Lorandi bani...*, CD VI, 321-322.

³⁴⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 20-22.

³⁴⁹ ...*eiusdem terre quandam terram ipsorum sitam in Orioicha...*, CD VI, 428.

³⁵⁰ *Nicolai de Orioicha*, CD VI, 428.

³⁵¹ Csánki, *Magyarország*, 399., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 7.

nalazila u posjedu roda bana Borića. Navedene godine došlo je do spora između Grgura, sina Zavidinog i njegovih rođaka Zavide i Matije, sinova Matijinih, te Benedikta i Jakova, sinova Odolinih. Sukob je riješen tako da su Grgur i njegovi rođaci uzeli posjed *Orioicha*, koji je bio u vlasništvu Odole, odustavši od polovine posjeda Baničevac.³⁵²

Yelseuch

Yelseuch je posjed koji se nalazio u blizini srednjovjekovnog posjeda Podvrško. Njegovo ime nije sačuvano u imenu niti jednog današnjeg naselja. Pál Engel smjestio ga je između Slinije i Ruševca.³⁵³ Ovaj se posjed spominje u ispravi iz 1288. godine, kada ga je Grgur, Zavidin sin iz roda Borića, pred Požeškim kaptolom prodao Zavidu, Matijinom sinu, za 8 maraka zbog nekog duga.³⁵⁴

Wlchyak / Vučjak

Posjed Vučjak nalazio se u susjedstvu *Yelseucha*. Danas se na tom prostoru nalazi naselje koje se zove Vučjak Čačevački.³⁵⁵ Godine 1279. ovaj se posjed spominje prilikom zamjene zemalja između Grgura, Zavidinog sina, iz roda Borića, u čijem je vlasništvu do tada bio, i rudinskog opata Jurja.³⁵⁶

Lypbine / Lipine i Lupinka / Ljupine

Lipine i Lupinje su dva različita posjeda, koja treba međusobno razlikovati. Prvi je to učinio Pál Engel, a za njegovim primjerom povelu se i Marija Karbić, za razliku od starijih autora, Hellera i Csánkija.³⁵⁷ Posjed Lipina nalazio se na mjestu današnjeg Opatovca, južno od Podvrškog, a nazivan je Gornjom Lipinom, dok je Ljupina bila smještena jugoistočno od Prvče i kasnije je nazivana Donjom Lipinom.³⁵⁸

³⁵² Csánki, *Magyarország*, 399., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 7., Karbić, „Rod Borića bana,“ 161-162.

³⁵³ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 15, Karbić, „Rod Borića bana,“ 162.

³⁵⁴ CD VI, 626-627.

³⁵⁵ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 241., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 36.

³⁵⁶ CD VI, 321-322.

³⁵⁷ Csánki, *Magyarország*, 416. Heller, *Comitatus Poseganensis*, 127. Buturac, *Pisani spomenici*, 404. s Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 18. i Karbić, „Rod Borića bana,“ 163., Karbić, „Dioba posjeda i plemićki rod,“ 82.

³⁵⁸ Karbić, „Rod Borića bana,“ 163.

Posjed Lipine spominje se 1279. godine, kada je Grgur, sin Zavidin, s opatom Rudine Jurjem zamjenio posjed Vučjak za Lipinu.³⁵⁹ Iz spomenute isprave doznajemo da je granicu zemlje jednim dijelom činila neka cesta³⁶⁰ te istoimena rječica *Lyphyne*.³⁶¹

Ljupina se spominje nekoliko puta u ispravama tijekom srednjeg vijeka. Prvi put prilikom opisa međa zemlje *Zelnatech* 1261. godine, pa prema tome saznajemo da se nalazila jednim dijelom duž rijeke Save.³⁶² U popisu nastalom prilikom prikupljanja papinske desetine od 1332. do 1335. godine dva puta se spominje svećenik Pavao iz Ljupine. Prvi je put isplatio trinaest, a drugi put šest banala. Iz istog zapisa doznajemo da je župna crkva koja se nalazila na ovom posjedu bila posvećena svetom Ivanu.³⁶³ Isprava nastala pri Svetoj Stolici 14. veljače 1429. godine govori da je riječ o titularu Ivana Krstitelja. Tada se papa obratio Ivanu Benediktovu Požežaninu iz spomenute župe glede njegova primanja sakramenta svetog reda.³⁶⁴ Nešto ranije, 30. siječnja iste godine, u papinskom se pismu spominje svećenik Franjo Matejev iz Ljupine, koji je nedavno primio sveti red, a službu vršio u župnoj crkvi sv. Pavla u gradu Požegi.³⁶⁵

Starsa i Thornawa

Starsa se, kao i Trnava, nalazila zapadno od Nove Gradiške.³⁶⁶ Sama se Starsa spominje 1210. godine, kada je kralj Andrija darovao templarima neke zemlje.³⁶⁷ Nakon toga Starsu i Trnavu nailazimo zajedno u ispravi kralja Karla iz 1328. godine, u kojoj je naredio Zagrebačkom i Čazmanskom kaptolu da obiđu međe dobivenih posjeda Ciča, Pešćenice, Kravarskoga, Jamnice i Kupčine koje su dobili u zamjenu za Starsu i Trnavu od ivanovaca.³⁶⁸

³⁵⁹ ...quod predictus abbas quandam terram ecclesie Lyphyne vocatam Gregorio filio Zawyda in commutationem cuiusdam terre que Wlchyak vocatur... CD VI, 321-322.

³⁶⁰ ...et ibi iuxta viam est meta terrea, et per ipsam viam in berch tendit versus meridiem per metas terreas..., CD VI, 321-322.

³⁶¹ ...et per ipsum potok cadit in fluuium Lyphyne..., CD VI, 321-322.

³⁶² ...abinde superius eundo per aquam Zawa peruenit ad Lufhynam, abinde per Lufhynam tendit ad aquilonem et peruenit vsque Glosnauich pothoka..., CD V, 200-202.

³⁶³ Item Paulus sacerdos de Lupma Sancti Iohannis XII banales./ Item Paulus de Lupina solvit VI banales., Buturac, *Pisani spomenici*, 173-175.

³⁶⁴ Supplicatio Iohannis Benedicti de Posegaware, portionarii parochialis ecclesie Sancti Iohannis Baptiste de Lupevia..., Buturac, *Pisani spomenici*, 274.

³⁶⁵ Supplicatio Francisci Mathei de Lufhina portionarii parochialis ecclesie Sancti Pauli de Posegaware..., Buturac, *Pisani spomenici*, 273.

³⁶⁶ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 33.

³⁶⁷ ...a loco qui dicitur Starsa..., CD III, 97-98.

³⁶⁸ ... possessionum nostrarum Ztharcha et Thornowa..., CD IX, 380.

Deminch

Zemlja *Deminch* nalazila se zapadno od posjeda Vrbove, nedaleko od današnjeg grada Nove Gradiške.³⁶⁹ Spominje se 1255., kada ju je zajedno sa zemljom Rodovom Krobača, udovica kraljičina ključara Pavla, prodaje županu Martinu.³⁷⁰

Resmigh / Drežnik

Posjed Drežnik nalazio se sjeveroistočno od današnje Nove Gradiške. Sada je tu naselje Gornji Drežnik.³⁷¹ Na njemu se nalazilo središte župe.³⁷² Teritorijem ove zemlje tekao je istoimeni potok, a prostor oko njega u izvorima se nazivao *Dresnukmelleky*.³⁷³

Rodove

Zemlja *Rodove* nalazila se zapadno od Vrbove, ali ju nije moguće preciznije ubicirati.³⁷⁴ Spominju se 1255. godine, kada ju je Kraboča, supruga kraljičina ključara, prodala Martinu, sinu Mike.³⁷⁵

Tordych / Tvrđić

Tvrđić se prostirao zapadno od posjeda Vrbove,³⁷⁶ ali ne zna se gdje točno.³⁷⁷ Prema Helleru bilješka nastala prilikom prikupljanja papinske desetine: "*Item Blasius sacerdos de Turpuc de Sancto Michaele XXIII banales*" odnosi se na župnu crkvu u Tvrđiću.³⁷⁸

U poznatim nam izvorima Tvrđić se spominje 1255., kada je Kraboča, udovica kraljičina ključara prodala zemlje *Demich* i Rodovu.³⁷⁹ Godine 1339. oduzeo ga je kralj

³⁶⁹ Csánki, *Magyarország*, 405., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 64, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 7.

³⁷⁰ *...terram suam nomine Deminch et Rodove...*, CD IV, 618-619.

³⁷¹ Csánki, *Magyarország*, 406-407, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 74-75., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 9.

³⁷² *Martinus sacerdos de Resimigh...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 9.

³⁷³ Csánki, *Magyarország*, 406-407, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 74-75.

³⁷⁴ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 30.

³⁷⁵ CD IV, 618.

³⁷⁶ *...terre castri de Obrowa ac terre Twerdygh...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 214-215.

³⁷⁷ Csánki, *Magyarország*, 429., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 229., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 34.

³⁷⁸ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 229.

Nikoli i Pavlu, sinovima Mihajlovim iz Tvrdića, zbog krađe koju su počinili protiv piliškog župana Stjepana. Tako zemlja biva predana kao naknada spomenutom županu.³⁸⁰ Kralj Ladislav naredio je Bosanskom kaptolu da obiđe i ponovno utvrdi međe Tvrdića, i to u dva navrata – prvi puta 1367. godine,³⁸¹ a drugi 1374.³⁸² – što je ova institucija i učinila.³⁸³

Roholch / Roholc

Posjed Roholc nalazio se zapadno od Vrbove, ali nije ga moguće točno ubicirati na terenu.³⁸⁴ Spominje se 1322. godine zajedno s posjedom *Dobolch*, kada je njihove gospodare Pavala i Nikolu, sinove File, kralj Karlo Robert oslobodio plaćanja kunovine.³⁸⁵ Sljedeće godine kralj Karlo potvrdio je spomenutim plemićima pogodnosti koje su dobili,³⁸⁶ a 1324. prethodne dvije isprave prepisao je Bosanski kaptol.³⁸⁷ Godine 1338. usputno se spominju Pavlovi posjedi u Požeškoj županiji, kada mu je kraljevski sudac dodjelo Borovo u Vukovskoj županiji.³⁸⁸ U ispravi iz 1395. godine također nailazimo na njegov spomen zajedno s posjedima Dubovac i Gradpataka.³⁸⁹

Chernuk / Cernik

Naziv srednjovjekovnog posjeda Cernika sačuvao se u današnjem istoimenom selu koje se nalazi na cesti Požega – Nova Gradiška.³⁹⁰ Bio je središnji posjed plemićkoga roda Deževića Cerničkih koji su svoj vrhunac doživjeli vezujući se uz poznatu obitelj Zapolja s obližnjeg posjeda.³⁹¹ Kao što je vidljivo iz naziva roda, njegovi pripadnici su, okupljeni oko zajedničkog zemljišnog posjeda, koristili pridjevak *de Chernuk*.³⁹² Godine 1514. spominju se

³⁷⁹ ...per metas terreas commetaiido terre Wrbna usque ad terram Torda..., CD IV, 618.

³⁸⁰ Buturac, *Pisani spomenici*, 178.

³⁸¹ ...possessiones ipsorum hredtarie Demench, Orbu et Tyurdigh vocate..., Buturac, *Pisani spomenici*, 201-203.

³⁸² ...possessio sua Twerdygh vocata..., Buturac, *Pisani spomenici*, 214-215.

³⁸³ ...ad superficiem predictae possessionis Twerdygh..., Buturac, *Pisani spomenici*, 215-217.

³⁸⁴ Csánki, *Magyarország*, 424., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 183., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 30.

³⁸⁵ ...possessiones ipsorum Roholch et Dobolch nominatas in Posoga existentes..., CD IX, 76-77.

³⁸⁶ CD IX, 159-162.

³⁸⁷ CD IX, 169-170.

³⁸⁸ ...eorum tercias partes possessionum Borh, Wylok et Roholch vocatarum in comitatibus de Pasaga et de Wolko existencium..., CD X, 400-406.

³⁸⁹ ZsO sv. 1: br. 3926.

³⁹⁰ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 38.

³⁹¹ Borislav Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih,“ 107-130.

³⁹² Npr.: Nicolai, filii Nicolai de Chernuk, Nicolaus litteratus de Chernek, Francisci Desewffy de Czernek... Buturac, *Pisani spomenici*, 229., 286-288., 358-359., Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih,“ 110.

Gornji i Donji Cernik (*Felseö- et Also Czernek*).³⁹³ Na prostoru Gornjeg Cernika postojala je crkva Blažene djevice Marije.³⁹⁴ Na njemu se nalazila plemićka kurija koja je pripadala Deževićima o čemu nam svjedoči isprava Požeškog kaptola iz 1431.³⁹⁵ Stanko Andrić u svom članku o benediktinskom samostanu sv. Mihovila usputno tvrdi da se u Cerniku odvijao sajam.³⁹⁶ U dokumentu izdanom 12. rujna 1343. godine nailazimo na potok Cernik (*Chernyk potaka*) prilikom razdiobe posjeda između Lukasa i Kokasa.³⁹⁷

Procha / Prvča, Zdench / Višenova zemlja Zdenci i Zelnatech

Posjedi Prvča, Zdenci i *Zelnatech* nalazili su u jugozapadno od Požege, jedan blizu drugoga. Prvča se prostirala nedaleko Nove Gradiške, na širem prostoru današnjeg istoimenog sela.³⁹⁸ Preko posjeda tekao je i istoimeni potok.³⁹⁹ Ona je do 1261. godine bila zajednički nasljedni posjed Petra i Ivana iz roda bana Borića.⁴⁰⁰ Tri godine nakon toga (1264.) ponovno se spominje, kada je došlo do zamjene zemalja između Matije, brata Zavidinog, iz roda Borića i susjeda mu Nikole. Nikola je Matiji predao posjed Prvču, a Matija njemu Podvrško.⁴⁰¹ Ponovno se spominje u ispravi od 23. ožujka 1393. godine, kada je Požeški kaptol izvjestio kralja Sigismunda da je izvršena reambulacija, podizanje međa i podjela posjeda između plemića Cerničkih zbog njihova prethodnog spora.⁴⁰² Iz te isprave saznajemo da je postojala Donja Prvča.⁴⁰³ S obzirom na to, logično je zaključiti da se posjed dijelio na dva dijela, već spomenutu Donju, i pretpostavljenu Gornju Prvču.

Nekoliko posjeda na prostoru Požeške županije nazivalo se Zdenci. Jedan od njih nalazilo se na prostoru današnjih Eminovaca, a drugi na području Brodskih Zdenaca.⁴⁰⁴ No, oni ne odgovaraju Višenovoj zemlji nazvanoj Zdenci.

Prilikom opisa granica ovog posjeda, u ispravi iz 1261. godine, spominje se šuma Zawa. To je jedini toponim koji određuje položaj opisane zemlje na širi prostor oko istoimene rijeke Save. Pál Engel smjestio ga je oko naselja Mačkovac nedaleko od Prvče.⁴⁰⁵

³⁹³ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 38.

³⁹⁴ CD VIII, 98-103.

³⁹⁵ Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih,“ 111.

³⁹⁶ Andrić, „Benediktinski samostan...,“ 48.

³⁹⁷ CD XI, 79-86.

³⁹⁸ Csánki, *Magyarország*, 423., Bösendorfer, *Crtice*, 149.

³⁹⁹ ...*fluuiio Proucha...*, CD V, 200-202., CD V, 321-322.

⁴⁰⁰ CD V, 200-202.

⁴⁰¹ CD V, 321-322.

⁴⁰² ...*possessionum Chernuk, Tarnocha, Procha, Prochicha, Ochich, Haroiateleke, Kukavicha, alia Kukavica, Derugamhege, Liphine, Varallia et Ialsovicha vocatarum...*, CD XVIII, 98-102.

⁴⁰³ ...*possessio Also-Procha vocata in qua sex sessiones marturinales essent...*, CD XVIII, 98-102.

⁴⁰⁴ Karbić. „Rod Borića bana,“ 161.

Prilikom opisa granica posjeda *Zelnatech* spominju se rijeka Sava i njezina pritoka *Luphyňa* (Ljupina).⁴⁰⁶ To su jedini danas prepoznatljivi hidronimi koji nam mogu pomoći prilikom njegova ubiciranja. Prema Helleru, bio je smješten u blizini Cernika.⁴⁰⁷ Engel ga je pobliže smjestio na područje današnjeg sela Sičice.⁴⁰⁸

Zapola / Zapolje

Zapolje je bio posjed smješten jugozapadno od grada Požege, odnosno istočno od Nove Gradiške, na širem prostoru današnjeg istoimenog sela pored Godinjaka.⁴⁰⁹ Dio njega činio je manji posjed Pakochyna.⁴¹⁰ Prvi se puta spominje 1258. godine, kada je Rosa, udovica kneza Demetra iz Borićevog roda, dala jednu njegovu polovicu svojoj kćeri Marijani, ženi Tome Čepanova, a drugu kćeri Martini, ženi Aleksandra, sina Petrova.⁴¹¹ U računima prikupljane papinske desetine župe s posjeda Zapolje se spominju tri puta.⁴¹² Poznati su nam titulari dvije od njih. Jedna je bila posvećena Mateju Evanđelistu,⁴¹³ a druga Sv. Nikoli.⁴¹⁴ Iz toga bi se dalo naslutiti da su postojala bar dva naselja na posjedu koja su bila sjedište župa. Preko njega je prelazila *magna via*.⁴¹⁵ U izvorima su zabilježeni neki istaknuti članovi plemićke obitelji iz Zapolja koji su sudjelovali kao svjedoci u različitim parnicama.⁴¹⁶ Zapolje je važno utoliko što je bio matični posjed one obitelji unutar koje su se rodili mnogi uglednici bliski kruni, poput Ivana Zapolje. On je bio vršitelj visokih dužnosti, odani službenik kralja Ludovika, te kasnije i protukandidat Ferdinanda Habsburškog za Ugarsko prijestolje. Sačuvano je nekoliko dokumenata koji svjedoče o njegovoj aktivnosti i posjedu tijekom prve polovine XVI. stoljeća na prostoru Požeške županije. Stoga niti ne čudi zaključak Borislava

⁴⁰⁵ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 37.

⁴⁰⁶ CD V, 200-202.

⁴⁰⁷ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 251.

⁴⁰⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 32.

⁴⁰⁹ *predii sui nomine Zapola*, CD V, 94-95., Csánki, *Magyarország*, 449., Bösendorfer, *Crtice*, 155., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 36., Karbić, „Rod Borića bana“, 160.

⁴¹⁰ *...possessio Pakochyna dicta ina Zapolya existens...in comitatu de Posega existentes...*, ZsO, sv. 1: br. 4284.

⁴¹¹ CD V, 94-95.

⁴¹² *Item Martinus sacerdos ecclesie Beati Mathei de Zapola XV./ Primo Paulus sacerdos de Zapola solvi XL banales Verocenses./ Item Nicolaus sacerdos de altera Zapula solvit XXX banales*. Buturac, *Pisani spomenici*, 173-174.

⁴¹³ Buturac, *Pisani spomenici*, 173.

⁴¹⁴ *...ecclesia sancti Nicolai de Zapolia existentes...*, Bösendorfer, *Crtice*, 156.

⁴¹⁵ *...magnam viam versus Zapolya...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 211-214., *...sicut transit via de Chernuk in Zapolya...* CD VXIII, 99-108.

⁴¹⁶ *Johannes filius Demetrii de Zapolya*, Buturac, CD XIV, 325-332., *Ladislaus Wayuode de Zapolya*, Buturac, *Pisani spomenici*, 281., Stjepan Gospodić od Zapolja (*Stephani Gozpodychych de Zapolya*) Buturac, *Pisani spomenici*, 287., 359., 360.

Grgina kako je upravo zbog ove obitelji Požeški kraj bio važan predio u Kraljevini Ugarskoj.⁴¹⁷

Superior Vrbua /Gornja Vrbova i Inferior Vrbua /Donja Vrbova

Vrbova koja se nalazila u zapadnom dijelu Požeške županije, točnije jugozapadno od grada Požege, jedan je od dva srednjovjekovna posjeda koji je nosio isto ime, a nalazio se u Požeškoj županiji.⁴¹⁸ Dijelila se na Donju i Gornju Vrbovu.⁴¹⁹ Granicu Gornje Vrbove činila je šuma Sava.⁴²⁰ Posjedom je prolazila velika cesta.⁴²¹ Nalazila se oko današnjeg naselja Vrbje.⁴²² Donja Vrbova je graničila s Gornjom. Granicu joj je također činila šuma Sava,⁴²³ kao i velika cesta, koja se ponovno spominje.⁴²⁴ Njenim dijelom je tekla i rječica Vrbova.⁴²⁵ Nalazila se na širem prostoru naselja Komarnica.⁴²⁶ Na posjedu Vrbova podignuta je istoimena utvrda.⁴²⁷

Gornja Vrbova spominje se 1255. godine u opisu granica posjeda zemalja Demich i Rodove, kada ih je Kraboča, udovica Petra, kraljičina ključara, prodala županu Martinu.⁴²⁸ Godine 1275. Benedikt, sin Ivanke, dobio je Donju Vrbovu od kraljice Elizabete. U opisu granica Donje Vrbove spominje se i Gornja.⁴²⁹ Ona je i 1282. dodjeljena Dominiku, sinu Ivanke, u zamjenu za Podgorje.⁴³⁰ Gornja Vrbova spominje se 1322. godine, kada je Stjepan Cimba dao zemlju Dubovac sinovima Nikole, sina Grgurova, u znak krvarine.⁴³¹

Donja Vrbova zabilježena je u ispravi iz 1250., kada kraljica Marija kao zamjenu za Lobor posjed Dubovac dala Čehu, sinu Pučine.⁴³² U istom se kontekstu spominje i 1280. godine, kada kralj Ladislav taj posjed, koji mu je pripao nakon smrti Čeha, sina Pučine,

⁴¹⁷ Čuk, „Požeško plemstvo,“ 81-82., Grgin, „Plemićki rod Deževića,“ 120-127.

⁴¹⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 19.

⁴¹⁹ *...terram inferiorem Vrbua nuncupatam in comitatu de Posaga existentem... ad eundern potok semper comitatur superior terre Vrbua...*, CD VI, 141-142.

⁴²⁰ *...ad partem septentrionalem in silua Zaua...*, CD IV, 618.

⁴²¹ *... ad magnam viam que de Vrbua venit ubi est meta terrea...*, CD IV, 618.

⁴²² Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 19.

⁴²³ *... ad partem septentrionalem in silua Zaua...*, CD VI, 141-142.

⁴²⁴ *... ad magnam viam que de Vrbua venit...*, CD VI, 141-142.

⁴²⁵ *... transito fluuio Vrbua...*, CD VI, 141-142.

⁴²⁶ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 19.

⁴²⁷ Buturac, *Pisani spomenici*, 215-217.

⁴²⁸ *...per metas terreas commetaiido terre Wrbna...*, CD IV, 618.

⁴²⁹ *...ad eundern potok semper comitatur superior terre Vrbua...*, CD VI, 141-142.

⁴³⁰ *... per concambium cuiusdam terre nostre Vrboa nomine...*, CD VI, 421.

⁴³¹ *...per quam scilicet viam itur de Orboua...*, CD IX, 73.

⁴³² *... ad uillam Mortunus iobagionis castri Inferior Vrba uocatam...*, CD V, 148-150.

dodjeljuje Nikoli, sinu Dominika od roda Čeha, i njegovoj.⁴³³ Opis granica Donje Vrbove, kao što smo već spomenuli, nalazimo u ispravi iz 1275. godine.⁴³⁴

5. 3. Posjedi južnog dijela Požeške županije

U ovom dijelu rada bit će riječi o posjedima koji su se nalazili oko Slavenskog Broda, duž rijeke Save i nešto sjevernije do Požeške gore. Sava kao prirodna barijera činila je južnu granicu Požeške županije, dok je prema istoku bila otvorena duž Posavine bez ijedne geografske barijere, izuzev močvarnih predjela koji bi nastajali izlivanjem rijeke.

Oryaicha / Orljavica

Posjed Orljavica, koji se nalazio u južnom dijelu županije, prostirao se oko današnjih naselja Gornji, Srednji i Donji Lipovac, nedaleko od Nove Kapele.⁴³⁵ Posjedom je tekla istoimena rječica, Orljavica,⁴³⁶ a južnu granicu posjeda činila je rijeka Sava.⁴³⁷ Na njoj se nalazila kapela posvećena svetom Luki Evanđelistu.⁴³⁸

Kraljica Marija 1258. uredila je granicu posjeda Orljavice. Iz isprave doznajemo da je posjed bio podijeljen između Beluha, Save i Otroka.⁴³⁹ Ista je kraljica godinu dana kasnije (1259.) darovala Dubovac kao naknadu za Lobor Čehu, sinu Pučine. Nadalje, Orljavica, odnosno onaj dio koji je bio u vlasništvu Bilote, spominje se prilikom opisa međa Dubovac.⁴⁴⁰ Godine 1273. Aladar, sin Čehov, dobio je od kraljice Elizabete zemlju Orljavicu.⁴⁴¹ Ona je potvrdila posjedovanje zemlje Orljavice Otroku sinu Grgura, sina Beluhova, i sinovima Ševinim 1275. godine.⁴⁴² Godine 1277. Aladaru, sinu Čehovom, vratila je i potvrdila isti posjed. Prilikom opetovanog opisa granica posjeda Dubovac spominje se 1280. godine Bilotina zemlja Orljavica.⁴⁴³ Očito je da je rečeni posjed bio podijeljen na veći broj manjih obradivih površina.

⁴³³ ... *et exit ad uillam Mortunus iobagionis castrī Inferior Vrba uocatam...*, CD VI, 343-345.

⁴³⁴ CD VI, 141-142.

⁴³⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 34., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 20-22.

⁴³⁶ ... *vltra fluium Oryaicha...*, CD., V, 84-85., CD VI, 222-223.

⁴³⁷ ...*exit de eodem fluuiō Zaue vbi Oryaichapotok cadit in Zawam...*, CD VI, 222-223.

⁴³⁸ ... *supra capellam in honore beati Luce ewangeliste constructam...*, CD VI, 139-140., CD VI, 222-223.

⁴³⁹ ... *inter quas terram Beluch, Sewa et Otrochk nomine...*, CD., V, 84-85.

⁴⁴⁰ ... *ubi coniunguntur Oroycha et Lypouch... uersus meridiem usque terram Bilote Oroycha uocatam...*, CD V, 148-150.

⁴⁴¹ ... *quandam terram Aryaicha uocatam in comitatu de Pasagua sitam...*, CD VI, 54-55.

⁴⁴² ... *sunt commetanei sui populi domine regine de Oroyoycha...*, CD VI, 139-140.

⁴⁴³ ... *terram Bylote Oroycha uocatam...*, CD VI, 343-345.

Dragouch / Dragovc

Posjed Dragovc spominje se 1277. godine u ispravi koja opisuje granice posjeda Orljavice.⁴⁴⁴ Heller ga poistovjećuje s današnjim selom Dragovci nedaleko Pleternice.⁴⁴⁵

Dobouch / Dubovac

Posjed Dubovac 1259. godine kraljica Marija dala je Čehu, sinu Pučine, u zamjenu za Lobor, koji je rečenom Pučini oduzeo kralj Bela. U toj ispravi nalazi se detaljan opis granica posjeda. Nažalost, većinom je riječ o međašima koje čine drveće, kamenje i ostali elementi u prirodi koje danas nije moguće locirati. Unatoč tome, iz teksta doznajemo da se sjeverno od ovog posjeda prostirala zemlja Škrabutnik (*terre Zbrabatnik*). U susjedstvu su mu se, također, nalazile zemlje Orljavica i *Lypouch*.⁴⁴⁶ Uz Dubovac se izrijeком spominje i šuma *Zoaberke*, koja se na njoj nalazila.⁴⁴⁷ Granicama posjeda prolazila je velika cesta. U ispravi iz 1259. spominje se *via antiqua*,⁴⁴⁸ a u onoj iz 1322. *magna via*.⁴⁴⁹ Vjerojatno je riječ o istoj prometnici. Također doznajemo da je ta cesta spajala Dubovac s Obrovom.⁴⁵⁰ Prema tumačenju Pála Engela ovaj se posjed nalazio na području između Bilog Briga i Nove Kapele.⁴⁵¹

Iz isprave nastale 3. ožujka 1280. godine doznajemo da je kralj Ladislav Nikoli, Dominikovom sinu, od roda Čak darovao Dubovac. Opis granica posjeda većinom se poklapa s onim iz isprave kraljice Marije nastale desetak godina ranije.⁴⁵² Prema ispravi 23. rujna 1322. godine Dubovac je zajedno s Orahovicom bio izuzet od plaćanja poreza kruni.⁴⁵³

⁴⁴⁴ *...separat a possessione Dragouch...*, CD VI, 222-223.

⁴⁴⁵ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 58.

⁴⁴⁶ Možda danas Gornji Lipovac, koji se nalazi južno od Požege, a jugoistočno od Škrabutnika, ne tako daleko od mjesta gdje Engel smješta Dubovac. U ispravi se, također, spominje susjed Dras, čije je ime možda ostalo sačuvano u nazivu današnjeg sela Dragovci, koje se također nalazi u blizini.

⁴⁴⁷ *...cum silua Zoaberke nuncupata in ea quantitate, prout latitudo eiusdem terre Dobouch extenditur... uersus meridiem usque terram Bilote Oroycha uocatam...*, CD V, 148-150.

⁴⁴⁸ CD V, 148-150.

⁴⁴⁹ CD V, 343-345., Buturac, *Pisani spomenici*, 162.

⁴⁵⁰ *...versus aquilonem pervenit ad magnam viam Dobilch, ubi est arbor zyl cruce signata, sub qua est meta terrea, per quam scilicet viam itur de Orboua; inde tendit per eandem magnam viam versus orientem in magno spacio...*, CD IX, 72-73.

⁴⁵¹ Buturac, *Pisani spomenici*, 162., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 7-9.

⁴⁵² CD V, 343-345.

⁴⁵³ CD IX, 75-77.

Godinu dana kasnije kralj Karlo Robert potvrdio je Nikoli i Petru, sinovima File, vlasništvo nad njima.⁴⁵⁴

Dornoch / Drenovac

Dana 28. listopada 1300. kralj Andrija dozvolio je Petru, sinu Stjepana, sikulskom županu iz roda Bev slobodno raspolaganje posjedom *Dornoch*, koji se nalazio uz rijeku Savu.⁴⁵⁵ Deset godina kasnije (1310.) Karlo Robert darovao ga je Pavlu Gorjanskom zbog služenja kruni.⁴⁵⁶ Na njemu se nalazila istoimena utvrda (*castrum Dornoch*). Heller je ovaj posjed smjestio na prostor Brodskog Drenovca, jugozapadno od Pleternice.⁴⁵⁷

Lusan / Lužan

Zemlju Lužan⁴⁵⁸ u poznatim nam izvorima susrećemo samo jednom, i to 1256. godine, kada je Požeški kaptol primio dvije različite izjave vezane za njenu kupnju. Neki Bylota, sin Bolkov, govori da ju je kupio od Wulkote, požeškog jobagiona, dok isti taj Wulkota kazuje da je rečeni posjed za 33 srebrnjaka prodao Demetriju, sinu Predraga, i Dragoti, sinu Draganovom.

Lužan se, prema opisu iz isprave, nalazio uz tok Orljave i posjed Scelca. Granicu mu je činila velika kraljevska cesta.⁴⁵⁹ Ime ovog posjeda do danas se sačuvalo u nazivu naselja Lužani, koje se nalazi južno od Požege.⁴⁶⁰

Bukoa reka / Bukova Rijeka

Bukova reka spominje se u ispravi nastaloj 27. kolovoza 1250. prilikom opisa međa posjeda Slatnik,⁴⁶¹ ali i 1282. godine, kad sinovi bana Rolanda prodaju Glogovu i Petnju.⁴⁶² To je posjed koji se nalazio nedaleko od Gornjeg Slatnika kod Slavonskog Broda.⁴⁶³

⁴⁵⁴ CD IX, 169.

⁴⁵⁵ *...possessionis castri nostri de Posoga Dornoch nvocate confectum, in eodem comitatu iuxta fluiium Oria existentis...*, CD VII, 403-404.

⁴⁵⁶ *...possessionem quandam Dornoch appellatam ad castrum nostrum de Posoga spectantem, in districtu eiusdem castri prope fluiium Oria uocatum existentem...*, CD VIII, 259-261.

⁴⁵⁷ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 30.

⁴⁵⁸ *...coram nobis terram quandam suam Lusan nuncupatam precio comparatam de Wulkota iobagione castri nostro testimonio mediante...* CD V, 44.

⁴⁵⁹ *...ad magnam stratam regalem et transit ipsam vi am regalem...*, CD V, 44.

⁴⁶⁰ Csánki, *Magyarország*, 417., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 130-131., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 18.

Zlathnuk / Slatnik

Slatnik se nalazio sjeverozapadno od Slavonskog Broda, na teritoriju današnjih naselja Gornjeg i Donjeg Slatnika.⁴⁶⁴ I u srednjem je vijeku bio podijeljen na više čestica zemlje,⁴⁶⁵ Gornji i Donji Slatnik.⁴⁶⁶ Nalazi se u susjedstvu posjeda Hursove na istoku te Dubovika na jugu.⁴⁶⁷

Za posjed Slatnik saznajemo iz isprave nastale u Požeškom kaptolu 1221. godine, koja svjedoči da je župan Miha kupio neke zemlje. Dokument je vrlo oštećen, no u opisu granica jednog od posjeda spominje se Slatnik.⁴⁶⁸ Dana 27. kolovoza 1250. Stjepan iz roda bana Borića bio je primoran ovaj posjed prepustiti Aleksandru, sinu Borsa, kao krvarinu, jer je u sukobu s njim ranio njegovu suprugu Margaretu i šestoro njegovih slugu.⁴⁶⁹ Godine 1470. Berislavići Grabarski i Bekefi Velički sklopili su ugovor o međusobnom nasljeđivanju ukoliko jedna od obitelji izumre, što je 1489. godine i potvrdio kralj Matija Korvin.⁴⁷⁰ Među posjedima Berislavića spominje se Slatnik,⁴⁷¹ što znači da je ovaj posjed ponovno došao u ruke potomaka bana Borića. Ivan Berislavić Grabarski došao je 1481. do sukoba s Ivanom Čehom Levanjskim zbog Slatnika i još nekih okolnih posjeda.⁴⁷² Iz 1483. godine potječe isprava koja svjedoči o tome kako su Berislavići Grabarski odlučili okrupniti svoj posjed Slatnik i otkupili dio koji je do tada pripadao Barnardu i Ladislavu, sinovima pokojnog Pavla Hercega *de Zekchew*.⁴⁷³ U izvorima se spominju plemići koji su naziv ovog posjeda inkorporirali u svoje ime.⁴⁷⁴

⁴⁶¹ ...in viciniam Bukoa reka..., CD IV, 477.

⁴⁶² CD VI, 418-419., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 4.

⁴⁶³ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 4.

⁴⁶⁴ Csánki, *Magyarország*, 426., Bösendorfer, *Crtice*, 151., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 199., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 31.

⁴⁶⁵ ...primo a meridie circa Zalathnuc Christophori..., CD IV 424-425.

⁴⁶⁶ *Alsozaiathnok Felsewzalathnok p*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 199.

⁴⁶⁷ ...in viciniam eiusdem Horsoua ad orientem ab hinc iuxta Dobouik(!) ad meridiem..., CD IV, 424-425.

⁴⁶⁸ ...inde in eadem Uaratna tendit alte usque Sclatnich et est meta, et de Sclatnich ubi exit est meta..., CD III, 206-207.

⁴⁶⁹ ...possessionem suam nomine Zalathnuc in comitatu de Pasga..., CD IV, 424-425.

⁴⁷⁰ *Zalathnok*, Buturac, *Pisani spomenici*, 335-337.

⁴⁷¹ Idem, 321-322.

⁴⁷² Idem, 326-327.

⁴⁷³ Idem, 330.

⁴⁷⁴ Grgur Hoberdinac (*Hoberdanovcz*) *de Zalathnok*, Buturac, *Pisani spomenici*, 331.

Burstian

Posjed *Borstian* spominje se 1282. godine prilikom opisa granica posjeda Glogove i Petnje u trenutku kad ih prodaju sinovi bana Rolanda, u čijem su posjedu bili.⁴⁷⁵ Zemlja se nalazila pored potoka Petnje.⁴⁷⁶ Poznata su nam tri sela s tog posjeda: *Bykorosthyan*, *Borostyan* i *Borostyanowcz*.⁴⁷⁷ Nalazio se pored Sibirja.⁴⁷⁸

Golgoha / Glogova i Pethna / Petnja

Glogova i Petna bili su nasljedni posjedi roda bana Borića.⁴⁷⁹ Sačuvan je opis njihovih granica iz 1282. godine. Tako doznajemo da je granicu Petnje na istoku činila cesta zvana *Keralwa*,⁴⁸⁰ a granicu Glogove velika cesta koja se protezala do Požege.⁴⁸¹ Osim toga, poznato nam je da se južna granica Petnje prostirala na jug sve do rijeke Save.⁴⁸² Na oba su se posjeda nalazila sjedišta župa. Prilikom prikupljanja papinske desetine župnik u Glogovi bio je neki Veselko, a u Petnji Andrija.⁴⁸³ Jedan dio posjeda Petnje nazivao se *Jelsewek* / Jelševik,⁴⁸⁴ preko njega je tekla istoimena rječica⁴⁸⁵, a 1280. i 1283., kad se spominje u izvorima, bio je u vlasništvu Zabowih sinova.⁴⁸⁶

Ime posjeda Glogove ostalo je sačuvano do danas u nazivu naselja Glogovice, koje se nalazi sjeverno od Slavenskog Broda.⁴⁸⁷ Petna se nalazila jugozapadno od nje oko Sibirja. Ime joj je sačuvano u nazivu potoka i jezera koji se nalaze sjeverno od Slavenskog Broda.⁴⁸⁸

Ova dva posjeda u većini se slučajeva spominju u ispravama zajedno. Iznimka su samo isprave iz 1258., odnosno 1280. godine. Glogova se usputno tada, 2. lipnja 1258., spominje kada Ruža, udovica Detmara, iz roda bana Borića daruje posjed Zapolje svojim

⁴⁷⁵ CD VI, 418-419.

⁴⁷⁶ ...in *Pethna potoka, vbi commetatur terre Burstian...*, CD VI, 418-419.

⁴⁷⁷ ...*possessio Borosthyan cum villa Bykorosthyan...*, ...*ville Borostyan et Borostyanowcz...*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 23.

⁴⁷⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 3, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 23.

⁴⁷⁹ ...*possessiones suas hereditarias Golgoa et Pethna vocatas in comitatu de Pos(e)ga existentes...*, CD IV, 369-370.

⁴⁸⁰ ...*per viam Keralwa vocatam...*, CD VI, 418-419.

⁴⁸¹ CD VI, 418-419.

⁴⁸² ... *ad fluium Zaua...*, CD VI, 377.

⁴⁸³ *Item Wessenko de Glogovia solvit X banales./Item Andreus de Peguinere solvit X banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁴⁸⁴ ...*quandam particulam terre sue empticie Pechne vocate, que Jelsewek dicitur...*, CD VI, 377.

⁴⁸⁵ ...*et descendit inferius ad Jelsewech potoka...*, CD VI, 377.

⁴⁸⁶ CD VI, 377., CD VII, 153-154.

⁴⁸⁷ Bösendorfer, *Crtice*, 137., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 71., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10-11. Karbić, „Rod Borića bana,” 157-158.

⁴⁸⁸ Karbić, „Posjedi plemićkog roda,” 55 (bilješka 33).

kćerima Marijani i Martini.⁴⁸⁹ O dijelu zemlje Petnje govori se 1280. godine, kada je Požeški kaptol definirao granicu između sinova bana Rolanda i sinova Zaboje.⁴⁹⁰

Porych / Poreč

Posjed Poreč nalazio se istočno od posjeda Glogovice.⁴⁹¹ Dana 27. kolovoza 1413. godine Varaždinski kaptol uveo je Dionizija *de Deros* u posjed Gradište i njegove pripadnosti u Požeškoj županiji.⁴⁹² Među tim pripadnostima bio je i posjed Poreč.⁴⁹³ Berislavići Grabarski godinama su vodili sporove s Ivanom Čehom Levanjskim za svoje posjede. Tako se u ispravi kraljevskog suca iz 1481. spominje i posjed Poreč.⁴⁹⁴

Gramachnyk / Gromačnik

Iz isprave koju je 1297. sastavio Požeški kaptol svetog Petra doznajemo da je Petar iz roda bana Borića kupio zemlju Gromačnik od Rotalda, sina bana Rotalda.⁴⁹⁵ Petrovi sinovi Borić, Belud i Ivan nakon toga su je prodali Nikoli, sinu Inoče.⁴⁹⁶ Postojao je i istoimeni potok Gromačnik, koji je njom tekao.⁴⁹⁷ Jednim svojim dijelom protezala se do šume Mrsunje, odnosno do Save.⁴⁹⁸ Granica joj je na jednom dijelu prelazila preko stare ceste.⁴⁹⁹ Nalazila se sjeverozapadno od Slavenskog Broda.⁵⁰⁰

Brood / Brod

Posjed Brod nalazio se na mjestu današnjeg grada Slavenskog Broda.⁵⁰¹ Na njemu se nalazila utvrda istoga imena.⁵⁰² Spominje se 1489. godine u ugovoru koji je sklopljen između

⁴⁸⁹ ...*predii sui nomine Golgoha...*, CD V, 94-95.

⁴⁹⁰ ...*particulam terre sue empticie Pechne vocate...*, CD VI, 377.

⁴⁹¹ Csánki, *Magyarország*, 422., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 169., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 24.

⁴⁹² ...*ad facies possessionis Gradistya et suarum pertinenciarum in comitatu de Posoga existencium...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

⁴⁹³ Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

⁴⁹⁴ Idem, 326-327.

⁴⁹⁵ CD VII, 152-153.

⁴⁹⁶ Karbić, „Rod Borića bana“, 160.

⁴⁹⁷ ...*in qua est Gramachnyk potoka...*, CD VI, 377., ... *et ibi prope est fons, qui dicitur Gramachnikfew in ipsa terra...*, CD VII, 152-153.

⁴⁹⁸ ... *usque ad Zawam protenditur.*, CD VII, 152-153.

⁴⁹⁹ ...*ad viam antiquam...*, CD VII, 152-153.

⁵⁰⁰ Csánki, *Magyarország*, 410., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 81., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 13.

⁵⁰¹ Csánki, *Magyarország*, 402., Bösendorfer, *Crtice*, 132., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 201.

Bekefija i Berislavića Veličkih o međusobnom nasljeđivanju,⁵⁰³ te ponovno iste godine, kad su Berislavići uvedeni u spomenuti posjed.⁵⁰⁴ Godine 1536. sastavljena su izvješća s bojišnice u kojima stoji da Osmanlije prelaze Savu kod Broda, ali da kršćanske snage ne pružaju otpor.⁵⁰⁵ Iste godine (1536.) Brod se spominje i u pismu biskupa Šimuna Erdödyja u kojem se govori o situaciji na prostoru koji je osvojila neprijateljska osmanlijska vojska.⁵⁰⁶

Owar / Vetus Castrum / Stari grad

Posjed *Owar* nalazio se jugoistočno od Požege, točnije na prostoru zapadnog dijela današnjeg Slavenskog Broda. Do danas mu se ime sačuvalo u nazivu naselja Brodski Varoš.⁵⁰⁷ Nalazio se između vode zvane Mrsunja i Save.⁵⁰⁸ U izvorima mu je naziv zabilježen i u latinskom i u mađarskom obliku – *Owar* i *Vetus Castrum*.⁵⁰⁹ Na njemu se nalazilo istoimeno selo koje je preraslo u trgovište,⁵¹⁰ u kojem je vjerojatno bilo smješteno i središte župe koja se spominje u ispravama.⁵¹¹

Owar je bio u vlasništvu jednog ogranka roda bana Borića, Berislavića Grabarskih.⁵¹² Dana 8. lipnja 1464. kraljevski sudac izdao je naredbu Požeškom kaptolu da Nikolu Deževa, Ivana i Martina uvede u založene posjede, među kojima se spominje i *Owar*, što je i učinila 6. kolovoza iste godine.⁵¹³ Ivan Čeh Levanjski osporavao im je pravo na njega i tužio Ivana Berislavića Grabarskog da bespravno uživa neke posjede i trgovište *Owar* s prihodima od taksi.⁵¹⁴ Unatoč tome, palatin Mihael Orzag de Gwth pozvao je samostan ivanovaca iz Stolnog Biograda 1483. da Berislaviće Grabarske uvede u posjede Tekić i *Owar*, što su redovnici i učinili nekoliko mjeseci kasnije (1484.), te su taj čin potvrdili još jednom ponovnim izdavanjem isprave o uvođenju u posjed 1485. godine.⁵¹⁵ Naredbom kralja

⁵⁰² ...quod post expugnationem castris Brood..., Buturac, *Pisani spomenici*, 382-383.

⁵⁰³ *puta Brod*, Buturac, *Pisani spomenici*, 335-337.

⁵⁰⁴ *Idem*, 337-338.

⁵⁰⁵ *Idem*, 379.

⁵⁰⁶ *Idem*, 382-383.

⁵⁰⁷ Bösendorfer, *Crtice*, 127., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 22-23., Karbić, „Rod Borića bana,“ 164.

⁵⁰⁸ ...ut medietas silue inter aquam Moruzna vocatam et aquam Zawa existentis in solitis prouentibus..., CD VI, 14-15., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 22-23.

⁵⁰⁹ Najbolji primjer su računi prikupljanja papinske desetine od 1332 do 1335. gdje se spominje u obje varijante., Buturac, *Pisani spomenici*, 172., 174.

⁵¹⁰ Godine 1396. Spominje se *villa Owar*, a 1481 *opidum Owar*. Usporedi ZsO sv.1: br. 4284. i Buturac, *Pisani spomenici*, 326-327.

⁵¹¹ Buturac, *Pisani spomenici*, 172., 174.

⁵¹² Buturac, *Pisani spomenici*, 316-318., 352-353., Karbić, „Rod Borića bana,“ 164-165.

⁵¹³ *Idem*.

⁵¹⁴ ...opidum Owar ac tributum antedictum eodem exigi solitum..., Buturac, *Pisani spomenici*, 326-327.

⁵¹⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 331.

Vladislava zapovjedbno je i Bosanskom kaptolu 22. ožujka 1498. da učini isto,⁵¹⁶ nakon što je sam kralj izdao darovnicu 1498.⁵¹⁷ Nadalje, u računima papinske desetine prikupljane između 1332. i 1335. nailazimo na dvije natuknice koje se odnose na župu na teritoriju ovog posjeda.⁵¹⁸

Horcica / (H)ruščica

Posjed imenom (H)ruščica nalazio se istočno od Slavenskog Broda,⁵¹⁹ nedaleko od posjeda Tomice.⁵²⁰ Prvi ga put pronalazimo u popisu papinske desetine 1332. godine, kada se spominje i svećenik Ivan, koji je vodio tamošnju župu.⁵²¹ Iz isprave palatina Ladislava Gorjanskog nastale 7. veljače 1455. doznajemo da Ivan Korodanski poziva plemiće koji drže u zalogu neke njegove posjede, između ostalog i Gornju (H)ruščicu, da ih otkupe.⁵²² Nakon toga spominje se još jednom, 1498. godine, kada je došla u ruke Berislavića Grabarskih.⁵²³

Tunnicha / Tomica

Posjed Tomica nalazio se sjeveroistočno od Slavenskog Broda.⁵²⁴ Kralj Bela IV. potvrdio je 1244. godine posjede Bosanske biskupije. U opisu njihovih granica spominje se i zemlja *Tunnicha* u vlasništvu Tolisa i njegove braće iz roda bana Borića, a nalazila se na zapadnoj granici rečene biskupije.⁵²⁵ Iz isprave nastale 1422. godine doznajemo da je posjed prešao u ruke Nikole Tretula, koji ga je s jedanaest selišta ostavio svojim kćerima Katarini, supruzi Petra Čeha Levanjskog, i još neudanoj Barbari, a one su ga predale na upravljanje spomenutom Petru.⁵²⁶ On je pak nekoliko godina nakon toga (1443.) mačvanskom banu i požeškom županu Ivanu Korodanskom predao utvrde Nevnu i Orljavac s posjedima Tomicom

⁵¹⁶ Buturac, *Pisani spomenici*, 352-353.

⁵¹⁷ Idem, 351-352.

⁵¹⁸ *Item Dyonisius sacerdos de Veteri Castro XIX banales./ Item Dyonisius sacerdos de Owar solvit XXV banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172. i 174.

⁵¹⁹ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 13.

⁵²⁰ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 185.

⁵²¹ *Item Iohannes sacerdos de Horcica XIII banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 173.

⁵²² Buturac, *Pisani spomenici*, 305.

⁵²³ Idem, 350-351.

⁵²⁴ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 224., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 34., Karbić, „Rod Borića bana“, 157., 165.

⁵²⁵ *...est commetanea terra Tolys cum fratribus et cognatis generationis Borich bani Tunnicha vocata...*, CD IV, 237.

⁵²⁶ Buturac, *Pisani spomenici*, 268.

i Hrušćicom koje je dobio na upravljanje.⁵²⁷ Taj čin je potvrdio i Nikola Iločki 1454. godine.⁵²⁸ Očito je da je došlo do velikog spora oko rečenih posjeda, jer je već sljedeće godine (1455.) Ladislav Gorjanski, po molbi Ivana Korodžanskog, naredio Bosanskom kaptolu da sazove sve plemiće koji drže u zalogu spomenuta imanja.⁵²⁹ Može se zaključiti da je Ivan Korodžanski svoje posjede prodao Berislavićima, jer je već 1470. godine iz međusobnog ugovora o nasljeđivanju između Berislavića Grabarskih i Bekefija vidljivo da ih je posjedovala spomenuta plemićka obitelj.⁵³⁰ Spor se nastavio i dalje. Tako su se 1481. pred kraljevskim sudom zbog rečene zemlje ovaj put nalazili Ivan Čeh Levanjski i Berislavić Grabarski.⁵³¹ Očito je da nije cijeli posjed Tomica bio do tada u rukama Berislavića, jer je Bernardin, sin pokojnog Pavla Herczegha *de Zekchew*, pred Požeškim kaptolom 1483. godine prodao svoj dio Tomice i još nekih posjeda Ivanu Berislaviću Grabarskom i njegovom sinu Franji, Ivanu i Nikoli, sinovima pokojnog Martina Berislavića te Franjinom sinu Stjepanu.⁵³² Berislavići su napokon 1498. dobili priznanje kralja Vladislava za sporne posjede,⁵³³ a Bosanski kaptol sljedeće ih je godine i službeno uveo u posjed.⁵³⁴

Bwkowya / Bukovlje

Bukovlje se nalazilo u blizini posjeda Tomice, sjeverno od Slavenskog Broda.⁵³⁵ Prema poznatim izvorima, bilo je u vlasništvu Berislavića Grabarskih krajem XV. stoljeća.⁵³⁶ Spominje se 1498. i 1499. godine u tri isprave koje nam svjedoče da ga je kralj Vladislav darovao spomenutoj plemićkoj obitelji uz posjede Tekić, *Boroschyan*, Slobodnicu, Ruševo, Migalovce, *Hwalkowcz*, *Kochanowcz*, Tomicu, Vrbovu, *Podbrazgye*, Koprivnu i *Wranowcz*.⁵³⁷

⁵²⁷ Idem, 281.

⁵²⁸ ...*item tres possessiones Hrwsycza appellatas necnon Tomycza, Koczanowcz, Hwalkocz et Migalocz vocatas in Posega comitatibus existentes...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 298.

⁵²⁹ *Dicitur nobis in persona magnifici Iohannis de Korogh, bani Machoviensis, quod ipse quedam castra sua Newna et Oryawa ac opida similiter Newna et Oryawa, item possessiones Odolya, Tomycza, Felsewhrwstycza, Kezopsewhrwstycza, Alsohrwsthycza, Kaczanocz, Iwankazenthgywrgh, Dorecz et Balynthfalwa vocatas omnino in de Walko et posega comitatibus existencia...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 305.

⁵³⁰ Buturac, *Pisani spomenici*, 321-322.

⁵³¹ Idem, 326-327.

⁵³² Idem, 330.

⁵³³ Idem, 350-351.

⁵³⁴ Idem, 352-353.

⁵³⁵ Csánki, *Magyarország*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 34., Buturac, *Pisani spomenici*, 399.

⁵³⁶ Buturac, *Pisani spomenici*, 350-351., 351-352., 352-353.

⁵³⁷ Idem.

5.4. Posjedi istočnog dijela Požeške županije

U posjede istočnog dijela Požeške županije ubrajaju se oni koji su bili smješteni većinom na obroncima Krndije. Najistočniji posjedi činili su granicu s Vukovskom županijom. Za razliku od zapadne i južne granice, koje su bile definirane rijekama *Lesnissom* i Savom, te sjeverne, definirane bilom Papuka, ovaj predio nije bilo strogo geografski odjeljen od susjedne županije. Prelazila je bilo Krndije na istočnu stranu.

Gradista / Gradište

Posjed Gradište nalazio se sjeveroistočno od Požege u susjedstvu cistercijske opatije u Kutjevu.⁵³⁸ Na njemu je bilo smješteno istoimeno slobodno selo.⁵³⁹ Ono je kasnije preraslo u trgovište.⁵⁴⁰ Ovdje se nalazila i drvena utvrda.⁵⁴¹ Bilo je središte župe svetog Nikole. U vrijeme prikupljanja papinske desetine oko 1335. godine na čelu joj je bio svećenik Petar.⁵⁴² Iz reambulacije granice, koju je 1330. po nalogu kralja Karla Roberta izvršio Požeški kaptol, doznajemo da je među između posjeda Kutjevo i Gradište jednim dijelom, onim sjevernim, činila *magna via*,⁵⁴³ a na jug se zemlja prostirala do toka rijeke Lonđe.⁵⁴⁴

Prilikom opisa međa zemlje Hursove 1251. spominje se kao susjed zemlja crkve svetog Nikole.⁵⁴⁵ Ako usporedimo taj izvor s onim iz 1330. godine, možemo zaključiti da je riječ o istom posjedu.⁵⁴⁶ U ispravi kojom je dvorski sudac Jakov de Scepus Nikolu, sina Tominog, iz Predešince uveo u spomenuti posjed 1378. spominju se plemići svetog Nikole, odnosno plemići iz Gradišta.⁵⁴⁷ Očito je, dakle, da je titular crkve bio vrlo poznat, te je

⁵³⁸ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 78.

⁵³⁹ CD IX, 504-506.

⁵⁴⁰ Buturac, *Pisani spomenici*, 376-377., Andrić, Podgorje Papuka i Krndije...(treći dio), 114.

⁵⁴¹ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 78., Buturac, *Pisani spomenici*, 38-39., 253-254., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 12.

⁵⁴² *Item Petrus sacerdos cantoricus de Santo Nicolao de Grasticha XX banales solvit.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172.

⁵⁴³ *...et venit ad magnam viam...*, CD IX, 504-506.

⁵⁴⁴ *...et caddit in Lopsam, et per eamdem aquam Lobsa(!) versus occidentem eundo venit ad terram Michaelis filii Thome, ubi exit de Lopsa et cadit in fluvium Gothow...*, CD IX, 504-506.

Iz teksta se može iščitati kako se Lonđa ulijevala u Kutjevačku rijeku. Danas kažemo da se Kutjevačka rijeka ulijeva u Lonđu. Na to prvenstveno možemo gledati kao na ekološki problem jer postoji mogućnost da je u vrijeme Kutjevačka rijeka bila bogatija vodom od Lonđe. S druge strane, hijerarhija tekućica odraz je kulturološkog i tradicijskog nasljeđa toga razdoblja. Usporedi s Andrić, „Prilog srednjovjekovnoj topografiji,“ 79-80.

⁵⁴⁵ *...ubi est meta prope ad ecclesiam que fun data est sub titulo sancti Nicolai...*, CD IV, 476-477.

⁵⁴⁶ CD IX, 504-506.

⁵⁴⁷ *...Gregorio filio Demetrii de Berchyn, Stephano filio Pauli, Demetrio filio Dragah, Nicolao, Johanne et Benedicto filiis Iwanch, nobilibus de Sancto Nicolao...*, CD XV, 386-395.

tamošnjem narodu bilo općepoznato da je zemlja svetog Nikole isto što i posjed Gradište. Tijekom 15. stoljeća ipak je prevladalo korištenje naziva Gradište. Tako u ispravi iz 1424. susrećemo kao svjedoke prilikom nekih sudskih sporova između lokalnog plemstva Nikolu, sina Ivanova, i Petra *de Lindwa* s posjeda Gradište.⁵⁴⁸ Iz isprave Varaždinskog kaptola nastale 1413. godine vidimo da su vlasnici posjeda postali članovi obitelji Dras.⁵⁴⁹ Gradište se spominje po zadnji put u rukama zapadnih snaga 26. svibnja 1535. godine, kada ga je zajedno sa svim njegovim pripadnostima kralj Ferdinand Habsburški ustupio Stjepanu Tahiju.⁵⁵⁰ Osmanlije su ga zauzele u razdoblju od 15. rujna do 6. studenog 1536. godine. U tom periodu osvojeni su i Đakovo, Gorjani, Podgorač i Orahovica.⁵⁵¹

***Cheglyn* / Čaglin**

Posjed Čaglin prvi se put spominje 1250. godine. Iz opisa njegovih granica doznajemo da se nalazio u susjedstvu Gradišta (*terre castris de Gradista*) i Ljeskovicice (*Lisnoanoga*). Međa sa spomenutom zemljom Gradište dijelom je išla nekom cestom, a iz istog dokumenta doznajemo da je ovdje tekla rijeka Londža (*ad Lubszam*).⁵⁵² Godine 1435. spominje se kao trgovište.⁵⁵³ Njegov se naziv sačuvao u današnjem imenu sela Čaglin jugozapadno od Našica, odnosno sjeveroistočno od Požege.⁵⁵⁴ Na njegov spomen nailazimo u ispravi iz 1330. prilikom opisa međa susjednog mu, već spomenutog, posjeda Gradište.⁵⁵⁵

***Lezkowycha* / Ljeskovica**

Ljeskovica se nalazila u istočnom dijelu Požeške županije, točnije jugoistočno od cistercijskog posjeda Kutjevo na širem prostoru gdje se i danas nalazi istoimeno naselje.⁵⁵⁶ Najranije se spominje u 1250. godine, kada je zabilježena pod imenom *Lisnoga*.⁵⁵⁷ Nakon

⁵⁴⁸ ...*iobagiones Nicolai, Iohannis et Petri de Lindwa in possessione Gradischa*.... Buturac, *Pisani spomenici*, 269-270.

⁵⁴⁹ Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

⁵⁵⁰ Idem, 376-377.

⁵⁵¹ Idem, 383.

⁵⁵² Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 6.

⁵⁵³ Csánki, *Magyarország*, 394. Heller, *Comitatus Poseganensis*, 36.

⁵⁵⁴ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 36.

⁵⁵⁵ CD IX, 504-507.

⁵⁵⁶ Csánki, *Magyarország*, 416., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 126., Buturac, *Pisani spomenici*, 38., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 18.

⁵⁵⁷ ...*terra Lisnoga*..., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 17.

toga, javlja se ponovno 1325.⁵⁵⁸ Četiri godine kasnije (2. lipnja 1329.) doznajemo da je Mihajlo Samsonov, vlastelin iz Ljeskovice prodao Demetriju Aleksandrovu iz Našica svoje selo Biharinec.⁵⁵⁹ Nekoliko dana kasnije (11. lipnja 1329.) kralj Karlo naredio je Požeškom kaptolu da uvede Demetrija u posjed Ljeskovicu, a ne samo u spomenuto selo.⁵⁶⁰ Nedugo zatim (2. srpnja 1329.) cijeli je posjed došao u ruke spomenutog Demetrija zajedno s obradivim površinama, šumama, livadama, vinogradima i selom *Dragynoch*.⁵⁶¹ Pri tome je ponovno naglašeno Demetrijevo vlasništvo nad selom Biharincem.⁵⁶² Granicu Ljeskovice činila je djelomično velika cesta, idući od zapada prema istoku.⁵⁶³ Iz reambulacije posjeda doznajemo da je susjedni posjed bila Londžica, uz koju je također tekla spomenuta cesta.⁵⁶⁴ Iz 1336. godine sačuvana je oporuka istog plemića (Demetrija) koji je nakon smrti Ljesnicu ostavio kćeri Kati, udanoj za magistra Lovru, sina Nikole Bogovića.⁵⁶⁵ Nakon toga (1424.) došlo je do sporova oko posjeda između plemića na posjedima Ljeskovicica i Londžica. To doznajemo iz isprave palatina Nikole Gorjanskog, koji je Požeški kaptol pozvao na posredovanje pri smirivanju situacije.⁵⁶⁶

Lobsycha / Lobsika / Londica

Lobsika, odnosno današnja Londica, nalazila se na sjeveroistoku srednjovjekovne Požeške županije. Na njezinom teritoriju izvire rijeka Londža.⁵⁶⁷ Buturac je smatrao da je posjed dao ime rječici,⁵⁶⁸ ali izglednije je tumačenje prema kojem tekućice daju ime okolnom prostoru.⁵⁶⁹ Njihov se naziv, ili njegov korijen, zadržava duže kroz vrijeme nego što je slučaj s dijelom zemlje koji se veže uz sustav gospodarenja u nekom vremenu.

Zemlja Londica spominje se prvi puta u poznatim nam izvorima 2. lipnja 1329. u dokumentu koji izdaje Požeški kaptol prilikom opisa dijela međa posjeda Ljeskovice, koji

⁵⁵⁸ ...terra Lezkowicha..., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 17.

⁵⁵⁹ CD IX, 462-463.

⁵⁶⁰ CD IX, 465.

⁵⁶¹ ...scilicet a parte possessionis Nekche vocate metis infracriptis ab alia possessione sua Lezkowycha vocata separadndo et distiguendo cum omnibus utilitatibus et pertinenciis suis, scilicet terris arabilibus, silvis, fenetis, vineis cultis et incultis et cum sessione ville Dragynoch vocate..., CD IX, 474-475.

⁵⁶² ...magistri Demetrii domini sui prescriptam villam Byharynoch vocatum cum populis in eadem habitis..., CD IX, 474-475.

⁵⁶³ ...in Barazda ubi iuxta magnam viam est meta terrea..., CD IX, 474-475.

⁵⁶⁴ ...et incipit habere commetaneitatem cum terra Lobsycha vocata..., CD IX, 474-475.

⁵⁶⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 177.

⁵⁶⁶ Idem, 269-270.

⁵⁶⁷ Csánki, *Magyarország*, 416., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 232., Buturac, *Pisani spomenici*, 38., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 24.

⁵⁶⁸ Buturac, *Pisani spomenici*, 38.

⁵⁶⁹ Degmandžić, „Požega i okolica“, 104.

dobiva Demetrije, sin Aleksandrov, iz Našica.⁵⁷⁰ Stoljeće kasnije, točnije 1424. godine, palatin Nikola Gorjanski zatražio je od Požeškog kaptola da se ispituju sukobi između plemića s Ljeskovice i Londice⁵⁷¹, pri čemu su navedeni plemići koji koriste naziv posjeda kao pridjevnik svom imenu.⁵⁷² U pismu nastalom 8. srpnja 1436. palatina Lovre Hédérwaryja Požeškom kaptolu, kojim se nalaže da ova institucija uvede u posjed Imrevce (*Emrehpaka*) magistra Tomu iz Nevne, spominje se kao svjedok Grgur iz Lobsike.⁵⁷³

Dobrogros / Dobrogošće

Spomen Dobrogošća nailazimo na dva mjesta u popisu papinske desetine, pri čemu se spominje svećenik Petar.⁵⁷⁴ Osim toga, u ispravi Bosanskog kaptola iz 1448. godine susrećemo plemića Ivana od Dobrogošća (*Iohanne de Dobragosthya*), koji je susjed posjedu Paka.⁵⁷⁵ Naziv Dobrogošće sačuvan je do danas u imenu sela koje se nalazi istočno od Čaglina, odnosno sjeverno od Slavenskog Broda.

Rybnyak / Ribnjak

Ribnjak se nalazio sjeverno od Ruševa.⁵⁷⁶ Bio je u vlasništvu Berislavića Grabarskih. Spominje se 1464. godine, kada Požeški kaptol uvodi Nikolu, Ivana i Martina u posjede među kojima se nalazio i on.⁵⁷⁷ Treba ga razlikovati od istoimenog posjeda koji je bio smješten kod Podvrškog.⁵⁷⁸

⁵⁷⁰ ... *incipit habere commetaneitatem cum terra Lobsycha vocata...*, CD IX, 474-475.

⁵⁷¹ *Lobsicza*, Buturac, *Pisani spomenici*, 269.

⁵⁷² Mihael, sin Grgura, *de Lobyca* i Ivan Frank *de Lobsicza*, Buturac, *Pisani spomenici*, 269.

⁵⁷³ *Georgius de Lobsycha*, Buturac, *Pisani spomenici*, 276-277.

⁵⁷⁴ *Item Petrus sacerdos de Dubchaca X banales./ Item Petrus Dobragros solvit solvit VII banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172-176., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 9.

⁵⁷⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 296.

⁵⁷⁶ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 186., Karbić, „Rod Borića bana“, 165.

⁵⁷⁷ Karbić, „Rod Borića bana“, 165.

⁵⁷⁸ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 186.

Mygalovch / Migalovci

Migalovci su srednjovjekovni posjed koji se nalazio u jugoistočnom dijelu Požeške županije u okoici Ruševa.⁵⁷⁹ Bio je u posjedu Levanjskih,⁵⁸⁰ zatim Korodanskih,⁵⁸¹ a nakon toga Berislavića Grabarskih.⁵⁸²

Oko Migalovaca vodio se spor 1450. godine. Sačuvana je žalba koju je Ladislav Čeh Levanjski sa svojim sinom Petrom uputio Požeškom kaptolu jer su, prema njegovim riječima, Katarina Tretul i Nikola, sin Nikole Tretula, pokušali zauzeti utvrdu i trgovište Orljavac i neke posjede, među kojima je bio Migalovac.⁵⁸³ Očito je da je Ladislav dobio nazad prisvojene posjede, jer neke od njih zajedno s Migalovcima založio Ivanu Korodanskom, što je 1454. godine potvrdio ban Nikola Iločki.⁵⁸⁴ Iste je godine sve založene posjede Čeh Levanjski prodao Korodanskom.⁵⁸⁵ Kralj Vladislav darovao je 1498. godine ovaj posjed Berislavićima Grabarskim.⁵⁸⁶

Dednareka / Dedinareka

Dedinareka se nalazila sjeveroistočno od Pleternice. Njezino se ime sačuvalo u imenu današnjeg sela Djedina Rijeka.⁵⁸⁷ Godine 1312. nalazila se u rukama Nikole, sina Stjepana de Hanua.⁵⁸⁸ U popisu papinske desetine tri puta susrećemo zapis o svećeniku iz Dedinareke u razdoblju od 1332. do 1335. godine. Prva dva puta riječ je o svećeniku Ivanu, a zatim o Pavlu.⁵⁸⁹

⁵⁷⁹ Csánki, *Magyarország*, 418., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 136-137., Bösendorfer, *Crtice*, 144., Buturac, *Pisani spomenici*, 38.

⁵⁸⁰ Buturac, *Pisani spomenici*, 298.

⁵⁸¹ Idem, 305.

⁵⁸² Idem, 350-351.

⁵⁸³ *...castrum et opidi Oryauawar vocati, ac possessionum Odolya, Owar, Thekygh, Hrusowa, Zalathnok, Boroschyan, Kochanovch, Mygalovch, Hwalkovch, Mihenowch, Kezepsuhnichycha Alohruchycha, Thomicha, Bukovya, Koprwna, Vrba, Berczkovch, Rupacha, Zathnycha et Cheznek vocatarum...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 296-297.

⁵⁸⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 298.

⁵⁸⁵ Idem, 305.

⁵⁸⁶ *...castrum Owar ac oppidum Owar nuncupatum necnon possessiones Thekych, Boroschyn, Zlobodnycza, Hrwsewa, Rwschycza, Mygalowcz, Hwalkowcz, Kochanowcz, Tomycza, Bwkowya, Warba, pobrazgye, Kopprywna et Wranowcz vocatas...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 350-351., 351-352.

⁵⁸⁷ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 51., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 6.

⁵⁸⁸ *...possessiones... in Dednareka et in Gutho de sancto Georgio...*, CD VIII, 313.

⁵⁸⁹ *Item Iohannes sacerdos de Sancto Michaeli de Divortha XV./ Item Iohanne sacerdos de Domiarykasolvit X banales./ Item Paulus de Dynnareke solvit VIII banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172-175.

Horsoua/Hursova/Ruševo

Posjed Hursova nalazio se oko današnjeg naselja Ruševo.⁵⁹⁰ Na međama posjeda nalazilo se križanje dvaju velikih cesta,⁵⁹¹ a širim područjem tekla je i rječica Hursova.⁵⁹² Iz računa nastalih prilikom prikupljanja papinske desetine doznajemo da se na ovom posjedu nalazilo središte župe, na čelu koje je u tom trenu bio neki svećenik Petar.⁵⁹³ Isprava iz 1251. godine kazuje nam da je svetac zaštitnik ove crkve bio sv. Nikola.⁵⁹⁴

Hursova se spominje 1250. godine kod opisa granica posjeda Slatnik.⁵⁹⁵ Godinu dana nakon toga Lambert, sin Razboja, u Ruševu je zamijenio svoju zemlju sa Zagrabom i Briciom.⁵⁹⁶ Godine 1422. Barbara i Katarina predale su, nakon smrti svoga oca Nikole Tretula, posjede koje su naslijedile Petru, Katarininom suprugu. Među spomenutim nekretninama nalazilo se i Ruševo s pet sela.⁵⁹⁷ Ove su plemkinje 1440. godine sklopile ugovor s Ladislavom Čehom Levanjskim o doživotnom uzdržavanju, a zauzvrat su mu predale posjede Stari Grad (*Owar*), Ruševo, Borošćan i Česnek.⁵⁹⁸ Ruševo ili Hursova, kao posjed Berislavića Grabarskih, bio je uvršten u ugovor o međusobnom nasljeđivanju između Grabarskih i Bekefija Veličkih.⁵⁹⁹ Taj ugovor potvrdio je 1489. kralj Matija.⁶⁰⁰

Naziv zemlje Hursove spominje se unutar imena ondašnjih stanovnika, bilo svećenika ili lokalnih plemića. Tako u izvorima susrećemo primjerice: *Lampertus de Hursoua*,⁶⁰¹ *Nicolaus filii Mark de Huruswa*,⁶⁰² *Petrus sacerdotus de Hwrzoa*⁶⁰³ i sl.

⁵⁹⁰ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 185., Engel, *Pozsega megye* (rukopis) , 14., Karbić, „Rod Borića bana“, 165.

⁵⁹¹ ... *ad magnam uiam, ubi enim est meta terrea; et per eandem uiam regreditur contra meridiem ac peruenit ad terram Alexandri et Paris in cacumine, ac peruenit ad aliam magnam uiam que transit predictam magnam uiam...*, CD IV 476-477.

⁵⁹² ...*tandem predictam aquam Hursoua recurrit...*, CD IV 476-477.

⁵⁹³ Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁵⁹⁴ ...*ubi est meta prope ad ecclesiam que fun data est sub titulo sancti Nicolai...*, CD IV 476-477.

⁵⁹⁵ ...*de inde in vicinitate eiusdem Horsova ad orientem ad hinc iuxta Dubovik ad mmeridiem...*, CD IV., 424-425.

⁵⁹⁶ ...*terram scilicet vulgariter nomine Hursova.*, CD IV., 476-477.

⁵⁹⁷ Buturac, *Pisani spomenici*, 268.

⁵⁹⁸ Idem, 280.

⁵⁹⁹ Idem, 321-322.

⁶⁰⁰ Idem, 335-337.

⁶⁰¹ CD IV., 424-425.

⁶⁰² Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 13.

⁶⁰³ Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

Kyspaka ili Szentkatalina / Mala Paka ili Sveta Katarina

Južno od Našica u srednjem vijeku nalazio se posjed Kispaka, koji u izvorima susrećemo još i pod nazivom Szentkatarina po titularu ondašnje župne crkve,⁶⁰⁴ a u kasnijem razdoblju srednjeg vijeka nalazimo ga pod nazivom Imrijevci.⁶⁰⁵ Na rečenom prostoru tekla je i rijeka istoga imena.⁶⁰⁶ S obzirom da se nalazio na samoj granici dvaju županija, ovaj je posjed ponekad bio uključen u Požešku, a ponekad u Vukovsku županiju.⁶⁰⁷

Kispaka se, odnosno titular crkve koja se nalazila na njoj, spominje u popisima papinske desetine između 1332 i 1335. godine.⁶⁰⁸ Dana 18. travnja 1435. Kaptol sv. Petra uveo je u posjed Paku Grubu, udovicu pokojnog Vuka, sina Mihalja iz Pake. Tom se činu protivio Gašpar Kaštelanović.⁶⁰⁹ Sljedeće godine (19. kolovoza 1436.) kupio ga je Toma iz Nevne sa svojom suprugom Katarinom.⁶¹⁰ Mala Paka spominje se ponovno 1448. godine, kada je Bosanski kaptol posvjedočio da je Ladislav Levanjski svom jobagionu Tomi Sartoru (krojaču) poklonio četiri selišta s ovog posjeda.⁶¹¹ O tome je bio obaviješten i mačvanski ban Ivan Korođanski, koji je posredovao da se spomenuti Ivan uvede u rečeni posjed.⁶¹² Iz sačuvanih dokumenata vidljivo je da je uvođenje Tome Sartora naišlo na veliki otpor lokalnog plemstva, točnije Alberta iz Svilne i Ladislava iz Vrbove, koji su nezakonito pokušali otjerati novog vlasnika i oduzeti mu nedavno stečenu zemlju.⁶¹³ Godine 1461. je Egidiije, sin spominjanog Tome, dao mužu svoje sestre Doroteje polovicu svih svojih posjeda, dva selišta u Maloj Paki-Zvjerinci, polovicu potkućnice i vinograda u Nevni, polovicu posjeda Mala Paka te dvije i pol selišta u Barazdi, sve u Požeškoj županiji.⁶¹⁴ Iz 1471. godine sačuvana nam

⁶⁰⁴ *...possessio Kyspaka alio nomine Zenthkathalena...*, Csánki, *Magyarország*, 420, Bösendorfer, *Crtice*, 146., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 88-89., Buturac, *Pisani spomenici*, 309-310., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 32.

⁶⁰⁵ *...Emrehpaka alio nomine Kyspaka nunccupate in comitatu de Posega existentes...*, ZsO sv. 1: br 4284., *...possessio Emrehpaka...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 277-278.

⁶⁰⁶ *...fluvium Paka nominatum...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 294-295.

⁶⁰⁷ *...in possessione ipsius exponentis Kyspaka, alio nomine Zenth Kathalena vocata, in comitatu de Posega existi...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 309-310. *...dicte possessionis Kyspaka in dicto comitatu de Valko existentes...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 323.

⁶⁰⁸ *Item Bench sacerdos de Sancta Katherina XII banales./ Item Hench sacerdos capalle Sancte Katarine solvit XV banales.* Buturac, *Pisani spomenici*, 173-174.

⁶⁰⁹ Buturac, *Pisani spomenici*, 276.

⁶¹⁰ Idem. 277-278.

⁶¹¹ *...quasdam quator sessiones iobagionales in porcione sua Kyspaka vocata...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 294-295.

⁶¹² *...aliss absentibus homo regius ad facies prascriptarum quatur sessionum mardurinalium in dicta possessione Paka existencium...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 295-296.

⁶¹³ Buturac, *Pisani spomenici*, 309-310.

⁶¹⁴ Idem, 315.

je još jedna isprava kralja Matije Korvina, kojom se potvrđuje da je posjed Mala Paka u vlasništvu Tome Sartora i njegovih nasljednika, sina mu Egidija i kćeri Doroteje.⁶¹⁵

Dubowyk / Dubovik

Južno od današnjeg naselja Ruševo u srednjem vijeku bio je posjed Dubovik.⁶¹⁶ Na njemu se nalazila crkva sv. Benedikta.⁶¹⁷ Godine 1250. spominje se kao posjed pripadnika roda Borića bana kod opisivanja granica zemlje Slatnik.⁶¹⁸

5.5. Posjedi središnjeg dijela Požeške županije

Pod središnjim dijelom Požeške županije u ovom radu smatra se prostor oko današnjih gradova Požege i Pleternice. Posjedi ovoga dijela nalazili su se na sjevernim obroncima uzvišenja koje danas nazivamao Požeška gora, a koje je činilo prirodnu barijeru prema Posavini i uz srednji tok rijeke Orpljave.

Dolacz / Dolac

Posjed Dolac nalazio se oko današnjeg naselja Dolac.⁶¹⁹ Bio je u vlasništvu obitelji Čeha Levanjskih, a zatim Korodžanskih.⁶²⁰ O tome nam svjedoče isprave Nikole Iločkog i kralja Ladislava, koji 1454. godine potvrđuju da je Ladislav Čeh Levanjski predao banu Ivanu Korodžanskom neke posjede, među kojima je i Dolac. Nakon toga došao je u ruke Stjepana Veličkog *de Radowancz*, pa ga je on založio Stjepanu Tahiju 1535. godine.⁶²¹

Bereztolch / Brestovac i Zenthmarton / Sveti Martin

Srednjovjekovni posjedi Brestovac i Sveti Martin nalazili su se na širem području današnjeg sela Brestovac, dok se toponim Sveti Martin izgubio.⁶²² Ova su dva posjeda bila u

⁶¹⁵ Idem, 323.

⁶¹⁶ Csánki, *Magyarország*, 405, Bösendorfer, *Crtice*, 134., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 61-62., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 9.

⁶¹⁷ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 61-62.

⁶¹⁸ *...Berizlai de Dubowyk... ab hinc iuxta Dobouik (!) ad meridiem...*, CD IV., 425.

⁶¹⁹ Csánki, *Magyarország*, 406., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 54-55., Buturac, *Pisani spomenici*, 42.

⁶²⁰ Buturac, *Pisani spomenici*, 299-300, 301-302.

⁶²¹ Idem, 375.

⁶²² Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 3.

vlasništvu roda bana Borića, ali kupio ih je od njih župan Bach još prije 1273. godine.⁶²³ Iz popisa papinske desetine doznajemo da je Brestovac bio središte župe, a župnik mu je bio neki Nikola.⁶²⁴

Dokumenti iz 1294. i 1335. godine spominju zajedno posjede Brestovac i Sveti Martin.⁶²⁵ U ispravi nastaloj 10. studenog 1302. pri Zbornom kaptolu svetog Petra, kojom je Nikola iz Lipje, Ivanov sin, prodao svoj posjed Završje Ivanu, sinu župana Ipolita, spominje se isključivo Brestovac i istoimeni potok prilikom opisa međa.⁶²⁶

Zauarsya / Završje

Posjed Završje nalazio se na širem prostoru današnjeg naselja Završja Požeškog, koje se nalazi zapadno od grada Požege.⁶²⁷ Prostirao se uz tok rijeke Orljave,⁶²⁸ a na samoj se granici nalazilo selo *Gurbunyk*.⁶²⁹ Osim spomenutog naselja, na njemu se nalazilo i istoimeno selo Završje.⁶³⁰ Velika cesta također je prolazila tim prostorom. Osim toga, u opisu njegovih granica spominju se još neke ceste od lokalnog značaja.⁶³¹ Graničio je sa zemljom Brestovac, a granicu im je činio potok Brestovac na zapadu.⁶³²

Lyppye / Lipje

Lipje se nalazilo nešto zapadnije od Požege. Danas se na njegovom prostoru nalazi selo Stara Lipa, koje je gotovo stopljeno s gradom.⁶³³ Kao posjed, Lipje se prvi put u poznatim nam dokumentima spominje 1305.⁶³⁴ Godine 1310. njegov vlasnik Nikola Ivanov iz Požege naveden je kao susjed templarske zemlje koju ugarski kralj Andrija dodjeljuje

⁶²³ Karbić, „Rod Borića bana“, 163.

⁶²⁴ *Item Nicolaus de Brestog solvit III grossos.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁶²⁵ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 3.,

⁶²⁶ *...predictam terram Brestowch peruenit ad quendam nullum (!) Brestowch pataka vocatum...*, CD VIII 38-39.

⁶²⁷ Buturac, *Pisani spomenici*, 43., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 249., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 26-37.

⁶²⁸ *...Prima meta incipit iuxta aquam Oryaua dictam...*, CD VI, 702-703.

⁶²⁹ *...villam Gurbunyk...*, CD VI, 702-703.

⁶³⁰ CD VIII, 38-39.

⁶³¹ *...ad quendam magnam viam vbi est meta terrea, inde vadit vltra magnam viam et per quendam semitam vadit et peruenit ad priorem metam et ibi terminantur...*, CD VI, 702-703.

⁶³² *...ad aquilonem iuxta predictam terram Brestowch vocatam descendit ad quendam vallem, inde iuxta predictam terram Brestowch peruenit ad quendam nullum (!) Brestowch pataka vocatum ...*, CD VIII, 38-39.

⁶³³ Csánki, *Magyarország*, 416, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 124., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 18.

⁶³⁴ *possessio Lypia*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 18.

Aleksandru iz roda Aba.⁶³⁵ Na njega nailazimo i osam godina ranije (1302.), kada je prodao svoj posjed Završje.⁶³⁶

Posaga/Požega

Posjed Požega zauzimao je prostor grada koji se razvio kao podgrađe utvrde i njegove bliže okolice, pa će o tome više riječi biti u sljedećem poglavlju.

Thekygh / Tekić

Srednjovjekovni posjed Tekić nalazio se na mjestu današnjeg istoimenog sela, koje je smješteno istočno od Požege.⁶³⁷ Bio je u vlasništvu Berislavića Grabarskih, Levanjskih i Korodanskih.⁶³⁸ Tekić se spominje u poznatim nam izvorima 25. srpnja 1450., kada je Ladislav Čeh Levanjski zajedno sa sinom Petrom prosvjedovao jer su Katarina, rođena Tretul, i Nikola Firentinac, unuk Nikole Tretula, pokušali preuzeti njihovu utvrdu Orljavac i posjede Tekić, Ruševo, Slatnik, *Boroschyan*, *Kochanovch*, Migalovac, *Hwalkovch*, *Mihenowch*, *Kezepsuhnichycha*, *Alsohruchycha*, Tomicu, Bukovje, Koprivnu, Vrbovu, *Berczkovch*, *Zathnych* i *Cheznek*.⁶³⁹ Godine 1464. kraljevski sudac naredio je Požeškom kaptolu da uvede Berislaviće Grabarske, Nikolu, Deževa, Ivana i Martina, u neke posjede, među kojima je Tekić.⁶⁴⁰ Kako se može zaključiti iz sačuvanih isprava, nakon toga je došlo do spora oko posjeda u koje su Berislavići uvedeni. Vodio se sud pred kraljevskim sucem Stjepanom između Ivana Čeha Levanjskog i Ivana Berislavića Grabarskog.⁶⁴¹ Sudac je očito presudio u korist Berislavića jer su 1483. uvedeni u posjede Owar i Tekić s njihovim pripadnostima.⁶⁴² Petnaest godina nakon toga (1498.) kralj Vladislav u svoje je ime darovao posjede o kojima je prethodno bilo riječi. Blatka se spominje kada je kralj Bela dao Filipu i Lovrincu od roda

⁶³⁵ ...*in concambium cuiusdam possessionis Nicolai filii Iwan in Posega existentis Lypia vocate... ut eandem possessionem Lypia...*, CD VIII, 263-264.

⁶³⁶ ...*magister Nicolaus filius Iwan de Lyppye...*, CD VIII, 38-39.

⁶³⁷ Csánki, *Magyarország*, 428, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 220., Bösndorfer, *Crtice*, 153., Buturac, *Pisani spomenici*, 40.

⁶³⁸ Buturac, *Pisani spomenici*, 40., Karbić, doktorat, 164.

⁶³⁹ Buturac, *Pisani spomenici*, 297.

⁶⁴⁰ Idem, 316.

⁶⁴¹ Idem, 326-327.

⁶⁴² ...*possessionum Owar et Thekych, pertinenciarumque earundem, vicinis et commetaneis ipsarum universis inibi legitime convocatis et presentibus...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 331., 333-334.

Rada nekoliko zemalja u Požeškoj županiji. Graničio je s posjedom samostana u Kutjevu.⁶⁴³ Heller smatra da je to današnje Blacko pored Jakšića.⁶⁴⁴

Oryaucha / Orljavica

U srednjem vijeku postojao je posjed Orljavica istočno od Požege, oko današnjeg naselja Kuzmice.⁶⁴⁵ Na njemu se nalazilo istoimeno selo Orljavica.⁶⁴⁶ Posjed se dijelio na Gornju i Donju Orljavicu (*Felsew et Alsoworyanycha*).⁶⁴⁷ Posjed se spominje zajedno s Gradištem 1330. godine, kada je kralj Karlo Robert potvrdio njihove međe dok su bili u vlasništvu Nikole, sina Giletovog.⁶⁴⁸

Grabaria / Grabarje

Osim posjeda Grabarje koje se nalazilo oko Slavonskog Broda i bilo sjedište Berislavića Grabarskih, postojalo je i Grabarje nedaleko Pleternice, koje je zadržalo naziv u današnjem istoimenom selu.⁶⁴⁹ Godine 1326. spominje su unutar imena tamošnjih plemića.⁶⁵⁰

Sciuunna / Svilna

Na širem prostoru današnjeg sela Svilne u srednjem se vijeku nalazio istoimeni posjed. Prostirao se istočno od Pleternice.⁶⁵¹ Na njemu je bilo župno središte za koje doznajemo kad se Emerik iz Svilne, sin Ivana, tužio na lokalnog župnika Grgura 1464. godine, a vikar Pečuške biskupije Vidom Huendlerom naredio istragu Bosanskom kaptolu.⁶⁵² Csánki i Heller

⁶⁴³ ...incipit commetari cum terra ecclesie de Kothoa..., CD IV, 433-436.

⁶⁴⁴ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 19.

⁶⁴⁵ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 20-22.

⁶⁴⁶ ...duas villas Orioche et Berezenyche uocatas in comitatu de Posega existentes ..., CD VI., 627-628.

⁶⁴⁷ ZsO sv. 1: br. 4978.

⁶⁴⁸ ...eiusdem magistri Nicolai Oriaycha et Gradišća vocatarum convocacione legitima conmetaneorum..., CD VI, 505-507.

⁶⁴⁹ Bösendorfer, *Crtice*, 409., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 76., Buturac, *Pisani spomenici*, 39.,

⁶⁵⁰ ...Jacob et Stefanus fili Desew ac Nicolaus filius Nicolai filiorum Berizlai, nobiles de Grabaria..., Engel, rukopis, 11.

⁶⁵¹ Csánki, *Magyarország*, 428., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 217., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 34.

⁶⁵² ...nobis Nobilis vir Emericus filius Johannis de Zwynna: quomodo discretus vir Dominus Georgius plebendus de eadem Zwynna duos suos parochianos..., Buturac, *Pisani spomenici*, 318.

navode da je postojala Gornja Svilna (*Felseuzwynna*),⁶⁵³ što podrazumijeva postojanje i Donje Svilne (*Alsö Zwynna*).

U poznatim nam izvorima posjed Svilna spominje se nekoliko puta. Pravo na ubiranje kunovine s njega dobio je od kralja Karla 11. studenog 1311. godine Nikola, sin Elizeja Požeškog, u čijem je vlasništvu i bio.⁶⁵⁴ Iz isprave koju je izdao Bosanski kaptol 1470. doznajemo da je ovaj posjed bio u vlasništvu Berislavića Grabarskih, koji su tom prigodom sklopili ugovor s Bekefijima o međusobnom nasljeđivanju ukoliko dođe do izumiranja jednog od roda.⁶⁵⁵ To je potvrdio i kralj Matija 1489. godine.⁶⁵⁶

Nadalje, u ispravama nailazimo na spomen plemića s ovog posjeda najčešće u nekim sudskim sporovima. Tako 1313. godine Toma iz Svilne, sin Kudonin, prodaje svoje posjede Kapalicu, sinu Kupše.⁶⁵⁷ Matija iz Svilne sudio se s Lukasom, sinom nekog Petra, 1350. godine.⁶⁵⁸ Osim toga, plemići iz Svine u vrelima se spominju u više navrata kao svjedoci pravnih akata.⁶⁵⁹

Orbowa / Vrbova

Osim Gornje i Donje Vrbove koje su se nalazile jugozapadno od Požege, u srednjem je vijeku postojao i posjed Vrbova sjeveroistočno od spomenutog grada, oko današnjeg naselja Sesvete.⁶⁶⁰ Tim je prostorom tekao potok Vrboa.⁶⁶¹ Ime srednjovjekovnog potoka do danas se zadržalo u nazivu Vrbovac potok.⁶⁶² Na posjedu se nalazila župna crkva Svih Svetih.⁶⁶³

Vrbova se spominje dva puta kao župno središte u razdoblju od 1332. do 1335. godine. Pri tome joj je svećenik bio neki Andrija.⁶⁶⁴ U ispravi od 3. studenog 1519. godine –

⁶⁵³ Csánki, *Magyarország*, 428, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 217.

⁶⁵⁴ *...quod collectam marturinarum et submarturinarum atque ponderum de possessione sua Sciuunna vocata in Posoga existente...*, CD VIII, 296.

⁶⁵⁵ *Zwyna*, Buturac, *Pisani spomenici*, 321-322.

⁶⁵⁶ Buturac, *Pisani spomenici*, 335-337.

⁶⁵⁷ *...quod Thomen filio Kudona, nobili de Zwynna ab una parte...*, CD VIII, 340-341.

⁶⁵⁸ *...in termino coram nobis contra Mathe Filium Iohannis de Zwynna...*, CD XI, 575-576.

⁶⁵⁹ Npr. *Nicolaus, filius Iohannis de Zwynna*, Buturac, *Pisani spomenici*, 281-282., *Andreas de Zwynna*, Buturac, *Pisani spomenici*, 303-304., 308-309., 309-310., *Iohannes literatus de Zwynna*, Buturac, *Pisani spomenici*, 331., 333-335.

⁶⁶⁰ Buturac, *Pisani spomenici*, 39., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 19.

⁶⁶¹ *...et cadit in predictum rivulum Vrboa...*, CD, IV, 433-436.

⁶⁶² Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 19.

⁶⁶³ Buturac, *Pisani spomenici*, 172., 174.

⁶⁶⁴ *...Item Andreas sacerdos (de) Ordua Ommnium Sanctorum XXX banales./ Item Andreas de Orbua solvit xxv banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172., 174.

prijepisu isprave nastale 1486. godine – govori se o sporu između Grgura iz Vrbove, sina Kupše, i Margarete, supruge Ivana Bekefija, oko nasljeđa plemićke obitelji iz Vrbove.⁶⁶⁵

Pleternicze / Zentmiklos / Pleternica / Sveti Nikola

Još u srednjem vijeku na mjestu današnjeg grada Pleternice, jugoistočno od Požege, nalazilo se istoimeni posjed.⁶⁶⁶ Na njemu je postojala župna crkva sv. Nikole, koja se spominje prilikom prikupljanja papinske desetine 1335. godine.⁶⁶⁷

U poznatim nam izvorima nekoliko se puta spominju plemići i visoki dužnosnici koji su bili podrijetlom iz Pleternice. Tako je Ivan iz Pleternice bio predstavnik kralja 1484. godine u sporu između Zagrebačkog kaptola i opata cistercitskog samostana sv. Marije zbog mesnice od koje je Kaptol imao prikupiti porez koji je dobio kao regalno pravo.⁶⁶⁸ Godine 1513. Kaptol sv. Petra javlja kralju Vladislavu da je na posjed Dubočac, u Požeškoj županiji, s njegovim izaslanikom Jurjem Razer *de Farkashegh* poslao Ivana, prepozita crkve sv. Petra, kako bi proveli istragu protiv Margarete, udovice Andrije Cerničkog.⁶⁶⁹

Breznycze / Breznica

Srednjovjekovni posjed Breznica nalazio se južno od Pleternice, na mjestu današnjeg naselja Bresnice Požeške.⁶⁷⁰ Godine 1286. majka kralja Ladislava, Elizabeta, templarima je potvrdila kraljevsku darovnicu za posjed Breznicu.⁶⁷¹ Posjed se često spominjao u imenima lokalnog plemstva.⁶⁷² Tako primjerice susrećemo 1378. nekolicinu plemića iz Breznice koji su bili svjedoci kada je Jacob *de Scepus*, kraljevski sudac, izdao Nikoli iz Predešinca ispravu koja dokazuje da je Predešinec u njegovom vlasništvu.⁶⁷³ Nikola iz Breznice bio je izaslanik

⁶⁶⁵ ...*inter Georgium, filium Petri Kwpsa de Orbowa...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 362-363.

⁶⁶⁶ Csánki, *Magyarország*, 421., Bösendorfer, *Crtice*, 147, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 161-162., Buturac, *Pisani spomenici*, 35., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 33.

⁶⁶⁷ *Item Paulus de Sancto Nicolao solvit VI grossos.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁶⁶⁸ Buturac, *Pisani spomenici*, 333.

⁶⁶⁹ *Idem*, 360.

⁶⁷⁰ Csánki, *Magyarország*, 402, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 27, Bösendorfer, *Crtice*, 131., Buturac, *Pisani spomenici*, 35.

⁶⁷¹ ...*possessionem Berzenyve vocatam cum omnibus utilitaribus suis et pertinenciis...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 143-145., Dobronić, „Posjedi i sjedišta“, 61., Dobronić, *Templari i ivanovci*, 109-110.

⁶⁷² Npr. *Iohannes de Breznychche*, Buturac, *Pisani spomenici*, 286-288., 328.

⁶⁷³ ...*item Dominico filio Michaelis, Thoma filio Iohannis, Stephano filio Mychaelis, Iohanne filio Lorandi, Nicolao filio Michaelis, Martino filio Iohannis, Stephano filio Mathie, nobilibus de Breznychcha...*, CD XV, 386-395.

kralja Sigismunda prilikom istrage vezane za spor između Jakoba iz Vrbove i Demetrija iz Gornje Ortljovice 1397. godine.⁶⁷⁴

Berzeniche / Bzenice

Na mjestu srednjovjekovnog templarskog posjeda Bzenice nalazi se današnje istoimeno naselje jugozapadno od Pleternice.⁶⁷⁵ Iz isprave kojom majka kralja Ladislava, Elizabeta, 1286. godine potvrdila spomenuti posjed templarskom redu saznajemo da se na njemu nalazilo i selo Bzenice.⁶⁷⁶ Ovaj se posjed spominje još jednom 14. lipnja 1325, kada su ga hospitalci naslijedili od templara.⁶⁷⁷

Dio posjeda Bzenica bila je zemlja *Turgusa*/Turguša.⁶⁷⁸ Ona se spominje dva puta 1325. godine, kada se našla u središtu sudskog spora.⁶⁷⁹

Kaproncha / Koprivnica

Posjed Kapronca se počinje spominjati u prvoj polovici XIII. stoljeća. Među dostupnim nam dokumentima prvi je put zabilježena 1335. godine prilikom prikupljanja papinske desetine, iz čega saznajemo da je na čelu župe koja se nalazila na njoj bio neki svećenik Drakon.⁶⁸⁰ Iz nešto kasnijih dokumenata doznajemo da se posjed dijelio na Gornju i Donju Kaproncu.⁶⁸¹ Prilikom uvođenja piliškog župana Stjepana i Nikole, sina Ambrozova, 17. kolovoza 1341. godine u posjede Gornju Kaproncu i Donju Komoricu doznajemo da se jedna čestica Gornje Kapronce nazivala *Aporketeluke*.⁶⁸² Postojala je također istoimena rijeka koja je tekla tim prostorom.⁶⁸³ Kapronca je 1415. bila u vlasništvu Ivana i Nikole *de Chew*, koji su je dali u zalog Ivanu Gorjanskom.⁶⁸⁴ Godine 1439. oba njena dijela postala su

⁶⁷⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 235-236.

⁶⁷⁵ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 35., Ćuk, „Požeško plemstvo“, 56-57., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 4.

⁶⁷⁶ *...possessionem seu villam Berzenyche vocatam in comitatu de Posaga existentem...*, CD VI, 573-575.

⁶⁷⁷ CD IX, 254.

⁶⁷⁸ *...ipsam possessionem Bezeniche (!) eidem magistro Dominico statuere voluissent, Jacobus Alius Bartholomaei a statione eiusdam particulae ipsius possessionis Turgusa vocatae...*, CD IX., 254-255., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35.

⁶⁷⁹ CD IX., 254-255., CD IX, 256.

⁶⁸⁰ *...Item Draconius de Gobrinza solvit X banales...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁶⁸¹ *...possessionis Felsewkapronsha... ad metas terre Alsowkaproncha vocatae...*, CD X, 623, 633-635.

⁶⁸² *...possessionis Felsewkaproncha dicite cum medietate eiusdem sessionis Aporketeluke vocatis...*, CD X, 633-635., *...Felsew et Alsow Caproncza...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 279-280.

⁶⁸³ *...in fluvium Kaproncha...*, CD X, 633-635.

⁶⁸⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 257-258, 258-259.

vlasništvo sinova pokojnog Ivana Tamásija, Ladislava i Henrika.⁶⁸⁵ Posjed se ponovno javlja u darovnici kralja Vladislava Berislavićima Grabarskim.⁶⁸⁶ Posjed Kapronca nalazio se nedaleko Pleternice. Ime mu je sačuvano u današnjem nazivu naselja Koprivnice Požeške koja se nalazi jugoistočno od Požege.⁶⁸⁷

Komiricha / Komarycha / Komorica

Koliko je poznato, Komorica se prvi puta spominje 1275. godine, kada je kraljica Elizabeta potvrdila Otroku i Ševinim sinovima posjed Orljavicu, koji je bio smješten pored spomenute Komorice.⁶⁸⁸ Iz isprave nastale 17. kolovoza 1341. doznajemo da je Donja Komorica došla u posjed piliškog župana Stjepana i Nikole, sina Ambrozova, zajedno s Gornjom Koprivnicom.⁶⁸⁹ Ova dva posjeda nalazila su se jedan do drugoga. Granicu im je činio potok koji je nosio isto ime, Komorica,⁶⁹⁰ kao i rijeka Orljava,⁶⁹¹ a kao susjedna zemlja spominje se Gradpotok.⁶⁹² Preko posjeda prelazila je neka cesta.⁶⁹³ U travnju 1377. Zborni kaptol svetog Petra izvršio je reviziju granica posjeda Komorice i Ratkova potoka (Ratkovice).⁶⁹⁴ Posjed Komorica spominje se unutar imena lokalnih plemića.⁶⁹⁵ Godine 1406. posjed se nalazio dijelom u rukama magistra Stjepana, sina Tome iz Vrbove, te još nekolicine drugih ljudi kojima ga je založila Paula, kći Ambroza iz Komorice. Neki od njih, magistar Ivan i Nikola, sinovi magistra Nikole Saphara, zvanog *Chew*, nagodili su se oko rečene zemlje s magistrinom Martinom, sinom Dominika iz Sulkovaca.⁶⁹⁶ Dana 1. lipnja 1415. pred Bosanskim kaptolom u Đakovu sklopili su ugovor glede nekih posjeda u Požeškoj i Virovitičkoj županiji Ivan i Nikola *de Chew*, te Ivan Gorjanski; među tim posjedima bila je i

⁶⁸⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 279-280.

⁶⁸⁶ Idem, 350-351.

⁶⁸⁷ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 108., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 13.

⁶⁸⁸ *...ibi autem commetanei ipsius sunt populi domine regine de Komiricha scilicet a parte orientali...*, CD VI, 139-140.

⁶⁸⁹ *...in possessionibus eorum Alsowkamaricha et Felsewkaproncha emptā ab Ugrino filio Barlew vocatis in comitatu de Posaga existentibus...*, CD X., 633-635.

⁶⁹⁰ *...in fluvium Kamaricha...*, CD X, 633-635.

⁶⁹¹ *...in eundem fluvium Oriava ..., CD X, 633-635., fluvium Oryava usque fossatum cuiusdam molendini et penes ipsum fluvium est meta terrea...*, CD XV, 276-278.

⁶⁹² *...in commetaneitatem terre Grad pataka vocate...*, CD X, 633-635.

⁶⁹³ *...in medico spacio pervenit ad viam, que transit de ipsa Kamaricha in dictam Gradpataka...*, CD XV, 276-278.,

⁶⁹⁴ CD XV, 386-395.

⁶⁹⁵ Demetrije, sin Batyza *de Komarcha* navodi se kao svjedok kada 6. ožujka 1383. kraljevski sudac Nikola *de Zeech* nalaže Požeškom kaptolu da u posjed *Posamezew* uvede palatina Nikolu Gorjanskog., Buturac, *Pisani spomenici*, 229-230.

⁶⁹⁶ Buturac, *Pisani spomenici*, 245.

Komorica.⁶⁹⁷ Iz isprave nastale pred Bosanskim kaptolom 10. kolovoza 1470. doznajemo da se nalazila u vlasništvu Berislavića Grabarskih. Toga dana sklopljen je ugovor između spomenute plemićke obitelji i Bekefija o međusobnom nasljeđivanju ukoliko jedna od loza izumre.⁶⁹⁸ Palatin Michael Orzag *de Gwth* naložio je 2. ožujka 1483. godine Požeškom kaptolu da u posjede Sulkovce, Koprivnicu, Kuhinjik, Ciglenik i Petovalce uvede Martina Sulka Sulkovačkog.⁶⁹⁹ Sačuvan je i odgovor Požeškog kaptola, nastao nešto više od mjesec dana kasnije (16. travnja 1483.), kojim ova institucija obavijestila palatina da naredbu nisu mogli izvršiti zbog prosvjeda.⁷⁰⁰ Posjed Komorica nalazio se južno od Pleternice. Ime mu je sačuvano u istoimenom nazivu današnjeg naselja i potoku koji teče okolnim prostorom.⁷⁰¹

Gradpotoka / Gradpotok

Posjed Gradpotok, odnosno Ratkov Potok, nalazio se jugozapadno od Pleternice na prostoru današnje Ratkovice.⁷⁰² Spominje se više puta u svezi s opisom granica susjednih mu posjeda Orljavice i Koprivnice. Prvi put godine 1275. u ispravi kraljice Elizabete u kojoj je riječ o Orljavici navedena je njegova vlasnica i njeni podanici,⁷⁰³ a dvije godine nakon toga (1277.) zabilježeno mu je ime u još jednoj kraljičinoj darovnici.⁷⁰⁴ Godine 1300. spominje se u dokumentu koji svjedoči o prodaji nekih vinograda i dijela posjeda Komorice,⁷⁰⁵ kao i 17. kolovoza 1341. godine, kada su Donja i Gornja Koprivnica podijeljene između Stjepana, piliškog župana, i Nikole, Ambrozovog sina.⁷⁰⁶ Na njemu se nalazilo župno središte.⁷⁰⁷

⁶⁹⁷ *...ipsorum Kaproncha ac Kamaricha...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 258-259.

⁶⁹⁸ *Komoricza*, Buturac, *Pisani spomenici*, 321-322.

⁶⁹⁹ *Idem*, 328.

⁷⁰⁰ *Idem*, 329.

⁷⁰¹ Csánki, *Magyarország*, 413., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 106, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 16.,

⁷⁰² Csánki, *Magyarország*, 409., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 177., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 12.

⁷⁰³ *...populi domine regine de Gradpotok...*, CD VI, 140-141.

⁷⁰⁴ *...ad quoddam berch et deinde iuxta terram Garadpotoka...*, CD VI, 222-224.

⁷⁰⁵ *...Dubuch vinea nuncupatam in terra magistri Dominici Garad pothoka nuncupatam...*, CD VII, 383-384.

⁷⁰⁶ *...deinde similiter uersus occidentem eundo peruenit ad berch in commetaneitatem terre Grad potoka vocate...*, CD X, 633-635.

⁷⁰⁷ *Item Martinus sacerdos de Gradpotaca solvit V banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 174.

Zkrabatnik / Škrabutnik

Posjed Škrabutnik nalazio se na mjestu današnjeg naselja Škarabutnik jugoistočno od Požege.⁷⁰⁸ U poznatim nam izvorima javlja se dva puta prilikom opisa granica posjeda Dubovac 1259.⁷⁰⁹ i 1280. godine.⁷¹⁰

Scelca / Selca

Posjed Scelca nalazio se u blizini Orljavice, nedaleko od Požege.⁷¹¹ Spominju se kao susjedni posjed zemlje Lužan pored Orljave, koji je 1256. bio u vlasništvu nekog Bilote.⁷¹² Godine 1258. spominje se u istom kontekstu.⁷¹³ Vjerojatno je došlo do nekih sporova među zemljoposjednicima tijekom vođenja županije od strane nadbiskupa Ugrina pa je kraljica Marija poslala kraljevskog sudca magistra Benedikta radi njihova rješavanja. Pri tome su posjedi Orljavica i Selca ponovno dodijeljeni rečenom Biloti, Belču i Petroslavu.⁷¹⁴ Prilikom prikupljanja papinske desetine 1334. zabilježena je župa i na ovom posjedu. Njen je župnik bio neki Luka.⁷¹⁵ Zajedno s posjedom Orljavica ovu zemlju 1. lipnja 1414. Ana, kći Grgura, unuka Leukuša i Lovrina supruga, te Katarina, kći pokojnog Ivana, praunuka Leukuševa i sad supruga literata Pavla, prodaju Ivanu Gorjanskom.⁷¹⁶

Gloynissa / Gnojnica

Gnojnica se spominje u popisu papinske desetine 1335. godine. U to se vrijeme na čelu župe nalazio neki svećenik Ivan.⁷¹⁷ Osim toga, nekoliko se puta spominje u imenu lokalnih plemića,⁷¹⁸ što ukazuje na to da je bila posjed, premda ju se nigdje u poznatim nam

⁷⁰⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 33.

⁷⁰⁹ ...*ad meridiem ex parte terre Zkrabatnik reuertitur...*, CD V, 148-150.

⁷¹⁰ ... *ad meridiem ex parte terre Zbrabatnick...*, CD VI, 343-345.

⁷¹¹ Csánki, *Magyarország*, 426., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 193., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 31.

⁷¹² ... *que sicca vallis est pro meta supradictis Demetrio et Dragota cum Bylota in Scelca...*, CD V, 44.

⁷¹³ ...*ubi est meta terrea et commetaneus eius est Bilotha...*, CD V, 84-85.

⁷¹⁴ ...*et inter alia terras Bylote, Belch et Petrozlo Oryauicha et Scelca uocatas...*, CD V, 241-242.

⁷¹⁵ ...*Item Lucas de Zeulche solvit XXV banales...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 174.

⁷¹⁶ ...*prefatas possessiones ipsorum videlicet Oryavicha et Zelcha vocatas...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 255-256.

⁷¹⁷ *Item Iohannes de Gloynissa solvit IIII grossos parvos.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁷¹⁸ Petro, sin Tome *de Gnoynycha*, CD XV, 386-395., Stjepan sin Pavlov *de Gnoynicza*, Buturac, *Pisani spomenici*, 270., Mihael sin Blaža *de Gnoynicha*, CD XII, 128., Andrija Cvetaš iz Gnojnice., Buturac, *Pisani spomenici*, 333. i sl.

izvorima ne oslovljava kao *terra* ili *possessio*. Ime se do danas sačuvalo isključivo u nazivu potoka Gnojnica, koji teče južno od Zgrađa prema Slatniku.⁷¹⁹

Csánki, Bösendorfer i Heller ovaj posjed smještaju nedaleko sela Odvorci koji su u prvoj polovini XX. stoljeća postojali nedaleko Pleternice.⁷²⁰ Buturac navodi da se nalazio kod današnjeg Zgrađa,⁷²¹ dok je Engel u tom pogledu neodređen. Navodi samo da se potok Gnojnica nalazi sjeverno od Slatnika.⁷²²

Berchin / Brčino

Srednjovjekovni posjed Brčino nalazio se na mjestu današnjeg istoimenog naselja jugoistočno od Pleternice.⁷²³ Postojalo je Gornje i Donje Brčino.⁷²⁴ Na posjedu se nalazilo istoimeno selo.⁷²⁵ Ime naselja Brčino spominje se najčešće u imenima plemića s tog posjeda. Godine 1378. kao svjedok prilikom uvođenja Nikole iz Predešinca u posjed Predešinac javlja se Grgur iz Brčinog, sin Demetrija.⁷²⁶ Godine 1392. spominje se kao svjedok u jednoj Sigismundovoj ispravi Demetrije iz Brčinog, sin Korarda,⁷²⁷ kao i 1464., kada je u toj ulozi Ivan iz Donjeg Brčinog.⁷²⁸

5.6. Posjedi koje nije moguće ubicirati

Fellok / Felak i Kanacuta / Kanakuta

Posjedi Kanakuta i Fellok u poznatim nam se izvorima spominju samo jednom, 1251. godine, zajedno s posjedom Prebinja. Tada ih je Elizabeta, žena župana Opše, dala kćerkama sina Mihaela uz suprugov pristanak, ali pod uvjetom da nakon njihove smrti vlasništvo nad zemljama prijeđe u ruke samostana sv. Petra u Tolni. Nalazile su se negdje u Požeškoj županiji.⁷²⁹

⁷¹⁹ Hidronim *Gnoynicza pataka* u izvorima susrećemo 1535. godine. Heller, *Comitatus Poseganensis*, 72.

⁷²⁰ Csánki, *Magyarország*, 409., Bösendorfer, *Crtice*, 137., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 72. Naselje Odvorci nije mi poznato. Vjerojatno je promijenilo ime.

⁷²¹ Buturac, *Pisani spomenici*, 35.

⁷²² Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10.

⁷²³ Buturac, *Pisani spomenici*, 37.

⁷²⁴ *Johanni de inferiori Berchin*, Buturac, *Pisani spomenici*, 318.

⁷²⁵ *...quandam villam suam Borchinfolva dictam inpignoravisset...*, CD XII, 18-20.

⁷²⁶ *Gregorio filio Demetrii de Berchyn*, CD XV, 386-395.

⁷²⁷ *Demetrius, filius Corardi de Berchyn*, Buturac, *Pisani spomenici*, 233-234.

⁷²⁸ Buturac, *Pisani spomenici*, 318.

⁷²⁹ *...sita in Posoga...videlicet Prebena. Kanacuta et Fellok...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10., 15.

Dobrorika/Dobrareka

Iz popisa papinske desetine poznat nam je svećenik Nikola iz Dobrereke.⁷³⁰ Iz te natuknice nemoguće je doznati ništa više o ovom toponimu osim da je bio sjedište župe. Engel ga je smjestio na mjesto današnjeg Brodskog Bučja, idući od Požege prema Vrbovi.⁷³¹ Međutim, isprava iz 1210. godine koja donosi opis granica posjeda ljesnica spominje *fluuium Dobro reka*⁷³² što bi dalo naslutiti da se i sam posjed nalazilo u blizini rijeke kako je to inače i običaj. Postoji mogućnost da je ovo ime bilo, rekli bismo, vrlo popularno, jer postojalo nekoliko Dobrih Reka. Jednostavno je nemoguće s ovoliko malo raspoložive povijesne građe utvrditi gdje se točno nalazila i je li Engel bio u pravu kada ju je smjestio na mjesto današnjeg Brodskog Bučja.

Hualyntelege / Hvalinteleke

Za posjed Hvalinteleke nije moguće odrediti gdje se nalazi jer nam je poznata samo jedna isprava iz 1324. godine u kojoj se spominje i to bez detaljnih opisa njegovih međa.⁷³³

Kapalicha / Kapalica

Zemlja Kapalica spominje se 1313. godine, kada ju je Toma, Kudonjin sin, prodao Petru Kupši.⁷³⁴ Nije ju moguće ubicirati.

Predisinch / Predešinec

Posjed Predešinec nalazio se uz tok rijeke Orljave. Preko njega je prelazila velika cesta. To zaključujemo prema opisima granica nekoliko različitih dijelova ovog posjeda.⁷³⁵ Gdje se točno nalazio ovaj posjed nije poznato, jer u dostupnim nam izvorima ne nailazimo ni na jedan poznati nam toponim – osim rijeke Orljave – koji bi nam poslužio za njegovo

⁷³⁰ *Item Nicolaus de Brareka solvit X banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172-176.

⁷³¹ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 9., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 53.

⁷³² CD III, 97-99.

⁷³³ *...in possessionibus...Hualyntelege...*, Engel, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10.

⁷³⁴ *...in terra Kapalicha uocata existentes...*, CD VIII, 340.

⁷³⁵ *...inde transit magnam viam... inde ad fluvium Oryava et ibi est meta terrea... CD VI, 62., ...inde descendit inter vineas filiorum Chep[ur]na ad magnam viam..., CD VI, 326., ... peruenit ad magnam viam..., CD VI, 379.*

ubiciranje. Csánki, Bosendorfer i Heller smatrali su da se on nalazio južno od Pleternice, negdje između Ciglenika, Malina i Kujnika.⁷³⁶ Buturac je bio neodređen po tom pitanju. Smjestio ga je u pleternički kraj, ali ga nije mogao jasno prostorno odrediti,⁷³⁷ dok je Engel mislio da se nalazio istočno od Požege, na širem prostoru današnjeg sela Eminovci.⁷³⁸ Nasuprot tomu, Marija Karbić u svom doktoratu posjed Zdence smješta također na teritorij spomenutog sela Eminovci.⁷³⁹ To nužno ne isključuje Engelovu tezu jer se današnji Eminovci očito sastoje od dva dijela, onog bližeg Požegi, koji je ujedno i bliži toku rijeke Orljave, a koji bi mogao odgovarati Engelovom Predešincu, i onog na brdu, koji je udaljeniji od grada Požege, koji se u srednjem vijeku mogao nazivati Zdenci. Valja napomenuti da lokalno stanovništvo u svakodnevnom govoru, također, dijeli selo na dva dijela, nazivajući Donjim Eminovcima onaj kraj bliži gradu, a Gornjim Eminovcima onaj dalji, koji se doista nalazi na višoj nadmorskoj visini. Njih i danas dijeli močvarno područje, koje je u srednjem vijeku možda činilo prirodnu barijeru, dok je sada isušivanjem, iako ne u potpunosti, taj problem riješen.

Predešinec se spominje 1273. godine, kada dio tog posjeda Petar Kupša prodaje Nemanji, sinu Budakovom, i njegovoj braći.⁷⁴⁰ Šest godina nakon toga (1279.) Požeški kaptol svjedoči da Dragaš i Zule, sinovi Dragoslavovi, prodaju svoje zemlje u Predešincu Martinu, sinu Božanovom.⁷⁴¹ Godine 1280. Herel, sin Obradov, prodao je dio posjeda Predešinec Prvši i Prvoslavu.⁷⁴² Sredinom XIV. stoljeća, točnije 1350., magistar Leukus iz Vrbove kupio je od Andrije, sina Zolovkinog, njegov dio Predešince,⁷⁴³ a dvije godine kasnije (1352.) od jobagiona požeške utvrde Ladislava i vinograd na tom posjedu.⁷⁴⁴ Očito je da je zbog te promjene vlasništva nad dijelovima posjeda došlo do nesuglasica između plemstva koje je imalo neke interese na okolnom prostoru, jer se 5. kolovoza 1373. godine Petar iz Gradca pred Bosanskim kaptolom u Đakovu žalio da je župan Ivan Tretul nasilno oduzeo posjed u Predešincu njegovom sinu Leukusu iz Vrbove.⁷⁴⁵

⁷³⁶ Csánki, *Magyarország*, 423., Bösendorfer, *Crtice*, 149., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 174-175.

⁷³⁷ Buturac, *Pisani spomenici*, 35.

⁷³⁸ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 27-28.

⁷³⁹ Karbić, „Rod Borića bana“, 161. Bilješka 666.

⁷⁴⁰ *...terram ipsorum hereditariam unanime possessam sitam in Predisinch cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis...*, CD VI, 62.

⁷⁴¹ *... particulam terre ipsorum hereditarie in Predysynch...*, CD VI, 326.

⁷⁴² *... particulam terre sue hereditarie sitam in Predysynchyn...*, CD VI, 379.

⁷⁴³ *...suam possessionariam in eadem Predisynch...*, CD XI, 627-628.

⁷⁴⁴ *...vineam suam in eadem Predysynch...* CD XII, 71-72.

⁷⁴⁵ *...ipsos filios Leukus de possessione seu possessionaria porcione eorum P(re)disynch vocata...*, CD XIV, 536-537.

Osim direktnog spomena posjeda, u izvorima nailazimo, također, na njegov naziv i unutar imena lokalnog plemstva, prilikom čega je imao službu svojevrsnog prezimena, odrednice prema kojoj se ono identificiralo.⁷⁴⁶

Prebena / Pribinja

Nije nam dostupna niti jedna isprava koja sadrži reambulaciju posjeda Pribinja, tako da ne možemo utvrditi gdje se on nalazio. Csánki i Bösendorfer nisu to pokušali, nego su samo naveli da je jedno vrijeme pripadao veličkim plemićima.⁷⁴⁷ Heller je mislio da se nalazio jugozapadno od Požege, kod današnjeg naselja Škrabutnik.⁷⁴⁸ Za razliku od njega, Buturac ga je smjestio u *kraj od Skendrovaca i Jaguplija preko Ugaraca, Brđana Svrzigaća do Oljasa i Tornja*.⁷⁴⁹ Toj se tvrdnji priklonio i Pál Engel.⁷⁵⁰ Posjed se dijelio na Gornje i Donje Pribinje.⁷⁵¹ Pouzdano se zna da se na njemu nalazilo bar jedno župno središte.⁷⁵²

Pribinje se u izvorima javljaju 1251. godine, kad je u vlasništvu Elizabete, supruge župana Opše.⁷⁵³ Dana 10. studenog 1302., kada je Nikola iz Lipja, sin Ivanov, prodao posjed Završje Ivanu, sinu župana Ipolita, kao svjedok u ispravi spominje se plemić Ladislav iz Pribinje.⁷⁵⁴ Prilikom prikupljanja izvanredne papinske desetine između 1332. i 1335. godine spominje se nekoliko puta. Dva se puta spominje neki svećenik Ivan iz Pribinja.⁷⁵⁵ Problem je u čitanju imena titulara crkve iz srednjovjekovnog rukopisa. Heller i Buturac tako su smatrali da je crkva bila posvećena svetom Martinu, dok je Engel mislio da je riječ o svetom Marku.⁷⁵⁶ Osim toga, Engel je smatrao da se i zapis *Item Laurentius de Piugna solvit X banales* odnosi na župu u Pribinji,⁷⁵⁷ što bi značilo ili da je u istoj godini došlo do promjene svećenika, te je župa po treći put, od toga dva puta u 1335. godini, izdvojila novac za papinski porez ili da se jedna od župa nalazila na prostoru Gornjeg, a druga na prostoru Donjeg Pribinja. Kao što je

⁷⁴⁶ Npr., *Mathyas de Pridisincz, Sebastianus de Pridisincz, Tomas de Pridisyncz.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 286-288.

⁷⁴⁷ Csánki, *Magyarország*, 423., Bösendorfer, *Crtice*, 149.,

⁷⁴⁸ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 174.

⁷⁴⁹ Buturac, *Pisani spomenici*, 42.

⁷⁵⁰ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 28.

⁷⁵¹ ...*Felsew et Also Prybynye...*, Heller 174.

⁷⁵² Buturac, *Pisani spomenici*, 172-175., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 28.

⁷⁵³ *Prebena*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 28.

⁷⁵⁴ *Ladizlai filii Benedicti de Pribma*, CD VIII., 38.

⁷⁵⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 172-175.

⁷⁵⁶ Usporedi: *Sancto Martino de Prebuna*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 174., *Item Iohannes sacerdos de Sancto Martino de Pribuna XXIII./ Item Iohannes de Sancto Martino solvit V grossos.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172-175., *Johannes sacerdos de Sancto Marto (Marco?) de Prebuna, Iwan sacerdos de Prigina...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 28.

⁷⁵⁷ *Laurentius sacerdos de Piugna*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 28.

bio slučaj i s ostalim plemstvom, tako su i plemići s Pribinja u svoje ime uzimali naziv posjeda s kojeg su potjecali.⁷⁵⁸

Sancto Marco / Sveti Marko

Sveti Marko posjed je za koji nije poznato gdje se nalazio. Spominje se u računima papinske desetine između 1332. i 1335. godine. Na čelu župe koja se nalazila na njemu bio je neki svećenik Abraham.⁷⁵⁹ Godine 1378. spominju se plemići s ovog posjeda kao svjedoci prilikom uvođenja Nikole iz Predešince u istoimeni posjed.⁷⁶⁰ Stoga postoji mogućnost da se nalazio u njegovom susjedstvu, ali za to nemamo dokaze zabilježene u ispravama.

Uaratna / Vratna

Vratna se nalazila istočno od Pleternice, ali ne zna se točno gdje.⁷⁶¹ Ova se zemlja spominje 1221. godine, kada je župan Miha pred Požeškim kaptolom kupio neke zemlje s kojima je Vratna graničila.⁷⁶² Posjed Vratna spominje se i 1290. godine, kada ga je župan Gilet dao Ipolitu kao krvarinu.⁷⁶³ Dana 10. studenog 1302. Nikola, sin Ivana iz Lipja, pred Požeškim je kaptolom prodao svoj posjed Završje Ivanu, sinu Ipolita.⁷⁶⁴ Na taj su način Ipolit i njegov sin očito okrupnili svoj posjed.

Zemen

Zemen je srednjovjekovni posjed koji je ležao u blizini Svilne, no ne zna se točno gdje.⁷⁶⁵ Bio je dio većeg zemljišnog posjeda, koji se nazivao *Zuynna*, a na njemu se nalazilo selo *Zemenewelge*. Posjed *Zemen* spominje se 1313. godine, kada Toma, sin Kudonje iz *Zuynnae*, i sinovi Petra Kupše međusobno zamjenjuju za posjede.⁷⁶⁶ Dvije godine nakon toga

⁷⁵⁸ Npr. *Mathyas de Pribunye*, Buturac, *Pisani spomenici*, 289-292.

⁷⁵⁹ ...*Item Abraam de Sancto Marco XV banales...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 173.

⁷⁶⁰ ...*videlicet...item Iwan filio Mark, Georgio filio Mychaelis, Georgio filio Petri Braychyn et Mylocha filis Iusa, nobilibus de Sancto Marco...*, CD XV, 386-395.

⁷⁶¹ Csánki, *Magyarország*, 431., Bösendorfer, *Crtice*, 155., Heller, *Comitatus Poseganensis*, Buturac, *Pisani spomenici*, 36., 244., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35-36..

⁷⁶² ...*ex parte terre filii Muchuc de Uaratna...*, CD III, 206-207.

⁷⁶³ ...*possessionem suam Zauarsya vocatam...*, CD VI, 702-703.

⁷⁶⁴ ...*quod ipse quandam particulam terre sue in vicinitate terre ipsius johannis Zaworsya vocate...*, 38-39.

⁷⁶⁵ Csánki, *Magyarország*, 433., Bösendorfer, *Crtice*, 156., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 252., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 32.

⁷⁶⁶ ... *terras suas... in valle Zemenewelge uocata...*, CD VIII, 340-341.

(1315) Toma Kudonin svjedoči pred Požeškim kaptolom da je prodao trećinu zemlje sinovima Petra Kupše.⁷⁶⁷

*

Na prostoru Požeške županije tijekom srednjeg vijeka većinom su se nalazili posjedi lokalnog nižeg plemstva, izuzev nekolicine koji su pripadali velikaškim rodovima. Osim njih, i Crkva je bila posjednica mahom velikih zemljišnih posjeda. Riječ je o zemljama Kaptola sv. Petra, cistercitskog samostana u Kutjevu, Rudini, Račaši i Ljesnici i nekoliko templarskih posjeda za koje ne znamo sa sigurnošću gdje su se nalazili odnosno koliki su otprilike prostor zauzimale. Svjetovni su posjedi, koliko je moguće zaključiti iz obrađenih dokumenata koji sadrže reambulaciju zemljišta, bili u pravilu površinom manji, uz neke iznimke, kao što je posjed Velika, Gornja i Donja Vrbova, Gradište i sl.

Isprave nastale tijekom XIII. stoljeća i neke iz prve polovice XIV. stoljeća nude nam opise granica posjeda o kojima govore, tako da je na temelju nekih od njih moguće i danas precizno pratiti granicu između ondašnjih susjednih zemljišta. Sjeverni dio županije najbolje je dokumentiran, posebice zbog toga što je veliki dio posjeda pripadao moćnom ogranku roda Zsadány (kasnije Velički), čije isprave čine bogatu zbirku dokumenata. Osim toga, ovaj predio historiografski je najbolje obrađen u radovima Stanka Andrića koji se bavio cistercitskim samostanom u Kutjevu, ali i topografijom cijelog Papuka u srednjem vijeku, podijeljenog između Požeške i Križevačke županije. Zapadni dio županije činili su u velikoj većini crkveni posjedi, relativno dobro opisani u izvorima. To su bila dva templarska imanja, Račaša i Ljesnica, kojima se detaljno pozabavio Gjuro Szabo ubicirajući rijeku Ljesnicu i zemljišni posjed benediktinske opatije na Rudini, koji je najbolje istraženi prostor. Njime su se također bavili povjesničari, arheolozi i povjesničari umjetnosti. U ovom dijelu županije, kao i južnom te donekle istočnom, nalazili su se posjedi roda bana Borića. U ispravama koje govore o nekima od njih, a koje su mahom bližeg nam datuma, ponekad ne nailazimo na detaljan opis granica, pa nije moguće utvrditi koliki im je bio opseg. Njihovo smještanje u prostor moguće je jedino analogijom s današnjim imenima naselja i vodotokova toga prostora. Postoje i oni posjedi koje nikako nije bilo moguće ubicirati jer se spominju samo usputno, bez ikakve naznake njihova položaja. Iz obrađenih isprava jasno se vidi da je na obroncima požeškog gorja bila najgušća koncentracija posjeda, ali su oni bili manji površinom, za razliku

⁷⁶⁷ ...*quod terciam partem cuiusdam particule terre Zemen uocate in Zuynna existenti...*, CD VIII, 402-403., CD VIII, 403-404.

od zapadnog dijela Posavine, gdje su zbog čestih izlivanja Save posjedi bili veliki, ali oskudni obradivim površinama. Ti dijelovi su bili većinom pošumnjeni, pa se u njima nalaze zabilježena čak i imena šuma, što pak u drugim dijelovima županije ne susrećemo.

6. Ceste, utvrde i naselja na prostoru Požeške županije tijekom srednjeg vijeka

6. 1. Ceste

U radu je već bilo riječi o cestama samo u funkciji označavanja granica prilikom reambulacija posjeda, iako je njihovo značenje uvelike prelazilo spomenutu funkciju. Samim cestama na teritoriju Požeške županije tijekom srednjeg vijeka nitko se nije pobliže bavio.⁷⁶⁸ Otežavajuća okolnost svakako je činjenica da ne postoji nijedan zemljovid iz tog razdoblja. Razlog možemo tražiti i u velikoj povezanosti između arheologije i povijesti kao srodnih disciplina, koje se nadopunjuju kada je riječ o ovome problemu, a arheoloških istraživanja, kao što je već nekoliko puta u radu naznačeno, na ovom prostoru gotovo da nije bilo. Najveći poduhvat postignut u smislu arheološkog bavljenja prometnicama općenito bila su iskapanja na lokalitetu *Incerum* u blizini današnjeg sela Tekić,⁷⁶⁹ no radi se o lokalitetu iz kasne antike koji je tijekom ranog srednjeg vijeka izgubio značaj kao prometno križište zbog nastanka i razvoja naselja Požege kao županijskog središta. Bez obzira na to, vjerojatno je, kao i u drugim krajevima, da su antičke ceste u ostatku županije ostale u upotrebi – uz povremena popravljivanja i sitne izmjene pravaca – i u kasnijem periodu. Zato će u sljedećih nekoliko rečenica biti riječi upravo o antičkim prometnim pravcima koji su sjekli prostor srednjovjekovne Požeške županije.

Za prostor su savsko-dravskog međuriječja u antici bila važna dva prometna pravca. S prostora Apeninskog poluotoka cesta je preko Emone (Ljubljana) dolazila do Siscije (Sisak). Tamo se račvala na dva dijela. Jedan je odlazio desnom obalom rijeke Save do postaje Kod Pretorija (*Ad Pretorium*, kod Hrvatske Dubice, Donji Baćin), zatim prema Serviciju (*Servitum*, Bosanska Gradiška) te Urbati (*Urbis*, Srbac). Kod Pričca je prelazila na lijevu stranu toka Save, prolazeći južnim dijelovima Dilj-gore sve do Marsonije (*Marsonia*, Slavonski Brod), odlazeći prema utoku Bosuta u Savu do postaje Kod Basanta (*Ad Ba(s)santem*). Drugi odvojak ceste odlazio je prema Varijanama (*Varianae*, Kutina ili možda Banova Jaruga), zatim se cesta ponovno dijelila u dva smjera. Sjeverni je trakt odlazio do naselja Akve Balise (*Aquae Balissae*, Daruvar), a južni prema postaji Menejane (*Menneianae*,

⁷⁶⁸ Općenito o prometnicama u srednjem vijeku na hrvatskom povijesnom prostoru i historiografiji koja se bavi tom temom pisala je Lovorka Čoralić, ali se pri tome slabo doticala prostora Požeške županije. Lovorka Čoralić, *Put, putnici, putovanja: ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama* (Zagreb: AGM, 1997).

⁷⁶⁹ Ivan Milotić, *Rimska cestovna baština na tlu Hrvatske* (Zagreb: Hrvatsko društvo za ceste VIA-VITA, 2010), 431.

Baćindol kod Nove Gradiške), koja se nalazila u podnožju Psunja. Od tamo je odlazila prema Inceru (*Incerum*, Tekić kod Požege), gdje se spajala sa sjevernim pravcem, koji se od Daruvara također spuštao do spomenute postaje. Na ovom križištu jedan je pravac odlazio preko Krndije prema Stravinijanama (*Stravianae*, Našice), a drugi je išao prema Picentinu (*Picentinum*, Ruševo) i Leukonu (*Leuconum*, Levanjska Varoš).⁷⁷⁰

U srednjem vijeku obronke Papuka presijecala je vodoravno *magna via* koja je, vjerojatno, odlazila prema Našicama jer se spominje i u opisu granica posjeda Gradište kao njegova sjeverna granica.⁷⁷¹ Dakle, možemo pretpostaviti da je, uz možda neke iznimke, prolazila današnjom cestom koja od Biškupaca ide prema Velikoj, Kaptolu, Kutjevu pa dalje na istok preko Krndije.

Stanko Andrić u članku *Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji psunjsko papučkog kraja* spominje da je zemljom *Szélboronom* prolazila cesta koja je bila od velikog značaja, jer se njom sa zapada ulazilo na prostor Požeške županije. Ona je spajala utvrde Čaklovac u Križevačkoj županiji i Orljavac u Požeškoj. Kod današnjeg sela Bučje prelazila je spomenutu granicu.⁷⁷² Potvrdu za postojanje velike ceste na prostoru oko Bučja imamo i u opisu posjeda Zelne, što ide u prilog Andrićevom tumačenju.⁷⁷³

U ispravi kralja Andrije II. iz 1210. godine prilikom dodjele posjeda templarima u opisu granica zemlje Račaše spominje se cesta *Ducauta*,⁷⁷⁴ odnosno cesta koja se nazivala po nekom vojvodi, duksu ili hercegu.⁷⁷⁵ U ispravi stoji da je dolazila od *Potuz* i odlazila prema Rudini.⁷⁷⁶ Szabo je utvrdio da se *Potuz* nalazio pored Daruvara, te da se rečena cesta od njega spuštala prema Siraču i Dragoviću, idući do Rudine.⁷⁷⁷ Andrić smatra da je, s obzirom da je prelazila Psunj i dolazila iz druge županije, vjerojatno odlazila istočno prema Požegi.⁷⁷⁸ Potvrdu za to možemo naći u činjenici da se prilikom opisa posjeda Koprivne, koja se nalazila istočno od Rudine, spominje *magna via*.⁷⁷⁹ Može li se onda pretpostaviti da je taj cestovni pravac upravo isti onaj koji je nastao još u antici i spajao postaju Akve Balise s Incerom?

⁷⁷⁰ Andrić, „Južna Panonija u doba velike seobe naroda,“ *Scrinia Slavonica* 2 (2002), 121-122., Milotić, *Rimska cestovna baština*, 413-431., Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija*, 29-33.

⁷⁷¹ Posjedi u opisu čijih granica nailazimo na spomen *magna via*; Huršovac: CD IV, 433-436.; Radovanci: CD V, 411-414.; Velika: Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 73-74., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 35.; Gradište: CD IX., 504-506.

⁷⁷² Andrić, „Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji,“ 87-88.

⁷⁷³ CD XI, 509-517.

⁷⁷⁴ ...ubi pergens uia nomine Ducauta(!) transit ipsam aquam Lesnica..., CD III, 97-99.

⁷⁷⁵ Andrić, „Područje Požeške županije u srednjem vijeku,“ 230.

⁷⁷⁶ ...ilia uero uia descendens de Potuz ducit Rudinam et est pro meta..., CD III, 97-99.

⁷⁷⁷ Szabo, „Ljesnica,“ 45.

⁷⁷⁸ Andrić, „Benediktinski samostan...,“ 35.

⁷⁷⁹ CD IV, 433-435.

U opisu granica posjeda Podvrško spominju se dva različita cestovna pravca kojima je išla granica. Sudeći prema opisu koji nam se nudi u ispravi iz 1264. godine, prvi pravac, zvan *magna via*, činio je južnu granicu posjeda, a drugi sjeverozapadnu. Ovaj drugi cestovni pravac očito nije imao tako velik značaj kao spomenuta *magna via*.⁷⁸⁰

Posjedom Završje također su prelazili prometni pravci. Postoje dvije isprave koje nude opis njegovih granica. Isprava iz 1290. godine spominje nekoliko puta ceste lokalnog značaja, ali i veliku cestu.⁷⁸¹ Na njen spomen nailazimo više puta i u opisu iz 1302. godine.⁷⁸²

Gornja i Donja Vrbova, Zapolje i Dubovac nalazili su se u susjedstvu. U ispravama koje sadrže opis granica prva tri posjeda spominje se da je preko njih prelazila *magna via*.⁷⁸³ Pouzdano znamo da je od Cernika cesta išla prema Zapolji.⁷⁸⁴ Preko Dubovca prelazila je *via antiqua*, ali se kasnije spominje i kao *via magna*. Ona je spajala Dubovac s Vrbovom.⁷⁸⁵ Posjed Gromačnik nalazio se istočno od Dubovca, odnosno sjeverozapadno od Broda. U ispravi koja govori o njegovim međama također se spominje da je ovdje prolazila stara cesta.⁷⁸⁶ Možemo pretpostaviti da se ta cesta, premda nemamo podatke za cijeli prostor, pružala od Cernika do Broda.

Glogova i Petnja nalazile su se sjeverno od Broda, u okolici današnjih naselja Glogovice i Sibirja. Od Glogove do Požege protezala se velika cesta.⁷⁸⁷ Istočnom granicom Petnje prolazila je cesta zvana *Keralwa*.⁷⁸⁸ Trebalo bi se nadalje pobliže pozabaviti određivanjem točnoga toka međa ovih posjeda kako bi se utvrdio smjer kojim su ceste prolazile.

U ispravi iz godine 1256. koja govori o posjedu Lužan spominje se kraljevska cesta. Iz reambulacije posjeda vidljivo je da se cesta prostirala uz tok rijeke Orljave te da ju je dva puta presijecala međa.⁷⁸⁹ S obzirom na to, moguće je pretpostaviti da je vodila prema sjeveru, odnosno prema Pleternici i Požegi.

⁷⁸⁰ ... *per unam magnam viam uersus noccidentem et incidit in fluiium nomine Lezkoa... ab hiisdem(!) metis prope transit unam viam*, CD V, 321-322.

⁷⁸¹ CD VI, 702-703.

⁷⁸² CD VIII, 38-39.

⁷⁸³ CD VIII, 38-39., CD IV, 618., CD VI, 141-142.

⁷⁸⁴ ...*sicut transit via de Chernuk in Zapolya...* CD VXIII, 99-108.

⁷⁸⁵ CD V., 148-150., CD V., 343-345., Buturac, *Pisani spomenici*, 162.

⁷⁸⁶ ...*ad viam antiquam...*, CD VII, 152-153.

⁷⁸⁷ ...*per ipsum birch uadit usque metas terre Golgoa ad magnam viam, per quam itur ad Posagawar...*, CD VI, 418-419.

⁷⁸⁸ ...*per viam Keralwa vocatam...*, CD VI, 418-419.

⁷⁸⁹ ...*ad magnam stratam regalem et transit ipsam vi am regalem...*, CD V, 44.

Na granicama posjeda Ruševo nalazilo se u srednjem vijeku raskrižje cesta.⁷⁹⁰ I danas se nešto istočnije od istoimenog sela nalazi križište na kojem se cesta koja dolazi iz Požege dijeli na dva dijela. Jedan ide sjeverno prema Našicama, a drugi južno prema Đakovu. Nije li to isti onaj smjer kojim se prostirala antička cesta – dolazeći iz Inceruma do Picentinuma/Ruševa i odlazeći prema Leukonu/Levanjskoj varoši – o kojoj je već bilo riječi? Možemo pretpostaviti da je sjeverni odvojak srednjovjekovne ceste možda išao približno istim smjerom kao i današnja cesta od Ruševa do Čaglina i dalje na sjever, jer se u ispravi koja govori o međama posjeda Gradište spominje cesta preko koje je išla granica između rečenog posjeda i Čaglna, a bila je sjeverni odvojak velike ceste koja se dijelila u Ruševu.⁷⁹¹

*

U ovom dijelu je bilo riječi isključivo o velikim magistralnim cestama onoga doba, jer se u ispravama lokalni putovi rijetko spominju, a uz to tijekom vremena bili su podložni promjenama prilikom parceliranja obradivih površina, tako da ih je danas nemoguće identificirati. Vrlo je teško bez pomoći arheologije baviti se ovim problemom, premda su ceste, kad im je jednom bio utrt pravac, rijetko mijenjale smjer. Zbog spomenutog problema i nedostatka informacija u obrađenim ispravama o ostalim prometnicama, kojih je, možemo pretpostaviti, bilo još, ovaj dio rada možda se čini iscjepkan i nedorečen, što ukazuje na potrebu detaljnijeg bavljenja problemom ubuduće.

6. 2. Utvrde

Utvrde su bile središnji dijelovi vlastelinstava u srednjem vijeku. U mirnim razdobljima u njima su stanovali vlasnici posjeda ili njihovi namjesnici te se iz njih upravljalo okolnim teritorijem, a u vrijeme ratova služile su kao pribježište i sjedište vojske. Na prostoru Požeške županije postojalo je desetak utvrda o kojima imamo svjedočanstvo u obrađenim ispravama.

⁷⁹⁰ *...ad magnam uiam, ubi enim est meta terrea; et per eandem uiam regreditur contra meridiem ac peruenit ad terram Alexandri et Paris in cacumine, ac peruenit ad aliam magnam uiam que transit predictam magnam uiam...*, CD IV, 476-477.

⁷⁹¹ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 6.

Brod

Na posjedu Brod nalazila se utvrda koja je bila u vlasništvu Berislavića Grabarskih.⁷⁹² Csánki i Bösendorfer navode da su se 1475. godine sukobili brodski i laslovački kaštelan.⁷⁹³ U ispravi iz 1450. izrijekom se navodi da se ondje nalazila i kuća Berislavića Grabarskih.⁷⁹⁴ Utvrdu spominje 1536. Šimun Erdödy u jednom od svojih zabilježki o ratu s Osmanlijama.⁷⁹⁵

Drenovac

Utvrda Drenovac (*castrum Dornoch*) nalazila se na istoimenom posjedu. U izvorima se spominje u nekoliko navrata od sredine XIV. stoljeća pa nadalje (1347., 1421., 1506., 1514., 1537.).⁷⁹⁶

Gradište

Utvrda Gradište bila je drvena i imala je opkop. Godine 1250. spominje se „zemlja utvrde Gradišta“,⁷⁹⁷ a u ispravi iz 1413. prilikom uvođenja obitelji Ders u isti posjed nailazimo na njen kratki opis.⁷⁹⁸ Iz nje se upravljalo okolnim područjem.⁷⁹⁹

Kamengrad

Utvrda Kamengrad nalazila se na posjedu *Horsowch*/Hrušovac, sjeverno od doline potoka Crkvenika, odnosno današnje Brzaje.⁸⁰⁰ U latinskim ispravama od 14. stoljeća pa do provale Osmanlija bilježen je pod mađarskim imenom *Kővár*, što u prijevodu znači „kamena

⁷⁹² Buturac, *Pisani spomenici*, 335-337.

⁷⁹³ Csánki, *Magyarország*, 389., Bösendorfer, *Crtice*, 121.

⁷⁹⁴ Karbić, „Rod Borića bana“, 164.

⁷⁹⁵ ...*quod post expugnationem castrum Brood...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 382-383.

⁷⁹⁶ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 30.

⁷⁹⁷ ...*terra castrum de Gradista...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 12.

⁷⁹⁸ ...*in dicta possessione Gradistya...ac castellum ligneum fossais...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

⁷⁹⁹ Posjedi: *Loncharoch, Bwchkoch, Melka, Felseo Doboka et Also Doboka, Philepussolch, Scyvinya, Topalovcz, Versanch, Porechia, Drenoch, Wksynch, Bogdynch, Gradusolch, Symonolch, Kopronychy, Obagioch, Habinincy, Dragmeroch, Farkashaza i Kernyakoch.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

⁸⁰⁰ ...*cum castro Kwvar...*, CD XVII, 483-485., Julije Kempf, *Iz Požeške kotline*, 112-113., Buturac, *Pisani spomenici*, 233-234.

utvrda“,⁸⁰¹ a nešto ranije, kako je utvrdio Pál Engel, nosio je istovjetan naziv kao i obližnji potok *Crkvenik*. Spomenuti je povjesničar, također, bio uvjerenja da su ga sagradili pripadnici roda Rád, točnije Toma, Filip i Lovro, koji su od kralja Bele IV. dobili posjede na prostoru južnog Papuka i Krndije kao nagradu za odanost.⁸⁰² Utvrda se sastojala od šest kula koje su bile povezane bedemom te unutarnjim kaštelom pravokutnog oblika (oko 45 x 50 m). Nažalost, na njoj do danas nisu sustavno provedena arheološka istraživanja. Oblasla je šumom i danas je u vrlo lošem stanju.⁸⁰³

Najstariji poznati spomen Kamengrada potječe iz isprave nastale 2. siječnja 1291. godine, odnosno žalbe koju je vesprimski biskup Benedikt, pripadnik roda Rád, uputio kralju Andriji III., jer mu je Csák, sin Bakunov, zauzeo kaštel Crkvenik (*Crikenyg*). Benedikt je ovu utvrdi naslijedio od svoga rođaka Filipa, plemića koji nam je poznat iz darovnice Bele IV. od 21. studenog 1250. Unatoč tome, Bakunovi nasljednici ostali su vlasnici utvrde sve do kraja 14. stoljeća.⁸⁰⁴ Nakon toga utvrda je došla u vlasništvo kralja. Sigismund ju je između 1388. i 1390. dao u zalog Nikoli Tretulu od Nevne, koji je u to vrijeme bio požeški župan. Godine 1390. prešla je u njegovo trajno vlasništvo.⁸⁰⁵ Iz isprave izdane 8. prosinca 1392., kojom Sigismund potvrđuje posjede obiteljima Rád i Partašović u Požeškoj županiji, ukratko doznajemo cijelu dotadašnju povijest Kamengrada.⁸⁰⁶ Nakon smrti Nikole Tretula naslijedila ga je kći Katarina, čiji muž Petar Čeh Levanjski istu utvrdi zalaže 1421. godine Ivanu Alšanskom iz Vukovske županije. Nakon izumiranja roda Ašlanskih, Kamengrad je došao u ruke obitelji Talovac. Dana 30. svibnja 1440. u izvorima se spominje kaštelan Kamengrada Kristijan Puchel, podložnik Marka Talovca, ujedno rođak Ivana Ašlanskog. Nadalje, 9. prosinca 1473. godine usputno se spominje u tužbama Mihaela Országa od Guta protiv Dessewffya Cerničkih, Crkveničkih, Škrabutničkih i Rešetarevačkih. Tijekom druge polovice XV. stoljeća u zalogu ga je držala obitelj Horvat od Litve, a zatim je došao u vlasništvo Zapolja. Za vrijeme sukoba između Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje (1527.) Frerdinand je Ivanu Haberdincu Slatinskom dao Kamengrad za vjernu službu.⁸⁰⁷

⁸⁰¹ Csánki, *Magyarország*, 390-391., Bösendorfer, *Crtice*, 122-123.

⁸⁰² Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije...(drugi dio)“, 58.

⁸⁰³ Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Slavoniji* (Vinkovci: Slavonica, 1994.), 118., Horvat i Mirmik „Graditeljstvo“, 121-157., Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (drugi dio)“, 57-58.

⁸⁰⁴ Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 60.

⁸⁰⁵ Idem. 61.

⁸⁰⁶ CD XVII, 483-485., Buturac, *Pisani spomenici*, 233-234.

⁸⁰⁷ Andrić, „Podgorje Papuka...“, 61-64.

Orljavac

Utvrdna *Oryauawar* koja se nalazila na posjedu Orljavac imala je važno strateško značenje. Osim upravne funkcije nad okolnim imanjem, nadzirala je cestu koja se ondje protezala i kod sela Dragović prelazila granicu Požeške i Križevačke županije.⁸⁰⁸ U ispravama o posjedu Orljavac gotovo se uvijek spominje i kaštel. Prvi put nailazimo na njega u oporuci župana Keta iz 1290., kada ga je ostavio svojoj kćeri Foloneti,⁸⁰⁹ kao i 1296., u istom kontekstu.⁸¹⁰ Nakon toga doznajemo da je došao u vlasništvo Forisa *de Peterda*. On je 1444. godine tužio Ladislava Čeha Levanjskog da mu je oduzeo založenu utvrdu Orljavac i ostale njene pripadnosti bez ikakve naknade.⁸¹¹ Spor se okončao tako da je Foris primio utvrdu Orljavac s pripadajućim trgovištem u zalog od Ladislava, što doznajemo iz dviju isprava nastalih 1445. godine.⁸¹² Isti Čeh Levanjki ponovno je intervenirao 1450. godine oko pitanja vlasništva nad rečenim kaštelom, tužeći se Požeškom kaptolu na Tretule, koji su ga, navodno, protuzakonito baštinili.⁸¹³ Očito je da su Levanjski dobili u tom sporu vlasništvo nad utvrdom, jer su ju 1454. prodali Ivanu Korodanskom.⁸¹⁴

Podvrško

U kasnom srednjem vijeku na posjedu Podvrško podignuta je utvrda. Dana 17. srpnja 1523. godine spominje se kaštelan utvrde Podvrško (*Podwersa*), jer je navodno učinio štetu Nikoli i Andriji *Lypnye de Chernik*.⁸¹⁵ Dana 27. kolovoza iste godine u jednoj od isprava govori se isključivo o kaštelu Podvrško; tada Požeški kaptol u posjed kojim se upravlja iz njega uvodi Šimuna *Mersych de Orbowacz*.⁸¹⁶ Nakon toga, 3. listopada, kralj Ludovik naredio je da se provjeri je li Šimun *Mersych de Orbowacz* valjano uveden u posjed utvrde u Podvrškom.⁸¹⁷

⁸⁰⁸ Andrić, „Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji,“ 88.

⁸⁰⁹ ...*possessio Orywa cum castro suo...*, CD VII, 7-9.

⁸¹⁰ ...*castrum Orrywa...*, CD VII, 237-240.

⁸¹¹ ...*dictorum castru Oryavawar...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 286-288.

⁸¹² ...*castrum suum Oryavavara vocatum...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 281-282., ...*castru Oryawar*, Buturac, *Pisani spomenici*, 289-292.

⁸¹³ ...*in dominium castru et opidi Oryauawar...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 296-298.

⁸¹⁴ ...*castrum suum Orryawara vocatum...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 229-300., 301-302., 303-304.

⁸¹⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 363.

⁸¹⁶ Idem.

⁸¹⁷ Idem, 364.

Požega

Požeška utvrda bila je smještena na obroncima Požeške gore. Danas se nalazi u vrlo lošem stanju i svakodnevno je izložena devastaciji, jer je pretvorena u gradsko šetalište bez ikakvih prethodnih konzervatorskih poduhvata. Na njoj nisu do sada provedena nikakva arheološka istraživanja.

Pál Engel navodi da se požeška utvrda prvi put spominje vrlo rano, već krajem IX. stoljeća.⁸¹⁸ Zatim navodi još jedan primjer njenog spomena iz 1092. godine.⁸¹⁹ U hrvatskoj historiografiji opće je prihvaćeno da se utvrda spominje po prvi puta 1227. godine, kada dolazi u vlasništvo kaločkog nadbiskupa Ugrina.⁸²⁰ Nedugo zatim – 1263. godine – papa Urban IV. prepustio ju je u ruke kraljice Marije nakon Ugrinove smrti.⁸²¹ Kraljici je darovnicu za Požegu izdao i kralj Bela, a to je potvrdio i njegov sin Stjepan 1266. godine.⁸²² Imala je obilježja kraljevskog dvora i u tom periodu njen je značaj posebice utjecao na razvoj gradskog naselja u podnožju.⁸²³ Utvrda je tako u vlasništvu kraljica bila sve do 15. stoljeća. Nakon toga nalazila se zajedno s gradskim naseljem u rukama Tamásija, koji su sklopili ugovor o nasljeđivanju s obitelji Hédervári, koja je naslijedila Tamásije.⁸²⁴ Nakon toga ju je Ferdinand I. dao Ivanu Haberdincu iz Slatine.⁸²⁵

*

Osim obrambene funkcije, dominantne u kasnom srednjem vijeku, utvrde su imale i stambenu ulogu. Pravi primjer na ovom prostoru bila je Požeška utvrda, koja je jednim dijelom bila kraljičin dvor. O stambenoj funkciji veličke utvrde također doznajemo iz jedne isprave iz prve polovice XV. stoljeća. Premda se izrijekom ne spominje u ispravama, i ostale su utvrde, s obzirom da su imale upravnu funkciju nad okolnim dijelovima vlastelinstva, vjerojatno bile nastambe vlasnika okolnog posjeda ili njihovih namjesnika. Građene su,

⁸¹⁸ *...castrum Posaga ceperunt...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 26.
Vjerojatno je riječ o podacima iz djela mađarskog kroničara Anonima kako su Mađari pri dolasku osvojili utvrde Zagreb, Vukovo i Požegu. Taj kroničar je živio na kraju XII., odnosno početku XIII. stoljeća pa nije baš vjerodostojan izvor. Naravno, Mađari ga uzimaju u obzir.

⁸¹⁹ *...cum castris Posagauar...*, Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 26.

⁸²⁰ *Eapropter vestris supplicationibus grato concurrentes assensu castrum de Posega cum pertinentiis suis...*, CD III, 264.

⁸²¹ *Demum vero idem rex huiusmodi pietatis opus clementer attendens de Possega ad eum pertinens in ducatu Sclavonie nati tuorum...*, CD V, 276.

⁸²² Buturac, *Pisani spomenici*, 130.

⁸²³ *Datum in Pozega vara, ubi erat curia reginalis...*, Ivica Degmandžić, „Požega i okolica“, 108.

⁸²⁴ *...ad dictum castrum Posegawar...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 283.

⁸²⁵ Buturac, *Pisani spomenici*, 367.

najčešće od kamena, no susrećemo i one od drva. Takva se nalazila na posjedu Gradište. Na ovom području imamo primjere brdskih utvrda, kao što su npr. Kamengrad ili Požega, te nizinskih, poput Kaptolačke, koja je oko sebe imala kanal s vodom. Zbog obrambene funkcije građene su većinom na posjedima koji su se nalazili u blizini granice županije, odnosno na strateški važnim mjestima, te se iz njih mogla vršiti kontrola nad cestovnim prilazima.

Stražeman

Utvrda Stražeman nalazila se oko tri kilometra sjeverno od istoimenog naselja. Do danas je u potpunosti razorena, a prostor na kojem je stajala naziva se *Grad*.⁸²⁶ U srednjovjekovnim ispravama *castrum Ztrasemle* spominje se samo 1503. godine.⁸²⁷ Izgledno je da je pala u ruke Osmanlija kada i ostatak Požeške kotline. U popisima nakon uspostave Požeškog sandžaka više joj nije bilo spomena. Tada su stanovnici naselja Stražeman bili dužni obnavljati utvrdu Kamengrad.⁸²⁸

Velika

Iznad sela Velika i danas se nalaze loše očuvani ostaci srednjovjekovne utvrde, točnije samo njeno pročelje.⁸²⁹ Arheološka istraživanja još uvijek nisu provedena, a odstranjeno je okolno raslinje kako bi se usporilo propadanje objekta.

Isprava koja spominje diobu posjeda roda Veličkih iz 1435. godine daje nam i opis utvrde. Iz njega je vidljivo da je već u tom razdoblju bila zapuštena, što ne znači da za vrijeme rata s Osmanlijama nije obnovljena kako bi joj se vratila primarna funkcija. U kaštelu su se nalazile dvije palače. Jedna je bila široka, a druga duga. Imala je kulu bez krova. Ovdje se nalazila cisterna za vodu ili bunar te napušteni stambeni prostor.⁸³⁰ Utvrda Velika također se spominje i u ispravi iz 1488. kao središte posjeda iz kojeg se upravlja naseljima navedenima u dokumentu.⁸³¹

Isprava od 9. prosinca 1473. upućena Mihaelu Országu *de Guti* svjedoči da su se obitelji Dessewffy Cernički, Crkvenički, Škrabotnički i Rešetarovački tužili na nekoliko

⁸²⁶ Kempf, *Iz Požeške kotline*, 105-107.

⁸²⁷ Czánki, *Magyarország*, 427., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 209-210., Bösendorfer, *Crtice*, 152.

⁸²⁸ Moačanin, *Požega i Požeština*, 124-125., 160., 259-260., 456.

⁸²⁹ Kempf, *Iz Požeške kotline*, 93-98.

⁸³⁰ *...unum palacium stratum et longum, aedificiis ornatum, una tris tecturis carens ac in medio ejusdem castris quaedam domus seu camere deserte et una cisterna seu puteus.* Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi*, 119., Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio),“ 80.

⁸³¹ Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio),“ 84.

posjednika u Požeškoj županiji. Dokument je važan jer se jedino u njemu utvrda Velika navodi pod imenom *Welykewar*.⁸³²

Vrbova

Na posjedu Vrbova nalazila se istoimena utvrda. Spominje se usputno 1374. godine kada Bosanski kaptol omeđuje rečeni posjed.⁸³³

Zborni kaptol sv. Petra

Kaptolačka utvrda podignuta je oko samostana koji je imao status vjerodostojnog mjesta. Bio je to *Wasserburg* čiji su ostatci relativno očuvani i trenutno se vrši njihova obnova.⁸³⁴ Unutar zidina nalazio se građevinski kompleks koji je pogodio samostanskom životu dvanaestorice kanonika, dakle stambene zgrade i kaptolska crkva sv. Petra, koja je imala nekoliko oltara, posvećenih sv. Nikoli, sv. Jeleni, sv. Urbanu papi, sv. Mihaelu Arhiđakonu, sv. Ladislavu i Svima Svetima.⁸³⁵ Utvrda ima tlocrt nepravilnog šesterokuta s četiri kule na oštrim kutovima obrambenog zida. S obzirom da je voda tekla oko utvrde, u nju se ulazilo s južne strane preko mosta koji se mogao podići.⁸³⁶ U ispravama se najčešće spominju samostan i njegovi kanonici zbog njihove velike administrativne važnosti za okolni prostor, ali ne i opis utvrde.

6.3. Naselja

Problemom tipologije srednjovjekovnih naselja na prostoru Slavonije prva se detaljnije pozabavila Nada Klaić, predlažući naziv *varoš* za naseljeno područje izvan zidina utvrde ili podgrađe. Smatrala je pojam *grad*, koji se danas nalazi u upotrebi, preširokim, te da se njegovo značenje, osim na gradsko naselje, odnosi i na utvrde. Ukazala je u istom radu, nasuprot zalaganju za jedinstveni naziv, na promjenjivost značenja pojma *varoš* od slučaja do slučaja, odnosno na potrebu da se svakom pojedinom fenomenu pristupa ponaosob.⁸³⁷ Budak

⁸³² Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 83.

⁸³³ *...et terre castris de Orbowa ac terre Twerdygh...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 215-217.

⁸³⁴ Izvještaj Arheoloških istraživanja, Muzej u Požegi.

⁸³⁵ Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 96.

⁸³⁶ Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi*, 119., Andrić, „Podgorje Papuka... (treći dio)“, 95-96.

⁸³⁷ Nada Klaić, „Prilog pitanju postanka slavonskih varoši,“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta* 3 (1955): 42-45.

joj je zamjerio svođenje svih oblika gradskog naselja pod jedan naziv, kao i propust prilikom definiranja odnosa utvrda – gradsko naselje. On je upozorio da nikako nije ispravno naselje definirati u odnosu na pripadnost utvrdi, kako je to činila Nada Klaić, jer se njihova povezanost tijekom kasnog srednjeg vijeka gubila. Zatim je nadodao da se prilikom odabira terminologije za različite stupnjeve gradskih naselja nužno treba služiti terminima koje susrećemo u vrelima (*villa, libera villa, oppidum, civitas, urbs*) ili pak tvoriti nove koji bi ekvivalentno odražavali tu različitost, pri čemu ipak valja biti oprezan, jer se značenja pojedinih oblika ne podudaraju u svim situacijama. Dodao je da, s obzirom da termin *varoš* ne karakterizira spomenute različitosti, načelno možemo koristiti izraz *grad* kao opći naziv za gradska naselja.⁸³⁸

Kao što je vidljivo, u historiografiji postoji još uvijek u potpunosti neprevladan problem po kojoj osnovi odrediti različite oblike gradskih naselja. Kralj Sigismund 1405. godine izdao je važan dokument u kojem naređuje da se gradovi (*civitates*) moraju utvrditi, te da se neka gradska naselja (*libera villa, oppidum*) moraju uzdići na rang grada (*civitas*). Pri tome je vidljivo da je pojam *civitas* određivao najviši mogući stupanj razvoja gradskog naselja i bio razdvojen od ostala dva i da je kralj jednim od glavnih kriterija grada u punom smislu tog značenja (*civitas*) odredio bedeme. Unatoč tom stupnjevanju gradskih naselja, u spomenutoj ispravi nisu navedeni točni kriteriji po kojima se jedan razlikovao od drugoga, što danas povjesničarima zadaje problem. Situaciju otežava i činjenica da se u tekstu – nasuprot pojmovima *villa* i *possessio*, koji označavaju ruralno naselje, odnosno cjelokupni zemljišni posjed – susreću sva tri prije navedena oblika gradskog naselja, pri čemu ponovno nije vidljivo po čemu se ove dvije skupine razlikuju.⁸³⁹

Neven Budak u već spomenutoj knjizi *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* ponudio je ljestvicu gradskih naselja s obzirom na njihovu razvijenost. Nju čine grad (u punom smislu značenja), trgovište, trg, urbana jezgra ili purga. Gradovi su bili ona naselja koja u izvorima susrećemo pod nazivom *civitas* (mađ. *-var*) ili ponekad *oppidum*. Za razliku od njih, trgovišta su bila naselja nižega stupnja razvoja i činila su središta vlastelinstava, a u izvorima ih susrećemo pod nazivom *oppidum*. Trgovi su imali lokalni trgovački značaj i u njima su se obavljali osnovni administrativni poslovi, dok su urbane jezgre bila naseljena mjesta koja su privilegirana – bilo od strane vladara, bilo od strane vlastelina – s ciljem da se razviju u grad, ali s vremenom nije nužno moralo doći do tog razvoja. Purga je, pak, imala

⁸³⁸ Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* (Zagreb-Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Feletar“ Koprivnica, 1994), 20-21.

⁸³⁹ Bak, Engel, Ross Sweeney, ur. *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301-1457.*, 34-45.

nejasno značenje. Možda je označavala mjesto u kojemu se odvija neki oblik trgovine.⁸⁴⁰ S obzirom da je prostor Požeške županije vrlo specifičan kada je riječ o razvoju naselja, važno je reći da su se na ovom prostoru nalazila samo ruralna područja u izvorima nazivana *villa*, zatim trgovišta, *oppidum*, te jedan jedini grad u pravom smislu značenja, *civitas*.

Razvijenost nekog naselja ovisila je o funkcijama koje je to naselje posjedovalo, iz čega je proizlazio intenzitet njegova utjecaja na okolicu. Prikaz tog odnosa centra i periferije dao je Christaller svojom teorijom centraliteta, koju je Neven Budak prilagodio i upotrijebio za gradove Varaždinske županije. Jedno od mjerila centraliteta bili su samostani. Koliki će intenzitet privlačenja imati pojedini samostan određivala je vrsta reda kojem je pripadao. Logično se nameće da su samostani na osami imali manju privlačnu moć, dok su oni prosjačkih redova – koji su se nalazili većinom u gradskim naseljima i koji su imali veću interakciju sa stanovništvom – više utjecali na svoju okolinu.⁸⁴¹ Njihova prisutnost odražavala je gospodarski razvoj i ekonomsku situaciju grada jer se sami nisu bavili proizvodnjom, već su živjeli od milodara.⁸⁴² Hodočasnička su mjesta uz lokalnu organizaciju također imala funkciju privlačenja.⁸⁴³ Požega je imala i franjevački, i dominikanski samostan. Nije za zanemariti ni prisutnost benediktinaca, cistercita i templara u bližoj okolini ovoga grada, ali o hodočasničkoj aktivnosti nemamo pobližih svjedočanstava, premda se posjed Mala Paka nazivao i Sveta Katarina, vjerojatno prema titularu župne crkve, što svjedoči o njegovu značaju u lokalnim okvirima.⁸⁴⁴

Upravne funkcije gradskog naselja bile su također važne. Iz gradskog se naselja upravljalo okolnim prostorom, bilo na lokalnoj razini, bilo na nekoj višoj, županijskoj razini, izvršnom i sudskom vlašću. Kao što stoji i u Sigismundovoj ispravi, fortifikacije su, posebice u kasnom srednjem vijeku, imale privlačnu moć, jer se u vrijeme vojne opasnosti okolno stanovništvo skrivalo iz gradskih zidina. Važnost naselja iz istih je razloga odražavao i položaj utvrda oko njega te njihova veličina i opremljenost. Često se naselje razvijalo kao podgrađe kaštela. Razvijenost obrta i trgovine ovisila je o povlasticama koje je naselju podijelio vladar ili vlastelin. Određivanje tržnog dana, prava na privatno vlasništvo,

⁸⁴⁰ Budak, *Gradovi*, 23-24.

⁸⁴¹ Budak, *Gradovi*, 16.

⁸⁴² Danijel Jelaš, „Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku“ (mag. rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2011), 26-27.

⁸⁴³ Budak, *Gradovi*, 16.

⁸⁴⁴ ...*possessio Kyspaka alio nomine Zenthkathalena...*, Csánki, *Magyarország*, 420, Bosendorfer, *Crtice*, 146., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 88-89., Buturac, *Pisani spomenici*, 309-310., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 32.

oslobađanje od plaćanja taksi i slično moglo je uzrokovati velik priljev obrtnika, trgovaca i proizvođača hrane, koji su ovdje nudili i kupovali ponuđenu robu.⁸⁴⁵

Analizom dostupnih isprava koje se tiču područja Požeške županije nailazimo na spomen naselja na sljedećim posjedima:

Alsogradisca / Donja Gradiška

Alsogradisca bila je luka na Savi. Za nju doznajemo kad dolazi u vlasništvo Tomislava i Blaža, sinova Graduća *de Vrbaz*, 1295. godine.⁸⁴⁶ Za pretpostaviti je da se nalazila na mjestu današnje Stare Gradiške.⁸⁴⁷

Berzeniche / Bzenice

Na posjedu Bzenice, smještenom jugozapadno od Pleternice, nalazilo se istoimeno selo. Ono se spominje u dva navrata. Prvi puta bilo je to 1286. godine, kada je Elizabeta, majka kralja Ladislava, potvrdila neke zemlje templarima,⁸⁴⁸ a drugi puta dvije godine kasnije (1288.), kad im je darovala neka sela, između ostalog *Orioche* i *Bzenice*.⁸⁴⁹

Brechin / Brčino

Na posjedu Brčino nalazilo se istoimeno selo.⁸⁵⁰ Bilo je središte župe. Nalazimo ga u popisu papinske desetine 1335. godine, pri čemu se spominje svećenik Grgur.⁸⁵¹

Burstian

Na posjedu *Burstian* nalazila su se tri sela koja susrećemo u izvorima. Godine 1422. spominje se *Bykorosthyan*, a 1481. još dva, *Borostyan* i *Borostyanowcz*.⁸⁵²

⁸⁴⁵ Budak, *Gradovi*, 16-20.

⁸⁴⁶ ...*medietatem tributii cuiusdam portus super Zavam existentis Alsogradisca nuncupati, qui versus Vrbaz transit ad ipsorum terram Schlplatu vocatam...* CD VII, 215.

⁸⁴⁷ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 206.

⁸⁴⁸ ...*utque possessionem seu villam Berzenyche vocatam in comitatu de Posaga existentem...*, CD VI 573-575.

⁸⁴⁹ ... *duas villas Orioche et Berezenyche uocatas in comitatu de Posega existentes...*, CD VI, 627.

⁸⁵⁰ ...*quandam villam suam Borchinfolva dictam inpignoravisset...*, CD XII, 18-20.

⁸⁵¹ *Item Gregorius de Brechin solvit XVI banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁸⁵² ...*possessio Borosthyan cum villa Bykorosthyan...*, ...*ville Borostyan et Borostyanowcz...*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 23.

Cernik

Stanko Andrić u svom članku o benediktinskom samostanu sv. Mihovila usputno je spomenuo da se u Cerniku odvijao sajam.⁸⁵³ Uz to, ondje se nalazila i plemićka kurija.⁸⁵⁴

Čaglin

Heller i Csánki navode da se u jednoj ispravi iz 1435. godine spominje *oppidum Cheglin*.⁸⁵⁵ Nažalost, o njemu ne znamo ništa detaljnije.

Ferogeti

Naselje, odnosno sjedište župe *Ferogeti* spominje se u popisu papinske desetine 1335. godine, iz čega doznajemo da joj je na čelu bio neki svećenik Petar.⁸⁵⁶ Engel smatra da se spomenuta natuknica odnosila na Frkljevce, mjesto koje se i danas nalazi nedaleko od Pleternice.⁸⁵⁷ Csánki i Heller navode da se ono spominje u izvorima tek 1450.⁸⁵⁸

Gradište

Na posjedu Gradište nalazilo se u razvijenom srednjem vijeku istoimeno slobodno selo,⁸⁵⁹ koje se kasnije razvilo u trgovište.⁸⁶⁰ U njemu je bila crkva svetog Nikole,⁸⁶¹ za koju doznajemo da je tijekom XV. stoljeća bila izgrađena od kamena.⁸⁶² Na posjedu su se nalazili plemićka kurija, utvrda te 65 naseljenih jobagionskih selišta i tri nenaseljena koja su na sebi imala građevine, 24 mlina u uporabi i tri napuštena, kao i sjenici sa spravama za vršenje.

⁸⁵³ Andrić, „Benediktinski samostan...“, 48.

⁸⁵⁴ Grgin, „Plemićki rod Deževića Cerničkih“, 111.

⁸⁵⁵ Csánki, *Magyarország*, 394., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 36.

⁸⁵⁶ *Item Petrus de Ferrogeti solvit XII banales*. Buturac, *Pisani spomenici*, 175.

⁸⁵⁷ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 10.

⁸⁵⁸ Csánki, *Magyarország*, 408., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 67.

⁸⁵⁹ CD IX, 504-506.

⁸⁶⁰ *...prope liberam villam de Gradisca...*, CD IX., 504-506., *Cum nos totum et omne ius nostrum regium, si quid in castro Gradysche vocato in comitatu de Posega existenti, vniuersisque oppidis, villis, possessionibus portionibusque et quibusvis iuribus possessionariis...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 376-377., Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije...(treći dio)“, 114.

⁸⁶¹ Buturac, *Pisani spomenici*, 172.

⁸⁶² *...item ecclesiam lapideam sine turri...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 253-254.

Horsowch / Hrušovac

Poznato naselje s posjeda Hrušovac zvalo se Crkvenik, a kasnije mu se ime promijenilo u Streževicu/Striježevicu.⁸⁶³ U izvorima se spominje i naselje *Crussawa*. U popisu papinske desetine 1335. godine nailazimo na spomen svećenika koji je bio rodom iz toga mjesta.⁸⁶⁴

Kamengrad

Iz utvrde Kamengrad upravljalo se vlastelinstvom. Csánki i Bösendorfer donose podatke da se u ispravama iz 1475. i 1476., dok je sam kaštel bio u vlasništvu obitelji Horvata od Litve, spominju sela *Czerkovnik, Polyncz, Radovancz, Nagyvölgy* i *Jasztrebnik* pod njegovom upravom.⁸⁶⁵ Godine 1523. u jednoj od isprava spominje se oštar sukob familijara Ivana Zapolje Mihovila Petrovića Tisovačkog i sina mu Jurja s okolnim stanovnicima. Pri tome se navodi 14 sela kojima je upravljano iz utvrde Kamengrad. Bila su to: *Nagwelgh, Zmethno, Wranowo, Schytkowecz, Bodowalcz, Iztrebnyk, Therczlyan, Podpapoch, Hrasthyanz, Zredycza, Waan, Zrednya Zela, Polyancz* i *Radovancz*. Andrić je pokušao ubicirati ona naselja koja je smatrao da se odnose na prostor Požeške županije. Pri tome nije mogao odgonetnuti gdje se nalazilo selo *Nagwelgh. Wranowo* i *Podpapoch* nalazili su se pak u neposrednoj blizini kaštela. *Zredycza* je bila smještena zapadno od današnjeg sela Gornji Vrhovci, kao i *Zrednya Zela*, a *Polyancz* je današnja Poljanska. Za selo *Radovancz* ne misli da su to isti oni Radovanci koji se nalaze na istoimenom posjedu.⁸⁶⁶

Poljanska se kao selo kamengradskog vlastelinstva nalazila južno od utvrde.⁸⁶⁷ Buturac nije bio u potpunosti siguran je li u srednjem vijeku ovdje postojao franjevački samostan,⁸⁶⁸ no Stanko Andrić pronašao je dokaze za to. U općem katalogu opservantskih franjevačkih samostana iz 1510. godine uočio je spomen Poljanske. Tamo se navodi da se Ugarska vikarija sastojala od deset kustodija, među kojima se nalazila i Slavonska, u kojoj je bio samostan Poljanska (*de Polyenu*). Godine 1531. za gvardijana je izabran Stjepan *de Ilswa*,

⁸⁶³ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (drugi dio)“, 59.

⁸⁶⁴ *Cristoforus de Crussowa, Buturac, Pisani spomenici...*, 175.

⁸⁶⁵ Csánki, *Magyarország*, 390-391., Bösendorfer, *Crtice*, 122-123.

⁸⁶⁶ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (drugi dio)“, 63-64.

⁸⁶⁷ Csánki, *Magyarország*, 422.

⁸⁶⁸ Buturac, *Pisani spomenici*, 42.

a 1533. Juraj iz Crkvenika. Samostan su, prema Andrićevom mišljenju, možda utemeljili Emerik i Stjepan Zapolja.⁸⁶⁹

Ljeskovica

Biharinec je bilo selo jugoistočno od Kutjeva, na posjedu Ljeskovica.⁸⁷⁰ Godine 1339. Mihajlo, sin Samsonov, prodao ga je Demetriju, sinu Aleksandra Našičkog, da bi mu ga mjesec dana kasnije s cijelim posjedom na kojem se selo nalazilo i službeno predao Požeški kaptol. Demetrije je posjed Ljeskovicu tada preuzeo sa svim njegovim pripadnostima – obradivim zemljama, šumama, livadama, vinogradima i još jednim selom, koje se zvalo *Dragynoch*.⁸⁷¹

Orljavac

Na posjedu Orljavac nalazilo se naselje koje se razvilo kao podgrađe utvrde.⁸⁷² U kasnom srednjem vijeku preraslo je u trgovište (*oppidum*). Prvi puta u poznatim izvorim spominje se 1444. godine, prilikom zasjedanja požeškog plemstva, kada se Foris *de Peterd* tužio da mu je Ladislav Čeh Levanjski nezakonito oduzeo posjed Orljavicu s pripadnostima. Iz iste isprave doznajemo da se u rečenom trgovištu nalazila župna crkva sv. Lovre.⁸⁷³ U sporu je pobijedio Foris, pa ga je sljedeće godine (1445.) kraljevski sudac uveo u posjed. Prilikom toga ponovno se spominje trgovište Orljavac.⁸⁷⁴ Nedugo zatim, 1450. i 1454. godine, ovo se gradsko naselje javlja u sudskom sporu u koji je ponovno upleten Ladislav Čeh Levanjski.⁸⁷⁵

Isprava iz 1422. godine svjedoči nam da su pod upravom utvrde na posjedu Orljava bila ova sela: *Kalincz, Podczretya, Mladinffalva, Kohnyak, Pristancz, Odolya, Ivanvölgye, Hraszt, Valnitfalva, Dolcz, Szorenovczi i Harmanovcz*.⁸⁷⁶ Nemoguće je identificirati sva mjesta, ali vidljivo je da se naziv *Odolya* odnosi na naselje koje se nalazio na istoimenom posjedu, a kojeg smo već spominjali. *Ivanvölgye* je mađarska verzija naziva sela Ivandol, a *Dolcz* se odnosi na mjesto Dolac, koje se nalazilo u blizini Ivandola.

⁸⁶⁹ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (treći dio)“, 87-88.

⁸⁷⁰ ...*villam suam Byharynech vocatam in possessione sua Lezkowycha nominata existentem...*, CD IX, 462-463.

⁸⁷¹ CD IX, 462-463., ...*villam Byharynech vocatam cum populis in eadem habitis et aliis vtilitatibus ad eandem spectantibus...*, CD IX, 474.

⁸⁷² *Quod ipsa castrum suum Oryawa simil cum suburbio...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 319-320.

⁸⁷³ ...*castrum suum Oryavavara vocatum cum oppido Oryava Vocato, in quo ecclesia sancti Laurentii martyris esset constructa...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 281-182.

⁸⁷⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 283-284.

⁸⁷⁵ ...*castrum et opidi Oryauawar...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 296-297., 299-300., 301-302.

⁸⁷⁶ Csánki, *Magyarország*, 391-392., Bösendorfer, *Crtice*, 123., Buturac, *Pisani spomenici*, 268.

Godine 1428. pod upravom iste utvrde nalazila su se sela *Szoronincz*, *Ugrinovcz*, *Pisztrancz*, *Kalincz*, *Podczretya*, *Jaksocz*, *Brekolcz*, *Hraszt*, *Alsofalu*, *Kohnyak*, *Dolcz*, *Odolya*, *Zagolyancz* i *Ivanvölgye*.⁸⁷⁷ Vidljivo nam je da se većina naselja poklapa s onima koji su navedeni šest godina prije. Isprava iz 1454. navodi sva sela spomenuta 1428. godine, pri čemu je dodano još i selo *Ugrinocz*, a *Alsofalu* je zabilježeno slavenskom inačicom *Dalnyawaz*, dok u dokumentu izdanom 1467. pronalazimo i naselje *Tergovistya*.⁸⁷⁸

Orljavica

Na posjedu Orljavica nalazila su se dva poznata nam sela. Jedno je nosilo isti naziv kao i posjed, *Orioche*, a drugo se zvalo *Berezenych*. Spominju se 1288. godine, kada ih je kraljica Elizabeta vratila Jakobu, sinu Ponte, iz roda Buzad (*Jacob filio Ponyth de genere Buzad*).⁸⁷⁹

Owar / Stari grad

Na posjedu Owar nalazilo se istoimeno selo, koje je prerاسlo u trgovište.⁸⁸⁰ Osim njega ovdje je postojalo i još jedno selo, zvano Tekić. Ono se spominje se u ispravi nastaloj 1481. godine, kada je došlo do sukoba između Ivana Čeha Levanjskog i Ivana Berislavića Grabarskog.⁸⁸¹ Selo Tekić vjerojatno nije isto što i posjed Tekić iz okolice Požege.

Podvrško

Na posjedu Podvrško nalazilo se kmetsko selište zvano Banjak. Ono se spominje u ispravi Kaptola sv. Petra iz 1420. godine.⁸⁸² Prilikom opisa granice ovog posjeda nailazimo na spomen prenoćišta zvanog *Wolkar* na velikoj cesti koja je prolazila tim krajem.⁸⁸³

⁸⁷⁷ Csánki, *Magyarország*, 391-392., Bösendorfer, *Crtice*, 123.

⁸⁷⁸ Idem.

⁸⁷⁹ ...*duas villas Orioche et Berezenyche uocatas in comitatu de Posega existentes* ..., CD VI, 627-628.

⁸⁸⁰ ZsO sv.1: br. 4284., Buturac, *Pisani spomenici*, 326-327.

⁸⁸¹ ...*item villarum Thekych ad dictum opidum Owar...opidum Owar ac tributum antedictum in eodem exigi...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 326-327.

⁸⁸² Idem. 268.

⁸⁸³ ...*supra mansionem Wolkar...*, CD V, 321-322.

Posjed cistercitskog samostana u Kutjevu (*Honesta Vallis de Gotho*)

Gotószentgyörgy ili Kutjevački Sveti Juraj bilo je središte župe svetog Jurja na cistercitskom posjedu, a nalazilo se, prema mišljenju Pala Engela i Stanka Andrića, na mjestu današnjeg sela Kule, koje se nalazi južno od današnjeg grada Kutjeva.⁸⁸⁴ U popisima papinske desetine koja je skupljana od 1332. do 1337. godine tri se puta spominje svećenik Svetog Jurja iz Kutjeva, Bartol. Ovaj toponim svaki je put drugačije zapisan (*Queo, Gucho, Godho*), ali očito je da se radi o istom toponimu, odnosno istoj župi.⁸⁸⁵

Posjed Kaptola sv. Petra

Oko samostanske utvrde na posjedu Kaptol razvilo se istoimeno selo. U ispravama naselje i samostan nalazimo i u mađarskom obliku *Pozsegaszenpéter* ili *Szenpéter*, što odgovara nazivu Petrovci kojim se služilo lokalno stanovništvo, kako je i zabilježeno u defterima iz vremena vrijeme osmanske vladavine.⁸⁸⁶ Prilikom prikupljanja papinske desetine od 1332. do 1335. godine spominje se svećenik Bartolomej iz sela Sveti Petar iz Požege.⁸⁸⁷

Adryanfalu je selo koje je pripadalo Kaptolu sv. Petra. Nalazilo se na istoimenom posjedu.⁸⁸⁸ Prema Pálu Engelu bilo je smješteno na prostoru današnjeg naselja Šeovci.⁸⁸⁹ Izravno se spominje 1299. godine, kada je Zborni kaptol Sv. Petra darovao zemlju u tom selu županu Zahu.⁸⁹⁰

Požega

Razvoj naselja Požege usko je vezan uz utvrdu. Bez obzira što o njemu nemamo nikakvih podataka u ispravama iz XIII. stoljeća, neupitno je da je ono postojalo u to vrijeme. To potvrđuje trokutasti izgled trga, karakterističan za romaničko stilsko razdoblje, koje je u

⁸⁸⁴ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (treći dio),“ 114., Andrić, „Pregled povijesti,“ 69., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 11.

⁸⁸⁵ *Item Bartholomeus de Sancto Georgio de Queo XXVIII. banales./ Item Bartholomeus de Gucho solvit XX. banales./ Item Bartholomeus de Godho solvit XV. banales.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172-175.

⁸⁸⁶ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (treći dio),“ 96.

⁸⁸⁷ *Item Bartholomeus de villa Sancti Petri in Posga...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172.

⁸⁸⁸ CD VII, 84-85.

⁸⁸⁹ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 1.

⁸⁹⁰ *...in territorio ville ecclesie nostre Adryanfalva vocate...*, CD VII, 246.

ovom dijelu Hrvatske trajalo od XI. do XIII. stoljeća.⁸⁹¹ Godine 1305. u tri se navrata spominje grad Požega.⁸⁹² U ispravi iz 1330. naveden je stanovnik Požege koji je ujedno vršio i dužnost suca, a zvao se Bokodyn.⁸⁹³ Grad Požega (*civitas Posagawar*) izrijekom se spominje 1369. godine. Tada dolazi do sklapanja kupoprodajnog ugovora prema gradskim povlasticama između Nikole, građanina grada Požege, te Mikca i Đure, koji su također građani ovoga grada.⁸⁹⁴ Sačuvane isprave iz XIII. i XIV. stoljeća svjedoče o posjetu kraljica svom dvoru smještenom u utvrdi iznad Požege. S obzirom na to, u gradu se nalazila banska i županijska uprava, a tu su se održavali sabori plemstva koji su bili vezani za utvrdu.⁸⁹⁵

Dokument koji govori o privilegijama grada nije sačuvan, tako da ne posjedujemo njihov popis. Unatoč tome, da su one postojale svjedoči nam već spomenuti kupoprodajni ugovor između Nikole te Mikca i Đure, požeških građana, koji izrijekom spominje gradske slobode.⁸⁹⁶

Jedna od važnih karakteristika gradskog naselja u srednjem vijeku bila je pristnost samostana prosjačkih redova. Požega je imala i franjevački i dominikanski samostan. Na franjevačkoj crkvi sv. Duha, osim gotičkog dijela, nalazi se i romanički portal. Zlatko Uzelac misli da je to ostatak cistercijske crkve, koja se nalazila prethodno na toj lokaciji te da je gotičku crkvu na tom mjestu dao sagraditi biskup Ugrin, koji je bio vlasnik požeške utvrde u prvoj polovici XIII. stoljeća.⁸⁹⁷ Josip Buturac, krivo datirajući spise generalnog franjevačkog kapitula u Narboni, u svojoj knjizi *Pisani spomenici* naveo je da se samostan s crkvom sv. Demetrija prvi put spominje 1260. godine.⁸⁹⁸ Dokument iz 1305. godine svjedoči da je došlo do požara u samostanu male braće u Požegi te Požeški kaptol izdaje prijepis isprave o posjedima Stjepana, župana Kupše, i Stjepana, sina Konradova.⁸⁹⁹ Iste godine Kaptol sv. Petra izdao je još jedan duplikat isprave iz istoga razloga sinovima Zagrabovim,⁹⁰⁰ kao i 1317.

⁸⁹¹ Adamček, „Požega i Požeška županija...“, 111.

⁸⁹² *Posegauar* (22. 8. 1305), CD VIII, 107, *in villa Posogauar* (23. XI. 1305), CD VIII, 111-112., *de villa Posagauar* (20. IX. 1317), CD VIII, 458.

⁸⁹³ ... *Bokodyn villicus de Possagawar...* CD IX, 530-531.

⁸⁹⁴ ...*Nicolaus filius Myhyl, ciuis de ciuitate Posagawar... Mykec et Georgio filiis Pauli, similiter ciuibus seu hospitibus pretacte ciuitatis...*, CD XIV, 185-186.

⁸⁹⁵ CD VI, 423., CD VII, 224., 405., 406., CD XII, 420., Degmandžić, „Požega i okolica“, 109.

⁸⁹⁶ CD XIV., 185-186., Jelaš, „Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije“, 42.

⁸⁹⁷ Zlatko Uzelac, „Sjeverni portal crkve sv. Dimitrija (Sv. Duha) u Požegi“, *Radovi instituta za povijest umjetnosti* 19 (1995): 7-8.

⁸⁹⁸ Buturac, *Pisani spomenici*, 24.

⁸⁹⁹ ...*quod per combustionem monasterii beati Demetrii martyris ecclesie videlicet fratrum Minorum de Posegauar in sacristia ipsius ecclesie omnes litere ipsorum essent combuste et annihilate et petebant cum instancia...*, CD VIII, 107.

⁹⁰⁰ ...*quod quedam priuilegia ipsorum super possessionibus eorundem sub nostro antiquo et novo sigillo confecta apud fratres minores in villa Posogauar ad claustrum sancti Demetrii martiris degentes in sacristario eorundem per ipsos recoridita extitissent...*, CD VIII, 111-112.

godine Nikoli, sinu Grgurovom.⁹⁰¹ Dominikanski je samostan nastao, pretpostavlja se, tijekom XIII. stoljeća. Crkva sv. Marije koja mu je pripadala spominje se 1303. godine.⁹⁰² Sačuvane su isprave iz druge polovine XV. stoljeća koje svjedoče o preseljenju dominikanaca iz požeškog samostana u neki drugi i obrnuto i o njihovom životu u Požegi.⁹⁰³ Osim samostana prosjačkih redova koji su postojali u gradu, ovdje se nalazila i župna crkva. Ona se spominje prilikom prikupljanja papinske desetine između 1332 i 1335. godine.⁹⁰⁴ Bila je posvećena sv. Pavlu. Spominje se 1429. godine u ispravi papinske kancelarije vezano za primanje svetog reda Franje Matijinog iz Lupine, koji je trenutno nadarbenik župne crkve svetog Pavla u gradu Požegi.⁹⁰⁵

Tijekom XV. stoljeća vlasnički se odnosi nad gradom mijenjaju. On postaje vlasništvo visokog plemstva. S obzirom na ugovor o nasljeđivanju u slučaju izumiranja jedne od loza između obitelji Hédervári i Tamási, godine 1445. uveden je u vlasništvo nad gradom Lovro de Hédervári i sin mu Mirko u bivši posjed Tamásija po nalogu kralja Vladislava.⁹⁰⁶ Nakon toga došlo je do sukoba između Lovre i Nikole Iločkog, koji je bespravno zauzeo posjede Tamásija bez obzira na ugovor o međusobnom nasljeđivanju.⁹⁰⁷ Zbog grada Požege žalila se pred kaptolom u Đuru 1513. Katarina, supruga Stjepana de Rozgona, s kćerima Katarinom, Agnezom i Dorotejom protiv Franje Hédervárij, tražeći da mu se zabrani otuđivanje utvrde i grada Požege te posjeda koji pripadaju utvrdi.⁹⁰⁸ Unatoč tome, Franjo je sljedeće godine (1514.) potpisao ugovor o međusobnom nasljeđivanju s Franjom Dessewffyem Cerničkim; taj se ugovor odnosio i na utvrdu i grad Požegu.⁹⁰⁹ Nije nam poznato je li došlo do njegova izvršavanja, ali je 1528. kralj Ferdinand darovao utvrdu Požega Ivanu Haberdincu iz Slatine. O naselju podno nje nije bilo spomena. Moguće je da je Ivan dobio nadzor nad utvrdom isključivo zbog opasnosti od Osmanlija.⁹¹⁰

⁹⁰¹ *...quod quia priuilegium nostrum quondam antedicto patri suo super facto possessionum emanatum per concremacionem ecclesie et sacristie fratrum Minorum de villa Pasagauar foret amissum...*, CD VIII, 458.

⁹⁰² Degmandžić, „Požega i okolica,” 110. Crkva dominikanskog samostana današnja je crkve sv. Lovre.

⁹⁰³ Buturac, *Pisani spomenici*, 325., 326., 335., 341., 342., 345., 349., 256., 374.

⁹⁰⁴ *Hec sunt nomina sacerdotum de Posaga, qui solverunt decimas ad dominum papam*. Buturac, *Pisani spomenici*, 172.

⁹⁰⁵ *Supplicacio Francisci Mathei de Luohina, portionarii parochialis ecclesie S. Pauli de Posegavare...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 273.

⁹⁰⁶ *...item opidi Posegawar cum tributo habito...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 282-283.

⁹⁰⁷ Buturac, *Pisani spomenici*, 283.

⁹⁰⁸ *...castrum et oppidu Posegawar...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 360.

⁹⁰⁹ *...videlicet castrum Posegavar vocatum simul cum civitate similiter Posegavar...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 360-361.

⁹¹⁰ Idem, 367.

Radovanci

Pouzdanost znamo da su se na posjedu Radovanci nalazila dva naselja, Gornji (*Alsó Raduanch*) i Donji Radovanci (*Inferior Radouch*). Gornji se spominju 1266., a Donji 1394. u sklopu imena lokalnog plemića, Jakoba, sina Ivanova, sina Demetrijeva iz Donjih Radovanaca.⁹¹¹

Ruševo

Kao i u slučaju Tomice i Owara, u ispravi iz 1481. spominju se sela s posjeda Ruševo. To su *Rawna, Zavrathcza, Chazlawycz dol, Brechowy dol, Zabragowczy* i *Rybnyczy*.⁹¹² Gotovo ih je nemoguće identificirati.

Stražeman

Naselje Stražeman (*Strasonila*) bilo je središte župe sv. Mihaela Arkandela. U popisu župa prilikom prikupljanja papinske desetine spominje se tri puta.⁹¹³

Tomica

Na posjedu Tomica, prema ispravi kraljevskog suca iz 1481. godine vezanoj uz spor Ivana Čeha Levanjskog i Ivana Berislavića Grabarskog, nalazila su se sela *Bokolya, Zlathnok, Zlathnycza, Wechkowcz, Rwpacha, Kys Rwpacha, Radowancz, Wranowcz, Werba-falva, Koprywna, Porycha*.⁹¹⁴ Osim spomenutih sela, na Tomici se nalazilo i istoimeno trgovište.⁹¹⁵

⁹¹¹ *Jacobo, fili Johannis, fili Demetri de Inferiori Radouanch*, Heller, *Comitatus Poseganensis*, 177., Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 29.

⁹¹² Buturac, *Pisani spomenici*, 326-327.

⁹¹³ *Item Petrus de Sancto Michaele de Strasonila XXV. banales solvit./Item Petrus de Strazemle solvit III. grossos./Item Johannes de Strazembla solvit IIII. Banales*, Buturac, *Pisani spomenici*, 172-176.

⁹¹⁴ Buturac, *Pisani spomenici*, 326-327.

⁹¹⁵ *...castrum Newna et opidi Thomycza...*, Buturac, *Pisani spomenici*, 306-307.

Velika

Godine 1488. nastala je isprava koja nam svjedoči da su se na posjedu Velika nalazila naselja Gornja i Donja Velika.⁹¹⁶ Ona su se razvila uz tok istoimene rijeke. Gornja Velika razvila se kao podgrađe utvrde oko današnje crkve Blažene Djevice Marije.⁹¹⁷ Na njenom prostoru nalazio se samostan sv. Augustina,⁹¹⁸ ali nepoznato je kojem je redu pripadao. Možda je riječ o augustinskom redu.⁹¹⁹ Isprava iz 1435. godine spominje da ovo naselje ima status trgovišta, te se u njemu nalaze plemićka kuća i kurija.⁹²⁰ Donja Velika nalazila se na velikoj cesti koja je prolazila nešto južnije, vjerojatno oko današnjeg groblja i kapele sv. Marka.⁹²¹

Dokument iz 1435. godine, izdan prilikom diobe posjeda Veličkih, spominje selišta koja se nalaze pod upravom triju trgovišta: Velike, Čaglina i *Bakolye* (Bukovlja?). Nije moguće prepoznati na kojem se posjedu koje selo nalazi ili kojem trgovištu pripada jer to u ispravi nije strogo odijeljeno. Stanko Andrić navodi ih ovim redom: „*Nawolyas* s 12 marturinskih sesija, od čega 8 pustih, *Zabadfalw* 'na rubu trgovišta Velika' s 5 sesija; pustoselina *Wolyanth* sa 6 sesija bez zgrada, *Kysrohoncza* s 2,5 sesije, i *Naghrohoncha* s 26,5 sesija, *Scherbach* s 4 sesije, *Bankouch* s 5 sesija, pustoselina *Lenkesench*, *Maurchinch* s 5 sesija, *Pozada* s 23 sesije, *Pribwe* s 20 sesija, *Dragonch* s 3 sesije, *Ozdakouch* s 11 sesija, *Bokwkyawelgye* s 11 sesija i *Bychynch* s 3 sesije.“ Danas se iznad naselja Velika nalazi brdo zvano Nevoljaš. U njegovu se nazivu očito očuvalo ime ovdje spomenutog *Nawolyasa*. *Bankouch* su današnji Bankovci, a *Ozdakouch* Ozdakovci. *Pozada* se nalazila oko današnjeg sela Vetovo. Ostala spomenuta naselja nije moguće ni približno identificirati.⁹²²

Stanko Andrić donosi i popis sela Jurja *Bekefyja* ili *Cheglenyja* iz 1488. godine. U njegovom vlasništvu bili su Gornja i Donja Velika te istoimena utvrda, potom dvije Orahovice (*ultraque Orehowycza*), *Pribynya*, *Oresan*, *Zloboghyne*. Tri od spomenutih naselja spominju se i u ranijoj ispravi iz 1435. godine, stoga Andrić zaključuje da su se najvjerojatnije nalazila u blizini Velike. Nadalje smatra da sintagma *ultraque Orehowycza* odgovara naseljima koja se spominju 1435. godine kao *Kisrohonc* i *Nagyrohonc* te Petrovci i Orahovci,

⁹¹⁶ *Felsew Welyke, Also-Welyke*, Csánki, *Magyarország*, 398., Heller, *Comitatus Poseganensis*, 231., Bösendorfer, *Crtice*, 128.

⁹¹⁷ *Item Demetrius sacerdos de Subcastro Velika XX solvit.*, Buturac, *Pisani spomenici*, 173.

⁹¹⁸ *claustrum beati Augustini*, Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije..(treći dio)“, 91.

⁹¹⁹ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (treći dio)“, 92.

⁹²⁰ Csánki, *Magyarország*, 398., Bösendorfer, *Crtice*, 128-129., Buturac, *Pisani spomenici*, 276.

⁹²¹ Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije..(drugi dio)“, 70., Andrić, „Podgorje Papuka i Krndije... (treći dio)“, 90-91.

⁹²² Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 80-81.

koje kasnije spominje popis nahija iz 1579. Ta su se naselja, po njegovu mišljenju, nalazila u jugoistočnom dijelu posjeda Velike, nedaleko od granice sa zemljom Kaptola sv. Petra, uz tok potoka *Rochoncha*, na čiji spomen nailazimo u ispravi iz 1250. godine. *Szekerbczi* odgovaraju naselju Škrbac, koje je zabilježeno u popisu nahija, a nalazio se na prostoru između današnjih sela Češljakovaca i Velike. *Szabadfalu* nije moguće identificirati, jer se nekoliko naselja u to vrijeme slično nazivalo.⁹²³

Vrbova

Godine 1374. plemići Velički i oni s posjeda Vrbove potpisali su međusobno ugovor pred Požeškim kaptolom o međusobnoj razmjeni posjeda. Pri tome su Vrbovački dobili sela Orahovac i Topalovac na posjedu Vrbova, koji se nalazio pored Save.⁹²⁴

Završje

Selo Gubernik nalazilo se na međi posjeda Završje. Spominje se u ispravi iz 1290. godine, kada ga je Gilet, požeški župan, dao kao krvarinu.⁹²⁵ Heller navodi da se nalazilo oko današnje Kuzmice, istočno od Požege, premda se u tekstu isprave spominje posjed Završje, čije se ime sačuvalo do danas u istoimenom selu.⁹²⁶ Nasuprot tome, Engel smatra da se nalazilo na mjestu današnjih Drškovaca, nedaleko od Požeškog Završja, što je puno logičnije.⁹²⁷ Nakon toga ponovno nailazimo na njegov spomen u ispravi nastaloj 1302. godine u Požeškom kaptolu, kada Ivan iz Lipja prodaje posjed Završje županu Ipolitu.⁹²⁸ Na istom imanju nalazilo se i selo *Gurbunyk*, za koje doznajemo iz opisa granica posjeda kada ga je Gilet dao kao krvarinu.⁹²⁹

⁹²³ Andrić, „Podgorje Papuka... (drugi dio)“, 84.

⁹²⁴ CD XV, 48-52., ZsO, sv 7: 376-377 (1629)

⁹²⁵ CD VI., 702-703.

⁹²⁶ Heller, *Comitatus Poseganensis*, 82.

⁹²⁷ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 13.

⁹²⁸ ...*propr villam predicti Johannis Zaworsya vaocata...*, CD VIII, 38-39.

⁹²⁹ *villam Gurbunyk*, CD VI, 702-703.

Zochan

Selo *Zochan* nalazio se negdje sjeverozapadnoj strani posjeda Dubovca, na njegovoj granici.⁹³⁰ Spominje se 1259., kada je Čeh, sin Pučine, dobio od kraljice Marije posjed Dubovac.⁹³¹ Nakon toga ponovno nailazimo na njega 1280. godine. Tada je kralj Ladislav Nikoli, sinu Dominika, iz roda Čak darovao zemlju Dubovac nakon smrti rečenoga Čeha.⁹³²

*

Već je na početku ovoga dijela rada rečeno da je Požeška županija specifična kada je riječ o razvoju naselja. Razlog je tomu činjenica da se na tom području razvio tek jedan pravi grad (*civitas*), Požega. Koji je razlog tome ne možemo sa sigurnošću tvrditi. Možda su veliku ulogu u tome imale geografske odrednice. Obronci gorja koje danas nazivamo Požeškom gorom bili su strateški povoljno područje. Grad se nalazio nedaleko od prosjeka kroz gorski lanac koji je činila rijeka Orljava te je na taj način i vodenim putem bio povezan s Posavinom. Osim toga, zauzimao je centralni položaj u županiji. Ne smijemo zanemariti ni činjenicu da se nedaleko ovog naselja u antičko vrijeme nalazilo križište važnih prometnica. Njihovi su smjerovi u razvijenom srednjem vijeku vjerojatno korigirani u manjoj mjeri, što je također omogućilo razvoj gradskog naselja baš u ovom dijelu županije.

Osim Požege, kao jedinog pravog grada, u ispravama se spominju i trgovišta (*oppidi*), koja su se većinom razvila u podgrađu utvrda, kao što su Gradište, Orljavac ili Owar. O njima iz isprava ne doznajemo mnogo. Spominje ih se usputno prilikom kupnje ili nekog sudskog spora oko njihova vlasništva. Jedina iznimka je naselje Cernik, za koje se striktno navodi da je imalo sajam.

Osim gradskih naselja, prilikom opisa granica pojedinih posjeda nailazimo na spomen sela (*villae*), koja su se nalazila na njihovim rubnim područjima. Postoje i situacije kada se u kupoprodajnim ugovorima navode pripadnosti neke utvrde među kojima su ponekad navedena poimence neka od njih.

⁹³⁰ Engel, *Pozsega megye* (rukopis), 34.

⁹³¹ ...*per quod uadit in longum uersus villam Zochan ad pirum...*, CD V, 148-150

⁹³² ... *meta, inde ad berekunafa, inde per idem berch eundo ad meridiem ex par ...*, CD VI, 343-345.

7. Zaključak

U poznatim diplomatskim izvorima Požeška se županija prvi put spominje početkom XIII. stoljeća. Granice su joj prvotno bile nestalne, pa je u tom ranom razdoblju obuhvaćala neke posjede, kao npr. Levanjsku Varoš na istoku ili posjed samostana u Bijeli na sjeverozapadu, koje kasnije u ispravama susrećemo kao dijelove susjednih županija, Vukovske i Križevačke. Zapadna granica županije poklapala se s granicom Pečuške i Zagrebačke biskupije, odnosno zapadnom granicom Požeškog arhiđakonata. Međa je tekla, idući od Save, Malim Strugom do izvora rijeke Ljesnice, zatim je granica arhiđakonata odlazila sjeverno prema rijeci Dravi, a ona županijska preko bila Pšunja, prelazeći cestu kod današnjeg sela Bučije i dalje bilom Papuka sve do Krndije, koju je prolazila, obuhvativši posjed Londicu pa skretala prema jugu, obilazeći Levanjsku Varoš i spuštala se međom posjeda Tomica do Save te se vraćala istom do Maloga Struga. Dakle, županija je zauzimala cijelu Požešku kotlinu i dio Posavine. Taj brežuljkasti prostor bio je vrlo povoljan za život u srednjem vijeku jer je stanovništvo koje se ovdje nastanilo branio od prirodnih nepogoda poput poplava nastalih izlivanjima rijeka koje tada još nisu imale reguliran tok, pružao je prirodno utočište od naglih napada neprijatelja, a gledajući s druge strane slavonske gore nisu bile toliko visoke da bi njihove padine bile neprikladne za život zbog velikih hladnoća zimi.

Geografske značajke prostora uvelike su utjecale na razmještaj i gustoću posjeda na pojedinim dijelovima županije. Njen sjeverni dio zauzimao je prostor južnih obronaka Papuka. Na njemu su se nalazila tri dosta velika posjeda koja su pripadala crkvi, kao onaj Kaptola sv. Petra i cistercitskog samostana Časne doline Kutjevačke, ali i posjed Velika u vlasništvu grane roda Zsadány, kasnije prozване „Velički“. Ti su posjedi vjerojatno zauzimali i središnji prostor kotline, koji je bio močvaran i tim manje pogodan za život nego povišeni dijelovi. U ispravama za to imamo dokaz jedino za posjed Kaptola sv. Petra. Podaci u dokumentima koji govore o zapadnom dijelu županije svjedoče da je na obroncima Pšunja postojala veća gustoća zemljišnih posjeda nego na dijelovima uz tokove rijeka, osobito Savu. Zbog veće gustoće te su zemlje površinom bile manje. Na južnom dijelu županije nalazila su se velika zemljišna imanja koja su, prema podacima iz isprava, bila prekrivena gustim šumama i močvarama koje su čak oslovljavane vlastitim imenima. Taj prostor, izuzev onog oko Broda, koji leži na laganom uzvišenju Dilj-gore, vjerojatno je zbog poplava i velike količine komaraca bio neprikladan za život. Obronci Dilj-gore i Krndije činili su također pogodan okoliš za život, kao i onaj dio oko današnje Požeške gore, posebice oko usjeka u

gorskom reljefu koji je činila rijeka Orljava na putu prema utoku u Savu jer joj prirodna barijera nije dozvoljavala velika plavljenja okolnog prostora.

Mora se naglasiti da je zastupljenost posjeda u izvorima ovisila o važnosti njihovih vlasnika u društvu, što se, naravno, odrazilo i na sačuvanost pismenih tragova koje su iza sebe ostavili. Posjedi se spominju, ne samo u ispravama u kojima su predmet pravnog čina, nego i kada se nalaze u susjedstvu onih čije se granice opisuju u dokumentu te kada se koriste kao pridjevci osobnim imenima pojedinih plemića i plemićkih rodova.

Ceste se pak često spominju u reambulacijama posjeda. Problem je u tome što je većina njih bila od lokalne važnosti te su iščezle zbog parceliranja obradivih površina u vremenskom razmaku od srednjega vijeka do danas i nije im moguće odrediti smjer. Manji problem čine ceste od velikog značaja za prostor koji su umrežavale. U ispravama su nazivane *magna via*, *via antiqua* ili su dobivale ime po banskoj, odnosno kraljevskoj časti. Analiza opisa granica posjeda koji se nalaze u ispravama dovodi do zaključka da su glavni komunikacijski pravci na prostoru srednjovjekovne Požeške županije ostali postojani do danas, naravno uz neke preinake koje su nastajale zbog promjene važnosti pojedinih naselja na tom prostoru. To dokazuje velika cesta između zemljišnih posjeda na južnim obroncima Papuka, a koja i danas postoji, povezujući naselja Stražeman, Radovance, Veliku, Kaptol, Kutjevo i Našice, kao i križanje cesta na prostoru posjeda Ruševo, koje postoji od antičkog razdoblja do danas, te cesta koja je spajala posjede na južnim obroncima Psunje, Požeške gore i Dilja.

Utvrdne koje su spomenute u ispravama nalazile su se većinom na povišenim mjestima u okolišu kako bi bila zadovoljena njihova primarna obrambena funkcija. Iz njih su kontrolirani glavni cestovni pravci ovoga prostora.

Naselja, posebice ona ruralna, teško je danas identificirati. Gradska naselja najčešće su se razvijala oko plemićkih kurija ili utvrda. Dobar primjer za to jest Cernik, za koji znamo da je imao sajam, a u njemu se nalazila i kurija Deževića Cerničkih, ili podgrađe koje se razvilo u grad u punom smislu podno utvrde Požega.

Iako je u ovom radu obuhvaćen samo dio diplomatske građe o srednjovjekovnoj Požeškoj županiji, mislim da sam uspjela pružiti rekonstrukciju rasporeda posjeda na ovom prostoru, koji su ga osnovni komunikacijski pravci umrežavali te kako je položaj posjeda, utvrda i cesta ovisio o geografskim značajkama brežuljkastog dijela savsko-dravskog međuriječja.

8. Summary

In this thesis paper, the author examines the medieval topography of the Požega County, i.e. the period between the first recorded mention of the county in 1210 and its fall under Ottoman rule in the late 1520s/early 1530s.

The author's primary goals included determining the boundaries of the county with greater precision, identifying the exact location of estates mentioned in analyzed sources, reconstructing the road network and the position of towns and forts in the area to the best possible extent, as well as determining the correlation between their position and the geographical features of this part of the Sava-Drava river system.

The western border of the Požega County overlapped with the border between the dioceses of Pecs and Zagreb. It extended from the Sava river down Mali Strug all the way to the source of the river Ljesnica, where the archdeaconry border branched out north towards Drava, while the county border followed the highest points of the Psunj mountain, crossing the road near what is today the village of Bučija and following the highest points of Papuk all the way to Krndija. It went across Krndija, encompassing the Lonđica estate. The border then turned south, passing Levanjska Varoš, followed the border of the of the Tomica estate all the way down to the Sava river and then returned to Mali Strug. In other words, the county encompassed the entire Požega valley, as well as parts of the Sava river basin.

The paper establishes that the geographical features of the area had a tremendous effect on the distribution and the density of estates across the county. The slopes saw a greater density of smaller estates when compared to those situated near the larger rivers. Consequently, the estates adjacent to the Sava river were the largest and covered in forests, which are listed in the sources. Geographical features also had an effect on where the forts were situated. Built in strategically important locations, forts served a defensive function and controlled main communication routes. The paper also shows that larger, more important roads follow those routes to this day. Towns developed around forts or manors, while the position of the rural settlements is nearly impossible to determine.

9. Bibliografija

9. 1. Objavljeni izvori

Elemér, Mályusz – Borsa Iván, ur. *Zsigmundkori oklevéltár*, sv. 1, 3, 5-7., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951, 1958, 1997, 1999, 2001.

Smičiklas, Tadija, ur. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. sv. 3-18., Zagreb: JAZU, 1905-1990.

9. 2. Literatura

Andrić, Stanko. „Benediktinski samostan Sv. Mihovila Arkandela na Rudini.“ *Zlatna dolina* 4 (1998): 31-57.

_____. „Južna Panonija u doba velike seobe naroda“ *Scrinia Slavonica* 2 (2002): 117-167.

_____. Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest.“ *Scrinia Slavonica* 8 (2008): 55-112.

_____. „ Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest.“ *Scrinia Slavonica* 9 (2009): 57-98.

_____. „ Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest.“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 87-130.

_____. „Područje Požeške županije u srednjem vijeku.“ U *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara*. ur. Neven Budak. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2005.

_____. *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Bibliotheca Croatica – Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia, 2001.

_____. „Prilog srednjovjekovnoj topografiji i hidrografiji psunjsko-papučkog kraja.“ *Scrinia Slavonica* 3 (2003): 70-94.

_____. „Pregled povijesti cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Kutjevu (Honestia Vollis).“ U *Zlatna dolina* 5 (1999): 63-90.

- _____. „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije.“ U *Hrvatsko mađarski odnosi 1102-1918.*, ur. Milan Kruhek, 89-94. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.
- Adamček, Josip. „Požega i Požeška županija u srednjem vijeku.“ u *Požega 1227-1977.*, ur. Ive Mažuran, 111 - 120. Skupština općine Slavonska Požega – Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, Slavonska Požega 1977.
- Bak, János M., Pál Engel & James Ross Sweeney, ur. *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301-1457./ Decreta regni medievalis Hungariae 1301-1457.*, sv. 2. Salt Lake City: Charles Schlacks, Jr., Publisher, 1992.
- Beuc, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.* Zagreb: Pravni fakultet, 1985.
- Budak, Neven. *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku.* Zagreb-Koprivnica: Nakladna kuća“Dr. Feletar“, 1994.
- _____. *Prva stoljeća Hrvatske.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994.
- Buturac, Josip. *Pisani spomenici Požege i okolice (1210.-1536.).* Jastrebarako: Naklada Slap, 2004.
- _____. „Župe požeškog arhidakonata g. 1332.-1335.“ *Bogoslovna smotra* 22/1 (1934): 81- 90.
- Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti.* Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Feifera, 1910.
- _____. „Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamniju.“ *Rad JAZU* 286 (1952): 143-170.
- _____. „Naselja Požeštine u kasnom srednjem vijeku.“ *Vjesnik Historijskog arhiva Slavonska Požega i Muzeja Požeške kotline* 1 (1963): 9-26.
- Csánki, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* Budapest: Magyar Tudományos Akademia, 1894.
- Cvrtković, Ivica, Mladen Friganović, Radovan Pavić, Veljko Rogić, Miroslav Sić, ur. *Geografija SR Hrvatske.* sv. 3. Zagreb: Školska knjiga, 1975.
- Čoralić, Lovorka. *Put, putnici, putovanja: ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama.* Zagreb: AGM, 1997.

Ćuk, Petar. „Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestoga vijeka.“ *Rad JAZU* 229 (1924): 49-100 i 231 (1925): 38-101.

Čelebi, Evlija. *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, 1973.

Degmandžić, Ivica. „Požega i okolica. Studije o razvoju naselja.“ U *Požega 1227-1977*, ur. Ive Mažuran, 99 – 110. Skupština općine Slavonska Požega – Odbor za proslavu 750. godišnjice grada Slavonske Požege, Slavonska Požega 1977.

Dobronić, Lelja. „Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj.“ *Rad JAZU* 406 (1984):

_____. *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Dom i svijet, 2002.

Engel, Pál. *Magyarország a középkor végén: Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről./ Hungary in the Late Middle Ages: Digital vector map and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary. (CD-ROM)* Budapest: Térinfo Bt, MTA Történettudományi Intézete, 2001.

_____. *Pozsega megye* (rukopis)

_____. „Novi izvori za srednjovjekovnu topografiju Požege“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 30 (1997): 291-293.

Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

Gračanin, Hrvoje. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju: od konca 4. do konca 11. stoljeća*. Zagreb: Plejada, 2011.

Grgin, Borislav. „Plemićki rod Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku.“ *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 1 (2012): 107-130.

_____. „Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.“ U *Hrvatske županije kroz stoljeća*, ur. Franko Mirošević, 21-38. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

Gulin, Ante. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: sjeverna i središnja Hrvatska*. Zagreb: Golden marketing, 2001.

Heller, Georg. *Comitatus Zempliniensis. In Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München, ser. A, Die historischen Ortsnamen von Ungarn*, sv. III. München: Finnisch-Ugarisches Seminar an der Universität München, 1981.

Hadrovics, Laszlo. „Mađarski elementi u srednjovjekovnom latinitetu Hrvatske.“ *Starine* 54 (1969): 5-16.

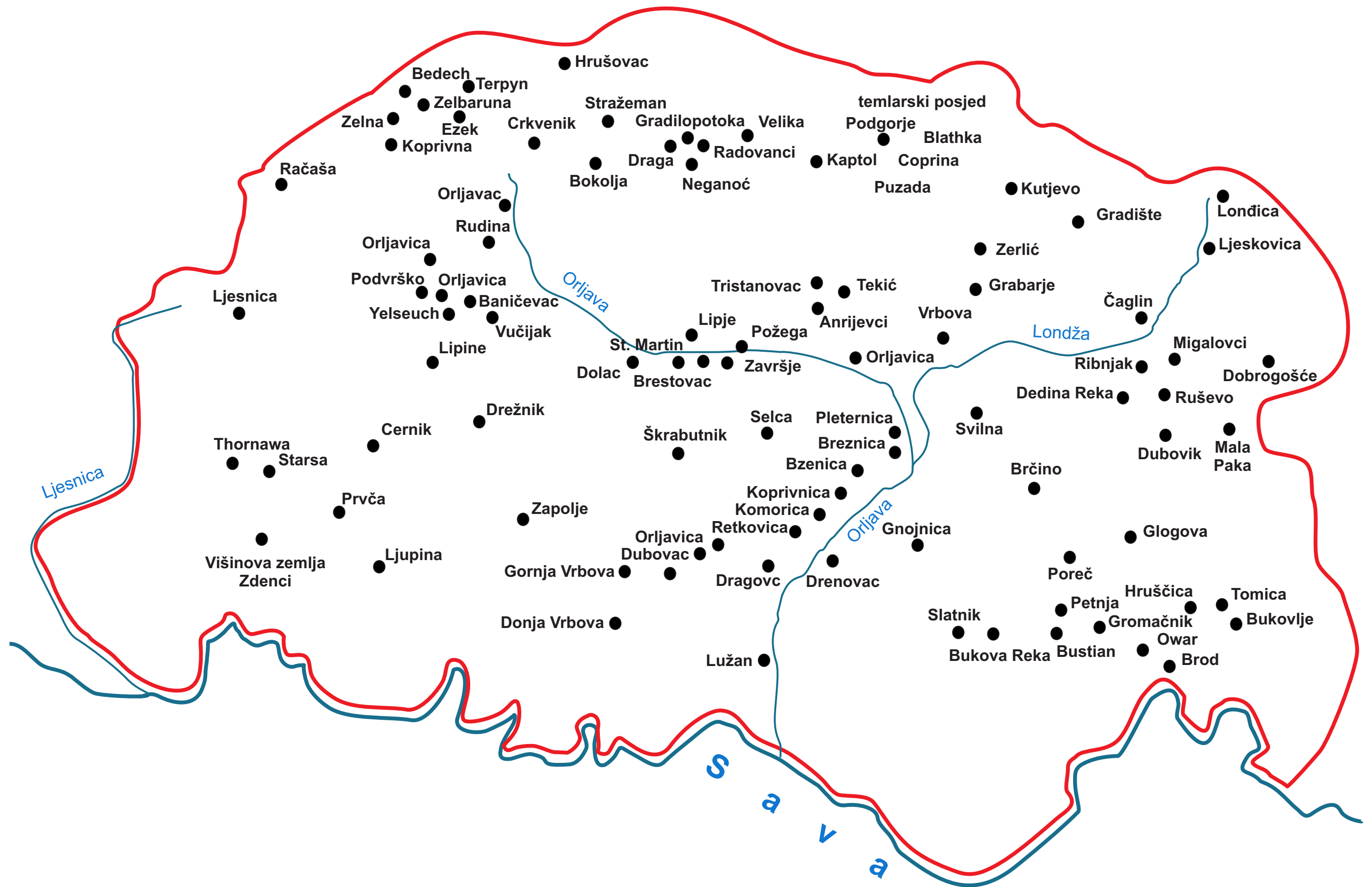
- Horvat, Zorislav i Ivan Mirnik. „Graditeljstvo srednjeg vijeka u Požeškoj kotlini.“ U *Požega 1227-1977.*, ur. Ive Mažuran, 121 – 157. Skupština općine Slavonska Požega - Odbor za proslavu 750-godišnjice grada Slavonske Požege, Slavonska Požega 1977.
- Jelaš Danijel, „Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku.“ Mag. rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.
- Karbić, Damir. „Plemstvo – definicija, vrste, uloga.“ *Povijesni prilozi* 31 (2006): 11-21.
- Karbić, Marija. „Dioba posjeda i plemićki rod: primjeri iz Slavonij.“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 70-86.
- _____. „Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća.“ *Scrinia Slavonica* 5 (2005): 48-61.
- _____. „Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji.“ Dr. rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb, 2005.
- Katičić, Radoslav. *Na ishodištu. Književnost u hrvatskim zemljama od 7. do 12. stoljeća.* Zagreb: Matica hrvatska, 1994.
- Kempf, Julije. *Iz Požeške kotline: zemljopisne i povjesne crtice za mladež sa 130 slika.* Požega : 1914.
- _____. *Požega: zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slobodnog kraljevskog grada Požege i Požeške županije.* Požega: Tiskara D. Rališ, 1925.
- Kiss, Andrea. „Floods and Long-term Water-level Changes in Medieval Hungary.“ Ph.D. diss., Central European University, 2011.
- Klaić, Nada. „*Ecclesia seu monasterium sancti Michaelis de Rudina.*“ *Vjesnik Muzeja Požeške kotline* 4-5 (1986): 33-59.
- _____. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku.* Zagreb: Školska knjiga, 1971.
- _____. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku.* Zagreb: Školska knjiga, 1976.
- Knezović, Marin. „Šume i šumsko drveće u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama – činitelj koji nedostaje.“ *Ekonomska i ekohistorija* 4 (2008): 52-63.
- Kosztá, László. „Članovi požeškog kaptola.“ *Scrinia Slavonica* 7 (2007): 65-87.
- Marković, Mirko. *Slavonija-povijest naselja i podrijetlo stanovništva.* Zagreb: Golden marketing, 2002.
- Milotić, Ivan. *Rimska cestovna baština na tlu Hrvatske.* Zagreb: Hrvatsko društvo za ceste VIA-VITA, 2010.
- Moačanin, Nenad. „Osmansko-turski porezni popisi i historijska geografija.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 30 (1997): 294-299.

- _____. *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537-1691.)*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003.
- Pavičić, Stjepan. *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govor u Slavoniji*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1953.
- Pisk, Silvija. „Šume i drveće u latinskim srednjovjekovnim dokumentima: primjer moslavačkog kraja.“ *Ekonomska i ekohistorija, Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 4 (2008.): 64-70.
- _____. „Topografija Garića, Gračenice i Moslavine od 1163. do 1400.“ Mag. rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2006.
- Rady, Martyn C. *Nobility, Land and Service in Medieval Hunbary*. New York: Palgrave, 2000.
- Riđanović, Josip. „Geografski položaj Slavonske Požege i Požeške kotline u Hrvatskoj i Jugoslaviji.“ U *Požega 1227-1977.*, ur: Ive Mažuran, 85-98. Požega: Tisak: Grafički zavod Hrvatske, 1977.
- Sokač-Štimac, Dubravka. „Prvi rezultati arheoloških iskapanja na Rudini u požeškoj kotlini.“ *Vjesnik Muzeja požeške kotline* 4-5 (1986): 5-32.
- _____ i Tone Papić. „Rudina kod Slavonske Požege.“ *Arheološki pregled* 28 (1987): 175-179.
- Szabo, Gjuro. „Lijesnica.“ *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva* 10 (1908-1909): 40-46.
- Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Naklada školskih knjiga, 1918.
- Tomičić, Željko, Marko Dizdar, Tatjana Tkalčec i Daria Ložnjak. „Izvješće o arheološkim istraživanjima nalazišta Stari grad Kaptol u Kaptolu kraj Požege.“ Zagreb: Institut za arheologiju, 2001.
- Turković, Milan. *Opatija Blažene Djevice Marije de Gotha*. Zagreb: 1935.
- Zelić, Juraj. „Kamengrad u kamenskom kraju.“ *Zlatna dolina* 4 (1998): 183-198.

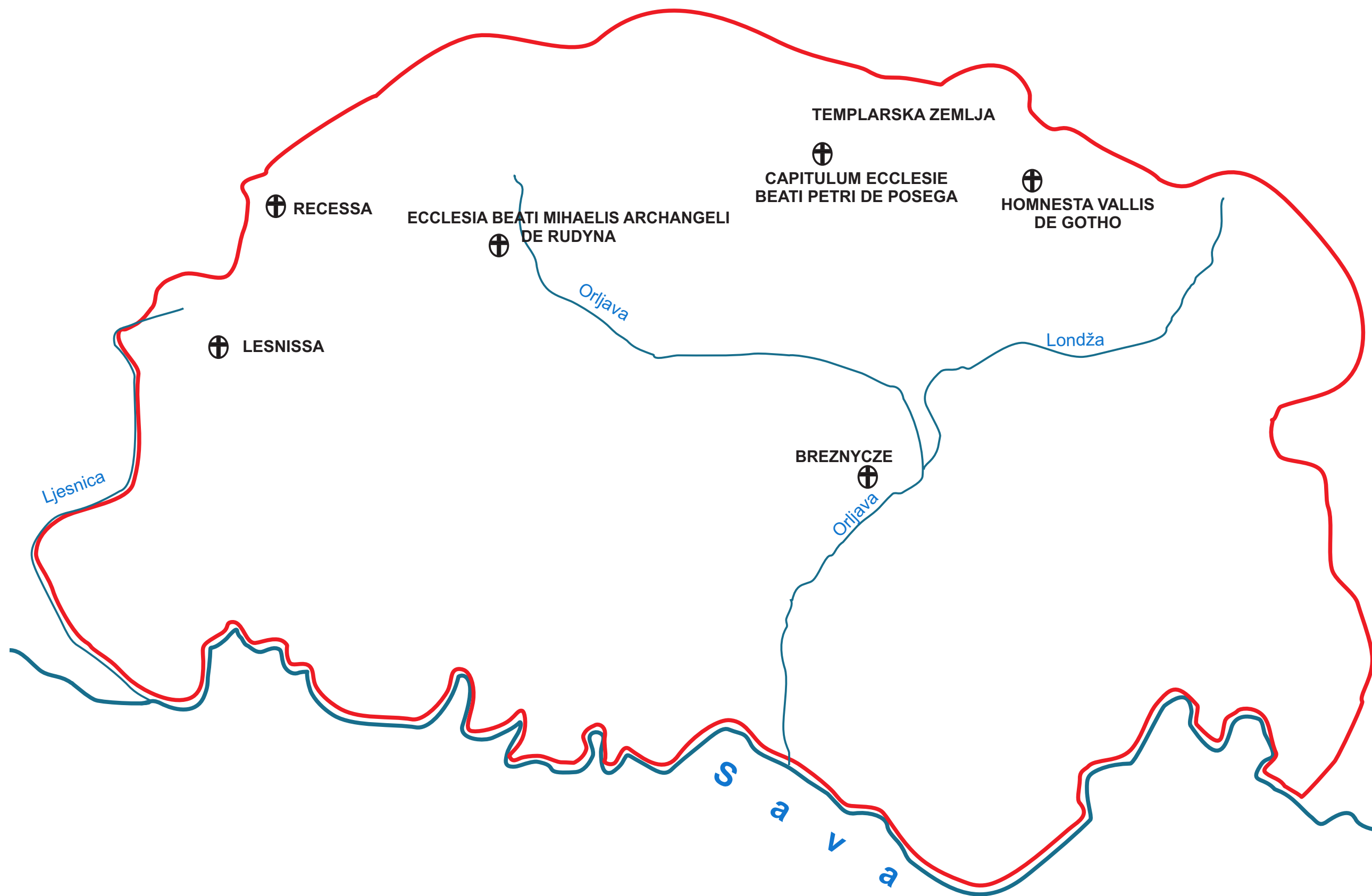
10. Karte

1. Posjedi Požeške županije u srednjem vijeku
2. Crkveni posjedi Požeške županije u srednjem vijeku
3. Ceste Požeške županije u srednjem vijeku
4. Utvrde Požeške županije u srednjem vijeku

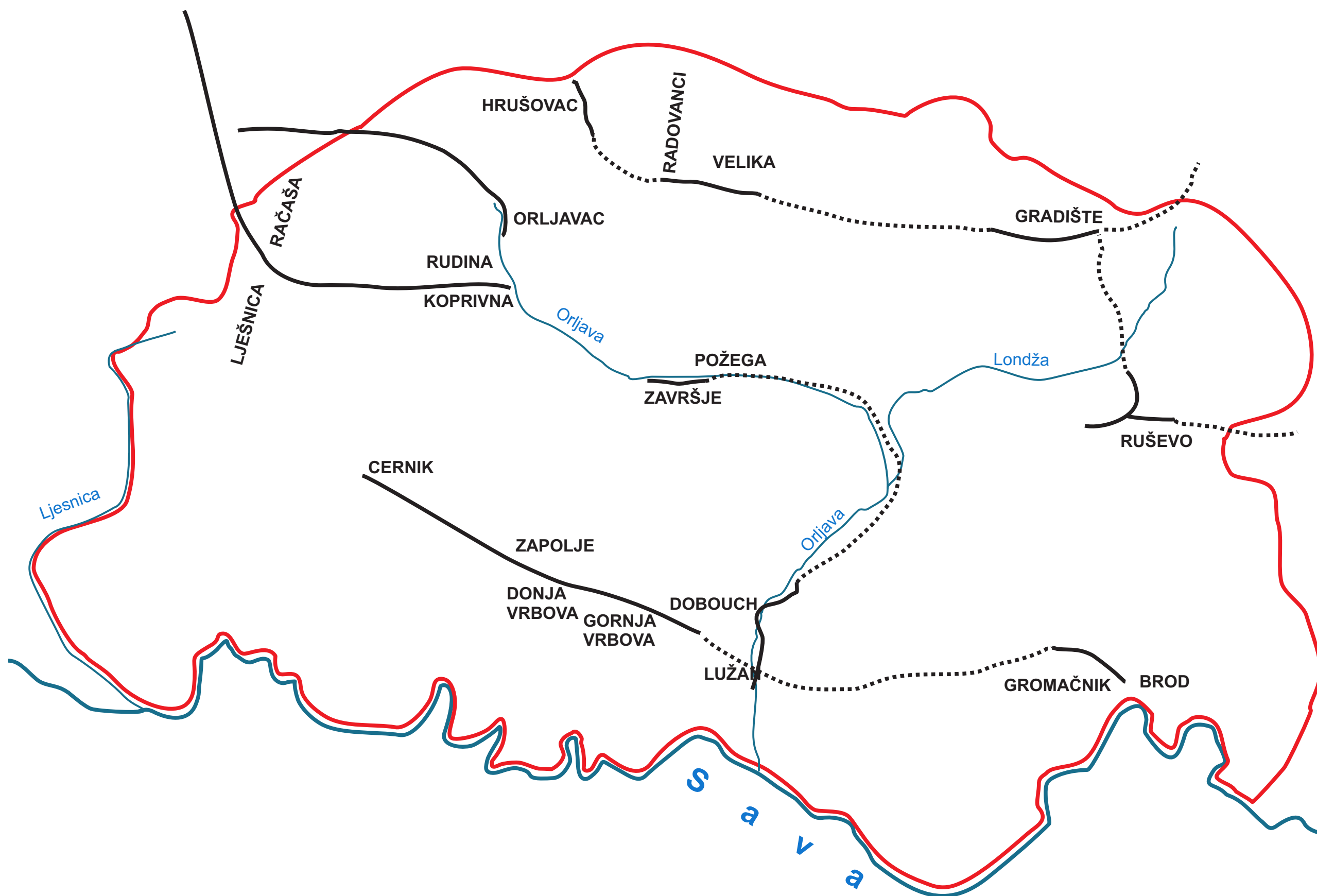
1. Posjedi Požeške županije u srednjem vijeku

2. Crkveni posjedi Požeške županije u srednjem vijeku

3. Ceste Požeške županije u srednjem vijeku

4. Utvrde Požeške županije u srednjem vijeku

